

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KEYNESÇİ İKTİSAT POLİTİKALARI VE
KÜRESEL MALİ KRİZLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Prof. Dr. İrfan KALAYCI **Ahmet MAT**

MALATYA - 2020

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KEYNESÇİ İKTİSAT POLİTİKALARI VE KÜRESEL MALİ KRİZLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. İrfan KALAYCI

HAZIRLAYAN
Ahmet MAT

Jürimiz 12.12.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini oyçokluğu ile başarılı bulunarak Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı	İmzası
1. Prof. Dr. İrfan Kalaycı	
2. Doç. Dr. Mehmet Kaya	
3. Prof. Dr. Suzan Elçin (Bet)	

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
tarih vesayılı kararıyla tezin kabulü onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Mehmet KUBAT

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. İrfan KALAYCI'nın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Keynesçi İktisat Politikaları ve Küresel Mali Krizler” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurla doğrularım.

Ahmet MAT

TEŞEKKÜR

Araştırma konusunun seçiminde desteği ve emeği bulunan, konunun önemini değerli görüşleri ile dile getiren, araştırmanın belirli bir düzen içerisinde yürütülmesine, görüş ve önerileri ile önemli katkı sağlayan danışman hocam sayın Prof. Dr. İrfan KALAYCI'ya ve dünyanın en değerli iki kadını annem Zeynep ve can dostum Feyza'ya teşekkür ederim.

ÖZET

KEYNESÇİ İKTİSAT POLİTİKALARI VE KÜRESEL MALİ KRİZLER

Bu çalışma, Keynesçi iktisat politikaları çerçevesinde yirminci yüzyılda yaşanan üç önemli küresel mali krizin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. 1929 yılında yaşanan büyük krizden sonra, krizin izlerini ortadan kaldırmak amacıyla ortaya konulan politikalarda Keynesçi yaklaşımlar kullanılmıştır. Keynes bu dönemde krizden kurtulmak için enflasyon ve işsizlik için yaptığı çözümleri ortaya koymuştur. Keynes'e göre ekonomideki dengeyi sağlamak için fiyatlar genel seviyesinde bir değişim olmaksızın istihdam ve milli gelir seviyesinin artırılması gereklidir. Daha fazla yatırım toplam talebi yükseltecek, bu da emeğe olan talebi arttırarak üretimin artması sonucunu doğuracaktır. Artan taleple birlikte geliri artan işgücü tüketime yönelecek böylece de üretim seviyesi de yükselecektir. Artan üretim ise devlet için yeni vergi geliri demektir. Keynes'in ortaya koyduğu bu süreç "çarpan etkisi" olarak adlandırılmaktadır. Çarpan etkisinin devamlı olmadığını, üretim ve istihdam arasındaki denge konusunda tam istihdam şartının olmadığını belirten Keynes, talebin düşük olması halinde istihdam seviyesinin düşeceğini ve durgunluk yaşanacağını belirtmiştir. Bu durumdan çıkmanın yolunu maliye ve para politikalarında bulan Keynes, Klasik iktisatçıların aksine devletin ekonomiye müdahalesini bir gereklilik olarak görmüştür.

1929 krizi sonrası yayılan Keynesçi politikalar 1960'larda etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde parasal politikalar yeniden öncelik kazanmış, enflasyonist kaygılar artmış ve kalkınma da ise, sanayileşmeyi destekleyici devletçi politikalar gündemden düşmüştür.

2008 yılına gelindiğinde ise yaşanan ekonomik krizden çıkış yolu olarak maliye politikalarının gerekliliği tekrar gündeme gelmiş, krizin çözümü olarak 1929 yılındakine benzer şekilde devletin ekonomideki ağırlığını arttırıcı düzenleme ve uygulamalarına başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Keynes, Keynesçi İktisat Politikası,

ABSTRACT

KEYNESIAN ECONOMIC POLICIES AND GLOBAL FINANCIAL CRISIS

This study was conducted to examine three important global financial crises in the twentieth century within the framework of Keynesian economic policies. After the Great Depression in 1929, Keynesian policies were used in the policies put forward to eliminate the traces of the depression. In this period, Keynes put forward his analysis for inflation and unemployment to get rid of the crisis. According to Keynes, in order to stabilize the economy, it is necessary to increase the level of employment and national income without any change in the general level of prices. More investment will increase total demand, which will result in increased production by increasing demand for labor. With increasing demand, income will increase and labor will be directed towards consumption, thus increasing the production level. Increased production means new tax revenue for the state. Keynes' process is called the “multiplier effect” Keynes stated that the multiplier effect is not continuous and that there is no full employment requirement regarding the balance between production and employment, and that if the demand is low, the employment level will decrease and stagnation will occur. Keynes, who found the way out of this situation in fiscal and monetary policies, saw the intervention of the state in the economy as a necessity unlike the classical economists.

Keynesian policies that spread after the crisis of 1929 began to lose their effectiveness in the 1960s. During this period, monetary policies regained priority, inflationary concerns increased and in development, statist policies supporting industrialization fell off the agenda.

In 2008, the necessity of fiscal policies as a way out of the economic crisis was brought to the agenda again, and as a solution to the crisis, similar regulations and practices were applied to increase the weight of the state in the economy.

Key Words: Keynes, Keynesian Economic Policy,

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AMB	: Avrupa Merkez Bankası
FED	: ABD Merkez Bankası
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SME	: Sermayenin Marjinal Etkinliği

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	ii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
EKONOMİK KRİZ KAVRAMI	4
1.1. Ekonomik Kriz Kavramı ve Türleri	4
1.1.1. Ekonomik Krizlerin Özellikleri.....	7
1.1.2. Ekonomik Krizin Nedenleri ve Çözümleri.....	7
1.2. Keynes Öncesi Kuramlar	9
1.2.1. Merkantilizm	10
1.2.2. Fizyokrasi	12
1.2.3. Klasik İktisadi Yaklaşım	13
1.2.4. Neo Klasik Yaklaşım.....	16
1.2.5. Keynes Öncesi Kriz Kuramlarına Toplu Bir Bakış.....	18
İKİNCİ BÖLÜM.....	20
KEYNESÇİ DÖNEM.....	20
2.1. İktisadi Altyapı ve Düşüncüyü Hazırlayan Şartlar.....	20
2.2. Keynes'in İktisadi Görüşleri ve Genel Denge Kuramına Genel Bakış.....	20
2.3. Keynesçi Kuramın Belirgin Özellikleri	22

2.4. Keynes'in Klasik İktisadi Düşünceye Yönelik Eleştirileri	27
2.5. Keynes Genel Dengeyi Sağlayan Şartlar	30
2.6. Keynesçi Makro Ekonomik Modellerin Fikri Dayanakları	31
2.7. Keynes'in İktisadi Varsayımları	31
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	42
EKONOMİK KRİZLER VE KEYNESÇİ POLİTİKALAR	42
3.1. 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve Keynesçi Politikaları.....	42
3.2. 1973 OPEC Krizi ve Keynesçi Politikalar	48
3.3. 2008 Küresel Mali Krizi ve Keynesçi Politikalar	54
SONUÇ.....	66
KAYNAKÇA.....	69

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Deflasyonist ve enflasyonist açığa karşı maliye politikası.....	35
Tablo 2: Keynes'in yatırım kararı incelemesi.....	37
Tablo 3: Faiz hakkında Keynes ve Klasik görüş	38
Tablo 4: Keynes'in Likidite tercihi açıklamaları	40

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Tasarruf Çelişkisi	32
Şekil 2. Likidite Tuzağı	33
Şekil 3. Deflasyonist Açık	34
Şekil 4. Enflasyonist açık	34
Şekil 5. Toplam Harcama – Toplam Gelir ve Tasarruf – Yatırım.....	47

GİRİŞ

Ekonomideki yaşanan kriz hali küreselleşme ile birlikte ortaya çıktığı ülke sınırlarını aşarak, o ülke ekonomisi ile ilişkili olan diğer ülkelerin ekonomilerinde de etkili olmaktadır. Bir ülkede ortaya çıkan ve diğer ülkelere yayılan küresel mali krizler, önlemler alınmadığı takdirde olumsuz etkileri daha yoğun bir şekilde hissedilmekte ve yayılmaya devam etmektedir. Küresel ekonomide yaşanan büyük çaplı krizler uygulamada olan ekonomi politikalarının yenilenmesini, köklü değişiklikler yapılarak mevcut uygulama yerine önceden olan veya tamamen yeni bir iktisat politikasının gündeme gelmesini ve sürekli kalmasına sebep olmaktadır.

İlk büyük kriz olarak adlandırılabilen 1929 ekonomik krizi, krizlere yönelik kuramsal yaklaşımları tartışılmasına neden olmuştur. 1929 yılında yaşanan ve birçok ülke ekonomisinde hissedilen mali kriz öncesinde serbest krizler piyasa şartlarında ekonominin doğal süreci gibi algılanmakta ve bu yönüyle iktisat kuramcılarının ilgisini çekmiş. Bu bağlamda iktisat okulları bu konularda katkılar sağlamış ve olası kriz dönemlerinde, çözüme yönelik ekonomik modellerin belirlenmesinde ve eleştirel bakış açıları krizi ortadan kaldıracak çözümler ortaya koymuşlardır. Ortaya konan modeller dönemin şartlarına ve yaşanan krizin yapısına uygun olacak şekilde düşünülmüştür. Farklı bir anlatımla kriz döneminde öncelikle durum tespiti yapılarak, krizden çıkışın reçetesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ekonomik ve sosyal hayatın iyileştirerek, ekonominin sağlıklı bir şekilde işlemesi bütün iktisat öğretilerinin amaçladıkları bir hedeftir. 1929 öncesinde serbest piyasa koşulları doğrultusunda 'görünmez el' ile piyasanın rayına girdiğini ifade eden Klasik anlayış kabul görmüşken, 1929 yılında yaşanan Kara Perşembe olarak da anılan kriz bu modeli derinden sarsmış, devlet müdahalesi ile 'eksik istihdam'da piyasanın dengeye ulaşabileceğini savunan Keynesçi iktisat kuramlarını gündeme gelmiştir. Dönem şartları için uygun olan Keynesçi iktisat politikaları yaşanan krizden çıkış yolu olmuştur.

1929 krizinden yaklaşık 40 yıl sonra 1970 yılında yaşanan OPEC petrol krizi 1929 krizi kadar olmasa da etki alanı geniş bir kriz olmuştur. Bu dönemde alışılmadık olarak yaşanan stagflasyon durumu ezberleri bozarak ekonomik krizden çıkış için Yeni Liberal öğretiyi geçerli kılmıştır. 1970 petrol krizinden 2008 küresel krizine kadar süren Yeni Liberal anlayış, kamu müdahalesinin olması ile Keynesçi iktisat politikalarının uygulanmasında bir kez daha referans alınmıştır. Krizi aşmak için uygulanan kamu

müdahaleleri, piyasaların krizden çıkışın da yol haritası olabileceği tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir.

Araştırmanın problemi: Keynesçi iktisat kuramlarının geçmiş krizler baz alınarak yeniden uygulanıp uygulanmayacağıdır.

Keynesçi iktisat kuramları, kriz anında devlet müdahalesi ile toplam talebi artırıcı iktisat politikaları ile krizin aşılabileceğini vurgulamaktadır. Keynesçi kuramda ekonomiye müdahale, genişletici maliye politikaları ile yapılmaktadır. Bu müdahale ile amaçlanan, ekonomide toplam talebi arttırmaktır. Talep seviyesinin artması, tüketimi ve bağlı şekilde üretimi de artırırken, ülkedeki alım gücü ve refah seviyesini yükseltecek etki doğurmaktadır. Bu etki de ülkelerin krizden çıkmalarının referansıdır. 1929 mali krizinin çıkış noktası olan devlet müdahalesi anlayışı ve uygulamalar 1970’li yıllara kadar popülerliğini sürdürmüştür. Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük krizleri arasında gösterilen 1929 krizi çözümlemede büyük katkı sağlamış olan Keynesçi kuram 1970’li yıllarda enflasyon ve işsizliğin bir arada görülmesi sebebinden dolayı geçerliliğini yitirmiştir. 2008 yılında ise 1929 krizine benzer şekilde finansal piyasalarda şişkinlik, tasarruf eğiliminde azalma, mal piyasalarında arz fazlası gibi etkenler Amerika’da başlayıp domino etkisiyle uluslararası piyasalara yayılan yeni bir krizin yaşanmasına sebep olmuştur.

Klasik iktisat kuramcıları ekonominin serbest piyasa koşullarında tam istihdamda dengeye geleceğini savunurken, Keynesçi yaklaşım ise ekonominin eksik istihdam seviyesinde devletin ekonomiye müdahalesi ile dengenin sağlanabileceğini vurgulamaktadır. Araştırmada, 1929 yılında yaşanan ekonomik krizden çıkış yolu olarak devlet müdahalesi ile talep yönlü iktisat kuramlarının uygulanmasının geçerli olduğu, 1973 yılında yaşanan kriz döneminde ise geçerli olmadığı, yetersiz kaldığı, 2008 yılında da yeniden uygulama alanı bulduğu ve çözümlemede 1929’da olduğu gibi yine yeniden uygulama alanı bularak olumlu çözümlenelerde olduğu varsayılmıştır.

20. yüzyılda yaşanan mali krizleri inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Araştırma kapsamında 1929, 1973, 2008 mali krizlerinin tercih edilmesi ile Keynesçi iktisat kuramının mali krizlerdeki etkinliği araştırılarak ilgili alanyazına katkı sağlanmak amaçlanmıştır. Bu sebeple araştırma kapsamında 1929, 1973 ve 2008 dönemi mali krizlerin incelenmesi önemli görülmüştür.

Amaç: Bu çalışmada, Keynesçi iktisat kuramları, krizlerle ilişkilendirilerek, krizden çıkışta uygulanan çözüm politikaları tartışılıp değerlendirilmiştir. Çalışmada Merkantilizmden başlayarak, Keynes öncesi ve Keynesçi dönem iktisadi kuramları ele alınmış, ardından Keynesçi iktisadi kuramların uygulanmasında dönüm noktası teşkil eden; 1929, 1973 ve 2008 gibi birbirine benzer özelliklerinin yanında farklı özellikleri de olan üç önemli küresel krizde yaşananlar ele alınmıştır. Çalışmada Keynesçi iktisat kuramının 20. yüzyılda yaşanan üç büyük krizden çıkışta etkinliğinin tespit edilmesi ve diğer olası krizlerde referans alınıp alınamayacağı amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ KAVRAMI

1.1. Ekonomik Kriz Kavramı ve Türleri

Günlük konuşma dilinde sıklıkla kullanılan kriz kavramı Yunanca “krasis” kelimesine dayalı olan ve “krit” kelimesine bağlantılı olarak “karar, hüküm, hastalığın dönüm noktası”, “aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi” manasıyla kullanılmaktadır (Çiğdem, 2011: 1). Ekonomik anlamda kriz kelimesinin ifade ettiği anlam ise “ekonomi ve politika alanında istikrarsız ve tehlikeli bir durumu ifade eden güç dönem”dir. Kriz durumunu eski ve yeni yapı arasında oluşan çelişkiler neticesinde eski yapının hala nihayetlenmediği, buna karşılık yeni yapının da tam olarak ortaya çıkmadığı bir zaman dilimi olarak tanımlamak mümkündür (Karakaya, 2006: 2). Bu açıdan bakıldığında kriz kavramının bir süreç olarak ele alınıp, bu süreci etkileyen tüm unsurlar ile birlikte incelenmesi gerekmektedir. Krizler, farklı yerlerde ve değişik zamanlarda oluşan birbirine bağlı birçok olaydan ortaya çıkmaktadır. Her olay, bir zincir reaksiyonu olarak diğerine basamak oluşturmakta ve kriz daha da derinleşmektedir. Hassas ve kritik bir durum olan kriz, ekonomik işlemlerin dengesini bozar. Kriz dönemlerinde sorunu tespit edip çözüm önerileri getirmek için zaman kısıtlıdır. Bu da genel ekonomi için sorunlu olan krizin daha derin hale gelmesini sağlar. Çünkü krizden kurtulma müdahalelerine hızla karar verip uygulamaya geçilmesi gerekmektedir (Kemer, 2008: 1).

Ekonomik kriz, mevcut iktisadi sorunların derinleşmesine, piyasada güvensizliğin oluşmasına, ekonomik karar birimlerinin aşırı ihtiyatlı davranmasına, ekonomik göstergelerde sürekli bir kötüleşme haline, piyasaların daralmasına ve piyasalarda yapılan işlemlerin daha maliyetli hale gelmesine sebep olur (Duman, 2011: 4).

Ekonomik krizlerin sınıflandırılmasında yazında farklı öneri ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Temel ayırım ise mal ve hizmet piyasaları, işgücü piyasaları ve işsizlik olgusu ile doğrudan ilintili olan reel sektör krizi ve bankacılık, para-döviz, dış borç ödemeler dengesi gibi türleri içerisinde barındıran mali kriz şeklinde yapılmaktadır. Her ne kadar bir ayrıma gidilse de ifade edilen türler arasındaki karşılıklı sıkı ilişki, yani birinin diğeri için neden ya da sonuç ilişkisinde olabilmesi, sınıflandırma yapılmasını zorlaştırmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere ekonomik krizlerin meydana geliş

şekilleri ve oluşturdukları etkiler açısından birbirlerinden farklı koşullarda gerçekleştiği görülmektedir. Bu oluşum şekilleri göz önüne alındığında makroekonomik krizler, reel sektör krizleri ve mali krizler olmak üzere iki temel gruba ayrılabilir (Kibritçioğlu, 2001: 1).

Reel Sektör Krizleri: Reel sektör krizlerinin genel olarak mal, hizmet ve işgücü piyasalarındaki dalgalanmaların bir sonucu olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Mal ve hizmet piyasasında üretim, işgücü piyasasında ise istihdam hacminde görülen daralmalar; milli gelir, işsizlik düzeyi gibi makro değerlerin ani etkilenmelerine neden olmaktadır. Bu dalgalanmaların yanında mal ve hizmet piyasalarında fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması sonucu ekonomik aktörlerin olumsuz etkilenmeye başladığı; sınır düzeyini aştığı enflasyon krizleri de reel sektör krizleri olarak ifade edilebilir (Kibritçioğlu, 2001: 174).

Mali Krizler: İktisat yazınında mali istikrarsızlık, mali düzensizlik ve mali kırılganlık tanımlamaları birbirinin yerini tutan kavramlardır. Bu tanımlamalar, mali piyasalardaki varlıkların fiyat ve miktar bakımından ani olarak değişimleri sonucunda ekonomide dengesizliğin ortaya çıkabilme olasılığını ve tehlikesini ifade etmektedir. Mali piyasalarda ortaya çıkan bu dalgalanma tüm ekonomiye sirayet ederek piyasa ödeme düzeninin bozulmasına ve kaynak dağılımının olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Mali krizleri genel anlamda birden fazla açıklayan yaklaşım olmasına rağmen tam olarak ortak bir sınıflandırması bulunmamaktadır. Yazında genel olarak mali krizler para krizi; bankacılık krizleri, dış borç ve düzenli hale gelmiş mali krizler olarak dört ana başlık altında toplanabilir (Delice, 2003: 59-62).

Para Krizleri: Sabit döviz kuru uygulamalarındaki piyasa aktörlerinin yerel para ile ifade edilen varlıklarını yabancı para ile ifade edilen aktiflere kaydırmaları nedeniyle merkez bankasının bu duruma müdahalesi sonucu döviz rezervlerinin azalması ile ortaya çıkan krizler para krizi olarak adlandırılmaktadır. Para veya döviz krizleri genel olarak ülke parası üzerinde gerçekleştirilen spekülasyon atakları yüzünden ulusal paranın değer kaybetmesi ve devalüasyon ile sonuçlanmaktadır. Merkez bankaları bu değer kaybını önlemek amacıyla büyük miktarda yabancı para rezervi satmak ve faiz oranlarını artırmak zorunda kalmaktadır. Bu rezerv satışı ve faiz oranlarının normalin üzerinde olması parasal bir krizin oluşmasında başlıca etmen olmaktadır (Delice, 2003: 59).

Bankacılık Krizleri: Bankacılık krizine ekonomi içerisinde meydana gelen şoklar neticesinde piyasada oluşan fiyat değişimi ve güven kaybına aşırı duyarlı olan bankaların

bilanço aktiflerinin bozulması neden olur. Bilanço yapılarının bozulması mali düzen içinde tasarruf sahiplerinin bankalara olan güvenini daha da azaltmakta ve bu azalma neticesinde tasarruf sahipleri mevduatlarını bankalardan çekmek istemektedir. Bu geri çekim talebini yerine getirmede ortaya çıkan zorluklar kriz oluşumuna neden olur. Diğer nedenler arasında ise kamu otoritesinin banka siteminde oluşan aksaklıklara etkili müdahale edememesi, aşırı esnek bankacılık uygulamaları ve bankacılık sektörüne aşırı şekilde devlet destekli kredi sağlanmasının neden olduğu zayıf bir bankacılık yapısı sayılabilir. Ayrıca sanayileşme ve küreselleşmenin de etkisiyle bankacılık sektöründe aşırı riskli türev ürünlerin oluşumu ve asimetrik bilgi akışı bankacılık krizlerinin nedenleri arasında sayılabilir. Bunların yanında, düzenin sınırlarının olmadığı bir ortamda gerçekleşen rekabet ve siyasal nedenler sonucunda da bankacılık krizleri meydana gelebilmektedir (Duman, 2002: 138-139). Ekonomide ortaya çıkan diğer olumsuzluklar gibi bankacılık krizinin de negatif maliyetinin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek olacağı söylenebilir. Çünkü ülkelerin mali yapılarının farklılığı ile gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde dövizin yüksek oranlı yatırım aracı olarak kullanılması da gelişmiş ülkelere oranla negatif etkinliği artırdığı söylenebilir (Afşar, 2007: 3).

Dış Borç Krizleri: Dış borç krizleri, bir ülkenin kamu ve özel kesiminin dış borçlarını ödeyememe durumu olarak açıklanabilir. Hükümetlerin almış oldukları dış borçlarını ödemedi ve yeni kredi alma konusunda sıkıntılar çekmesi nedeniyle borçlarının yeniden yapılandırılması veya borcun belirli bir süreliğine borcunun ertelenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dış borç krizi; bir ülkenin borç geri ödemelerinde, miktarında veya vadelerindeki yükümlülüklerini tam olarak yerine getiremeyeceğini bildirmesi beyan etmesi ile başlar. Ülkeler borçlarını ödeyebilecek durumda olmalarına rağmen borcun getireceği ek külfeti göze alarak ülke içinde marjinal getirisi daha yüksek kaynaklara harcama yolunu tercih edebilir. Bir ülkenin dış borcunu ödeyemeyecek olması sadece alıcılarının değil, küreselleşen ekonomide diğer ülkelerin de olumsuz yönde etkilenmesi anlamına gelmektedir (Çalışkan, 2003: 226). Ülkelerin dış borç krizi yaşamaları durumunda sorulması gereken soru, krizin geçici mi yoksa kalıcı mı olduğu yönünde olmalıdır. Bir diğer bakış açısı ile sorulabilecek soru ise dış borç krizinin borçlu ülkenin likidite eksikliğinden mi yoksa borçlarını ödeyebilecek bir kaynağa sahip olmaması durumundan mı kaynaklandığına cevap aramaktadır. Borç veren açısından bakıldığında ise borçluya yeni kredi kaynağı sağlanıp sağlanmaması veya

borcun ertelenip ertelenmemesi konularında karar verilmesi gerekmektedir (Turgut, 2007: 38).

Sistemik Mali Krizler: Sistemik krizler mali düzenin yapısının ciddi şekilde bozulmasına ve kırılma hale gelmesine neden olmaktadır. Ekonomik, politik ve sosyal yaşamda meydana gelen değişimlerden kaynaklanırlar. Bu kriz türünde temel özellik, krizlerin birbirlerinden bağımsız olmayıp, farklı alanlarda başlamalarına rağmen birinin diğerini tetikleyerek düzenin bozulmasına birlikte neden olmalarıdır. Örneğin döviz piyasasında ortaya çıkan bir kriz bankacılık sektörünü de olumsuz etkileyerek bankacılık sektöründe de kriz oluşturabilmektedir (Delice, 2003: 62).

1.1.1. Ekonomik Krizlerin Özellikleri

Krizlerin ortaya çıkmasında yukarıda da bahsedildiği gibi bazı etmenlerin etkili olduğu, hatta krizler arasında birbirini tetikleyen birçok unsurun olduğu söylenebilir. Krizlerin etki alanı ülkelerin gelişmişlik düzeyi ya da dış etmenler gibi birçok unsur tarafından değişebilmektedir (Aktan ve Şen, 2001: 1-2):

- Krizler farklı yer ve zamanda ortaya çıkabileceği gibi birbirine bağlı birçok olayın zincirleme hareketi ile de etkisini artırarak ortaya çıkabilir. Ortaya çıkan krizin makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmalar üzerinde olumsuz etkileri oluşur.

- Krizler olağandışı bir durum olmasının yanında ani ve belirsiz şekilde görülür. Olağan durum içerisinde gerçekleşen sorunları kriz olarak ifade etmek doğru bir yaklaşım sayılmaz.

- Olağandışı olması ve ani ortaya çıkmaları hızlı cevap verilmesi gibi bir tepkiye neden olur. Bu hızlı cevap verme refleksi karar vericilerin ortak hareket ederek ve çözüm odaklı kararlar vermelerini engelleyebilir. Krizden kurtulmaya yönelik alınan kararlar, kriz süresinin kısa veya uzun vadeli olması üzerinde de etki yaratacaktır.

- Krizin bir diğer ve olumlu sayılabilecek özelliği ise kişiler ve organizasyonlar için her zaman bir tehlike olmaktansa yeni fırsatlar oluşturabilmeleridir. Kriz kavramının ekonomideki her aktör için negatif anlam taşımaktadır.

1.1.2. Ekonomik Krizin Nedenleri ve Çözümleri

Ülkelerin mali olarak istikrarsız bir yapıya sahip olmaları ya da istikrarsız bir yapıya açık hale gelmelerinde makro ve mikro etmenler bulunmaktadır. Genel olarak mali

istikrarsızlıkların başlıca nedenler olarak mali serbestleşme, sabit döviz uygulamaları, uygulanan makroekonomik politikaların başarısızlığı, ekolojik alandaki değişimler ve siyasal yapıdaki olumsuzluklar sayılabilir (Turgut, 2007: 39).

Mali Serbestleşme: Küreselleşmenin 1970'li yıllarda hız kazanması ile neoliberal politikalar da aynı hızla yayılmaya başlamış; serbestleşme ve küresel bütünleşmeyi içeren neoliberal politikalar birçok ülkede yoğun bir şekilde uygulama alanı bulmuştur. Neoliberal politikalara göre mali serbestleşme ile birlikte bankacılık ve diğer mali araçlar üzerindeki sınırlamaların kaldırılması gerekmektedir. 1980'lerin sonuna doğru ülkelerin küresel ekonomiye bütünleşme ile koşut olarak mali düzenlerde de önemli değişimler meydana gelmiştir. Ülkelerin piyasalarında kullanılan mali araçlar çeşitlenmiş, dolaşımdaki fon tutarı önemli oranda artmıştır. Aynı zamanda teknoloji ve iletişim tekniklerindeki ilerlemelerin neticesinde mali işlemler daha düşük maliyetle ve uluslararası düzeyde gerçekleşmeye başlamıştır (Baş ve Dinar, 2012: 110).

Neoliberal uygulamaların başında yer alan ve küresel krizlerin temeli olarak görülen malileşme; ulusal ve uluslararası ekonomide mali araçların, mali piyasaların, mali aktör ve kurumların etkinliğini önemli oranda artırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde mali liberalleşmeye yönelik yetersiz düzenlemeler nedeniyle yapılmasından dolayı aşırı riskli mali piyasalar oluşmuştur. Mali serbestleşmenin takibinde sermaye giriş ve çıkışlarının ülkeler arasında giderek artması nedeniyle bu aşırı risk taşıyan piyasalarda aşırı genişleme ve daralma çevrimlerinin de eşlik ettiği krizler görülmeye başlanmıştır. Bu uygulanan neoliberal politikaların bir diğer etkisi de, para ve bankacılık krizlerinin birlikte ortaya çıktığı ikiz krizler üzerinde olmuştur. Bu tür krizlerin görülme sıklığını artırmıştır (Tuncel, 2010: 1).

Sabit Döviz Kuru Uygulamaları: Sabit kur rejimi, yerli paranın dış değerinin merkez bankası tarafından belirli bir kurla yabancı paralara karşı eşitlenmesi rejimidir. Merkez bankası tarafından eşitlemesi yapılan yerli paranın değeri yine merkez bankası tarafından değiştirilmediği sürece aynı kalacaktır. Sabit kur rejimi peg (sabitleme) rejimi ve para kurulu olmak üzere iki şekilde uygulanabilir. Peg rejiminde (Pegged exchange rateregime) yerli para bir veya birden fazla paranın oluşturduğu bir sepete bağlanır. Para kurulu rejimi temelde peg rejimi ile aynıdır, ancak farkı yerli para basımının ülkeye giren döviz ile bağlantılı olmasıdır. Döviz kuru düzenleri günümüzde hala tartışmalı olan konulardandır. Döviz kuru düzenlerinin gündemde olmasının temelinde döviz krizlerinin

oynadığı rol yatmaktadır. Döviz kuru uygulamalarında izlenen riskli politikalar ve ülke koşullarıyla uyumsuz kur düzenlerinin seçilmesi krizlerin meydana gelmesine sebep olmaktadır. Sabit döviz kurunun uygulandığı bir ülkede, piyasa içerisinde etkili olan oyuncuların ellerinde bulundurdukları ulusal varlıkları, yabancı varlıklara çevirmeleri durumunda merkez bankası bu hızlı varlık değişimine müdahale etmek amacıyla rezervlerini harcamak zorunda kalacaktır. Durumun uzun süreli olması halinde merkez bankası rezervleri büyük oranda azalacak ve döviz krizi oluşacaktır (Kansu, 2010: 62).

Makroekonomik Politikaların Başarısızlığı: Mali krizin bir diğer aktörü olan makroekonomik istikrarsızlıklar, uygulanan genişletici maliye veya para politikaları neticesinde borç ve kredi hacminin artmasına, dolayısıyla bütçe açıklarının iç borçlanma ve emisyonla kapatılmaya çalışılmasına ve bunun sonucunda genişletici politikalar neticesinde artan enflasyonun sıkı maliye ve para politikaları ile düzeltilmeye çalışılmasına neden olur. Tüm bu olumsuzluklar ekonomik hayatı yavaşlatır. Uygulanan bu makroekonomik politikaların yetersizliği sonucunda gelişmekte olan çoğu ülke ekonomisi ortaya çıkan mali yapı krizlerden beklenenden çok daha fazla etkilenmiştir (Karaçor ve Alptekin, 2006: 238).

Güvensizlik ve Diğer Açıklayıcı Nedenler: Güvensizlik tüm piyasalarda karar birimlerini daha ihtiyatlı veya ürkek davranmaya iterek ekonomik göstergelerin bu güvensizlik ortamında daha da kötüleşmesine ve ülke içinde bir kriz ortamı oluşmasına neden olabilir. Güvensizliği tetikleyen unsurlar arasında ise bir başka ülkede yaşanan kriz, kredi değerlendirme kuruluşlarının verdiği notlar, uluslararası siyasi krizler, ülke içinde ekonomik göstergelerin aşırı bozulması ve özel sektörden kaynaklı bozulmalar sıralanabilir (Türkkan, 2006: 93).

1.2. Keynes Öncesi Kuramlar

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru dünyada meydana gelen olaylar, gelecekte yaşanacak olan belli başlı politik ve iktisadi değişikliklerin habercisi olmuştur (Erim, 2007: 41). Bu gelişmeler arasında en önemlisi olarak nitelendirilebilecek gelişme sanayi devriminin yaşanmasıdır ve bu dönem “Sanayi Devrimi” çağı olarak adlandırılır. Bu dönemde yaşanan diğer önemli bir gelişme ise Fransız İhtilalidir. Toplum hayatında yaşanan bu gelişmeler sadece sanayi veya sosyal alanlarda değil, her alanda kendini göstermiş toplum yaşamı köklü bir değişime uğramıştır. Sanayi devrimi ile birlikte kapitalist-girişimci ve üretim araçları mülkiyetinden yoksunlaşan işçi sınıfı doğarken,

Fransız İhtilali (1789) ile ortaçağ toplumundan kalan kurumlar silinmiş “ferdiyetçilik ve özgürlük” iktidara gelen burjuvanın sloganı haline gelmiştir (Kazgan, 2006: 70).

Ticari kapitalizm Merkantilizmi doğururken, Fransa’da tarımın kapitalistleşmesi ile birlikte yaşanan değişim sonrasında Fizyokrazi, İngiltere’deki Sanayi Devriminin etkisiyle de Klasik İktisat Okulu doğmuştur. Merkantilizimin karşıtı olduğu halde, İngiliz İktisat Okulu’yla Fizyokrazi arasında kurdukları kuramın gerisindeki felsefi görüş arasında büyük benzerlikler vardır. *Laissez-faire*¹ ideolojisi her ikisinde de egemendir (Kazgan, 2006: 70).

1.2.1. Merkantilizm

Orta Çağ’ın sonlarına doğru, Batı Avrupa’da toplumlarının iktisadi temellerini değiştirecek bir takım gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin başında Rönesans ve Reform hareketleri ile coğrafi keşifler gelmektedir. Bu gelişmeler iktisadi hayatı da etkilemiş, yeni bir iktisadi düşünce tarzı olan merkantilizmin doğması ve gelişmesi için uygun zemini yaratmıştır. Farklı ülkelerde, farklı isimlerle anılan merkantilist öğreti, 15 ve 18’inci yüzyıllar arası, Avrupa iktisadi düşünce düzeninde hâkim öğreti olmuştur. Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin tek zenginlik kaynağı olduğunu savunan bu öğretinin temel amacı kıymetli madenlere ulaşmak ve onları çeşitli politikalarla elde tutmaktır. “Merkantilizm” kavramı ilk defa Adam Smith tarafından, “Ulusların Zenginliği” isimli kitapta kullanılmıştır. Aslında serbest iktisadi düşüncenin başlıca temsilcilerinden olan Smith bu kitapta, 15 ve 18’inci yüzyıllar arasında hâkim olan merkantilist düzeni inceleyerek, düzenin zayıflıkları ortaya koymuş ve kendi düşüncelerini güçlendirmiştir. Merkantilist öğreti, 18’inci yüzyılın sonlarına doğru yerini serbest iktisadi kurama bırakmasına rağmen, savunduğu bazı görüşler ve iktisat politikası önlemleriyle her zaman var olmuştur. İtalyanca “mercante” (tüccar) kelimesinden türemiş olan merkantilizm, en basit tanımıyla, ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve bu amaçla özellikle ticari faaliyetlere devlet müdahalesini gerekli gören iktisat öğretisidir (Kazgan, 2004: 43).

¹ Laissez faire, sadece mülkiyet haklarını korumayı amaçlayan yeterli düzenlemelerin bulunduğu bir ekonomik ortamda özel taraflar arasındaki alım satım işlemlerinin müdahaleci hükümet kısıtlamaları, tarifeler ve sübvansiyonlardan arındırılmasını ifade eder. Laissez faire, "bırakınız yapsınlar" anlamına gelir.

Merkantilist öğretinin gelişimindeki en önemli kırılma noktası, Avrupa'daki Rönesans ve Reform hareketleridir. Orta Çağ döneminde daha fazla dini ve ahlaki kurallarla belirlenen ekonomik olaylar, Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte daha gerçekçi ve rasyonel yollarla değerlendirilmeye başlanmıştır. Özellikle Reform hareketleri sonucunda dini ve uhrevi (öbür dünya ile ilgili) değerlerin yerini dünyevi değerlerin alması, manevi zenginlikten ziyade maddi zenginliğin ön plana çıkması merkantilist öğretinin gelişmesi için uygun ortamı yaratmıştır. Diğer yandan denizcilik alanındaki gelişmeler, pusulanın bulunması ve yeni seyrüsefer haritalarının düzenlenmesi beraberinde coğrafi keşifleri getirmiştir. Yeni coğrafyaların keşfi ile ticaretin artık deniz aşırı yapılmaya başlanması, ülkelerin ticaret hacminin artmasına sebebiyet vermiş, ticaretle elde edilen gelir Avrupa'ya değerli maden olarak akmaya başlamıştır (Aydemir ve Güneş, 2006: 137).

Merkantilist öğretinin hâkim olduğu dönemde para olarak sadece basılmış veya basılabilir değerli madenler (altın ve gümüş) kullanılmaktaydı. Dolayısıyla merkantilist öğretilerde altın ve gümüş gibi değerli madenler tek zenginlik kaynağıdır. Bu durum şahıslar için olduğu kadar uluslar için de geçerlidir. Bu öğretiye göre dış ticaret politikasının temel amacı, hazinenin altın stokunu artırmaktır. Çünkü hazinenin altın stoku ekonomik olduğu kadar uzun süreli savaşların finansmanı göz önüne alındığında askeri ve siyasal gücün de temelini oluşturur (Seyidoğlu, 2003: 15).

Merkantilistler, devletin ekonomide etkin bir şekilde yer alması gerektiğini savunmaktadırlar. Özellikle ülkenin dış ticaret fazlası vermesi için devlet tarafından ticari faaliyetlere bazı müdahaleler yapılmasını gerekli görmüşlerdir. Merkantilist öğretiye göre devlet ithalat kısıtlamaları, ihracat teşvikleri, gümrük tarifeleri, iç üretimi destekleyici yasalar, kotalar, diğer ülkelerden kalifiye işçi temini, ucuz hammadde temini için sömürge devletlerin fethi gibi müdahalelerle ekonomide etkin bir rol üstlenmelidir. Ayrıca merkantilist öğretinin kişinin yararı yerine, devletin yararı üzerinde durmaktadır. Merkantilist öğretiye göre, özel kişilerin koordine edilmiş faaliyetleri bir ulusu doyuramaz ve bireylere ticari alanda sağlanacak özgürlük, ulusun aleyhine dönecektir. Dolayısıyla merkantilist öğretinin her aşamasında devlet birincil aktördür (Aydemir ve Güneş, 2006: 145).

Değerli maden kaynaklarına sahip olmayan ülkeler, dış ticaret fazlası ile ülkeye maden akışını sağlamak zorundadırlar. Yani ihracatın, ithalattan daha fazla olmasını

sağlamak zorundadırlar. Bunu başarmak için devlet tarafından ithalatın kısıtlanması, ihracatın teşvik edilmesi gerekmektedir. Ancak tek başına bu devlet müdahaleleri dış ticaret fazlası oluşturmak için yeterli değildir. Ülkenin ihracatında bir artış yaratabilmek için önce üretimi artırmak gerekir. Üretiminde artış yaratmak için ise öncelikle ülkeye ham madde akışını sağlamak, daha sonra üretilen mamul malların satılması için pazar bulunması gerekmektedir. Merkantilist öğretiyeye göre dünyadaki değerli madenler sabittir. O nedenle birbirleriyle ticaret yapan ülkelerin arasında sıfır toplamı bir oyun söz konusudur. Ticarete bir taraf kazançlı çıkarken diğer taraf aynı ölçüde bir zarara uğrar yani bir tarafın sağladığı kazanç, öbür tarafın uğradığı kayıp anlamına gelir. Bu durum da devletlerin sürekli karşı karşıya gelmelerine sebep olmaktadır. Uluslararası ortamda iş birliğinden ziyade, çatışma ve savaş söz konusudur (Seyidoğlu, 2003: 15).

Orta Çağ döneminde devletler için nüfus çok önemli bir kavramdır. O kadar önemlidir ki Orta Çağ düşünürleri “bir ülkenin en büyük hazinesinin iyi beslenmiş insan sayısı olduğu” fikrini savunmuşlardır. Bu anlayış, anılan dönemde henüz makineleşme seviyesinin çok düşük olması sebebiyle, devletlerin ve orduların gücünün, insan sayısı üzerinden hesaplandığı düşünülürse son derece anlamlıdır. Merkantilist öğreti bakımından da benzer şekilde üretimde henüz makineleşme gerçekleşmemiştir ve emek-yoğun bir üretim söz konusudur. İhracatın artırılmasını öngören merkantilist öğreti çerçevesinde, ihracat üretime, üretim ise çalışan sayısına bağlıdır. Aynı zamanda ihracatta fazla yaratabilmek için yapılacak üretimde maliyetler de düşük tutulmalıdır. Nüfus ne kadar kalabalık olursa, emek arzı o kadar fazla olur ve oluşacak rekabet sonucu ücretler düşer, bu da maliyetlerin azalmasına sebep olur ve bu yolla artan ihracat değerli madenlerin ülke içerisinde kalmasını sağlar (Kazgan, 2004: 45).

1.2.2. Fizyokrasi

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Fransa’da Merkantilizmin; zenginliğin tek kaynağı anlayışının para olduğu fikrine karşı ortaya çıkan ve “doğal düzen” fikrini benimseyip, iktisadi olayları buna göre açıklamaya çalışan iktisadi bir düşüncedir. Girişim, sözleşme ve mülk edinme özgürlüklerinin olabileceği bir toplumsal ve iktisadi düzenden bahsetmişlerdir. Kurucusu Francois Quesnay (1694-1774), en tanınmış düşünürleri John Locke ve Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781)’dur (Erim, 2007: 16).

Fizyokrazi akımının bu dönemde büyük ilgi görmesinin arka planında Fransa'nın Colbertizm adı altında sanayi sektörüne yönelik yapmış olduğu düzenlemedir. Colbertizm uygulaması ile Fransa devleti sanayi temelli üretime ağırlık vermiş, tarım sektörünün geri planda bırakmış, tarım sektöründe üretim yapan kesim de bu uygulamaya tepki göstermiştir. Fizyokrazi okulunun öğretilerinin temelinde Fransa'daki ekonomik sektörlere ilişkin ayırım yer almaktadır. Dönemin koşulları gereği ekonomideki başat sektörler tarım, ticaret ve sanayidir. Fakat Fizyokrazi akımına göre ticaret ve sanayi sektörü tarım sektörünün sonucudur ve ekonomideki tek ve en önemli sektör tarım sektörüdür. Fizyokrazi, çiftçilerin üzerindeki verginin kaldırılmasını, net fazla verdiği varsayılan toprak sahiplerinden vergi alınmasını gerektiğini savunmaktadır. Fizyokrazi akımındaki yalnızca tarım sektörünün vergilendirilmesi görüşünün temeli de bu iki noktada yer almaktadır. Çünkü ekonomideki birincil sektör tarım sektörü olup diğer sektörler bu durumun sonucudur. Tarım sektörünün yeterli düzeyde vergilendirilmemesi de tarım arazilerinin kiralanmasına yol açacaktır. Bu sebeplerden ötürü yeterli düzeyde tarımın vergilendirilmesi refahı artıracaktır (Noyan, 2016: 20).

1.2.3. Klasik İktisadi Yaklaşım

Modern iktisat bilimine dayanak oluşturulan Klasik İktisat Teorisi arz yönlü bir kuramdır. İktisat ilminin gelişmesinde üçüncü aşamadır. Fizyokratların arz yönüne ağırlık veren düşüncesini devralmış ancak kıymet kuramını “doğa”dan “insan”a kaydırmıştır (Savaş, 2007: 6). En önemli temsilcileri; Adam Smith, David Ricardo, Thomas Robert Malthus, Jean Baptiste Say ve Jhon Stuart Mill'dir.

Adam Smith modern iktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilir. Önemli hedeflerinden biri, üretimi arttırıp iktisadi büyümeyi gerçekleştirecek sınıfların önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Bu nedenle eleştirisini eski düzene yani merkantilizme yöneltmiştir. Adam Smith'in “Ulusların Zenginliği”, eseri 1776 da basıldı (Erim, 2007: 43).

Klasik-Emek Değer Kuramı: Klasikler, malların fiyatların kısa dönemde arz-talep tarafından belirleneceğini ifade etmişlerdir. Smith, emek-değer kuramını “fayda” ve “fiyat” olarak ikiye ayırmış, sonraları “marjinal fayda” kavramının geliştirilmesinde etkili olan elmas ve su örneğini vermiştir. Elmasın çok yüksek mübadele değeri olmasına karşılık kullanım değeri yoktur. Oysa su için tam tersi durum söz konusudur. Ricardo

buradaki çelişkiyi, kullanma değerinin olması gerektiğini belirterek kaldırmıştır (Kazgan, 2006, 73).

Klasik düşünörlere göre bir malın uzun dönem fiyatı (doğal fiyat), tam rekabet şartları altında piyasa fiyatının ulaşacağı denge fiyatıdır. Denge fiyatını belirleyen ise üretim maliyetleridir. Bu bakımdan fiyat oluşumu incelemelerinde genellikle talep yönünü ihmal etmişleridir. Klasik iktisatçılar üretim maliyetlerini sadece nakdi maliyetler olarak görmüyorlardı. Onun arkasında bir fedakârlığın bulunduğunu düşünüyorlar ve bunu ölçmek istiyorlardı. Klasikler için emek reel bir maliyettir (Erim, 2007: 61).

Klasik Üretim Fonksiyonu: Adam Smith bir ekonominin üretim fonksiyonunu, üç üretim etmeninin oluşturduğunu ve sektörler arasında ayırım yapmaksızın tüm ekonomi için, üretim fonksiyonun ‘artan getiri’ ile çalıştığını söyler. “Ekonomi büyüyüp geliştikçe reel maliyetler düşecektir” der. Bunun nedeninin iş bölümü ve ihtisaslaşma olduğunu belirtir. Tarım ve sanayideki üretim fonksiyonlarını birbirinden ayıran Ricardo, bunların farklı getiri kanunlarına tabi olduklarını söylemiştir. Ayrıca tarımdaki getiri kanunlarının uzun dönemde ekonominin tümünün üretim fonksiyonunun niteliğini belirlediğini belirtir (Erim, 2007: 62).

Klasik Rant Teorisi: Ekonomide, üretim etmeni olarak toprak, insanın üretim esnasında doğada hazır bulduğu ya da doğanın üretim için kendisine kazandırdığı tüm yararlı ögeler anlamındadır. Üretim etmeni olarak toprağın üretimden aldığı pay ya da toprağın fiyatı olarak rant ise, toprak etmeninden belirli bir süre faydalanabilmek için ödenen bedeldir. Diğer bir deyişle rant, toprak etmeninin doğadaki ilk şekliyle kullanılması karşılığa ödenen bedeldir (Bilgili, 2018: 42).

Klasik Para Teorisi: (Miktar Teorisi): Para klasiklerde gerçekleri gizleyen bir peçe gibi kabul edilerek diğer düşüncelerle uyum içinde olur. Say’a göre ise para piyasadaki para hacmine uydurulmalıdır. Mill’e göre paradan daha az önemli olan hiçbir şey yoktur. Klasikler Merkantilistlerin aksine değer yaratan şeyin emek olduğunu söyleyerek ve paranın mübadele aracı olarak görerek farklılıklarını ortaya koymuşlardır. Klasikler para konusunda bir yandan değerli maden tarafılsı olmazken bir yandan da devletin paraya müdahalesini önlemek için altın standardını önermişlerdir. Devletin paraya müdahalesi önlenerek tedavüldeki para kendiliğinden piyasanın ihtiyaçlarına uyacaktır. Bu müdahaleler enflasyon ve deflasyona yol açtığından Klasikler tarafından endişe kaynağı olmuştur. Klasiklerin bu bakış açısında arz yönlü bir ekonomi izledikleri

ve üretime önem vermelerinin etkisi bulunmaktadır. Çünkü onların para konusundaki düşüncelerinde ekonominin mal mübadelesine dayandığı anlayışı vardır. Burada Say'ın mahreçler yasasının izlerini bulmakta mümkündür. İnsanlar, işlem güdüsüyle ve sadece gereksinimlerini karşılamak amaçlı para talep etmekteydiler (Küçükalay, 2008: 213).

Klasik iktisat, para miktarı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi formüle etmesine rağmen bunun olgunlaşması Fisher'in Miktar Denklemine beklemiştir. Bu ilişkiyi ilk kez Ricardo doğru olarak ortaya koymuş, Say ve Mill hala müdahale hacminin ekonomideki para miktarını belirleyeceğinde inanmışlardır. Asıl olan üretim miktarı olunca ve para miktarının buna uyması gerektiği kabul edilince ve ekonominin sürekli tam istihdamda olacağına inanılınca para konusundaki temel yargı kendiliğinden ortaya çıktı: Para miktarındaki artışın tek sonucu fiyatların yükselmesi şeklinde ortaya çıkacaktı. Daha sonra kuram Ricardo tarafından kesin biçimini almıştır. Buna göre; fiyatlar esnektir, para müdahale için talep edilir, ekonomideki tüm kaynaklar kullanılmaktadır. Bu varsayımlar altında para miktarı ile genel fiyatlar seviyesi aynı yönde aynı oranda değişir (Küçükalay, 2008, 213).

Klasik Genel Denge Teorisi: Klasik düşünürlere göre, ekonomi tam rekabet şartları altında her zaman dengededir. Olası bir dengesizlik halinde ise piyasa kanunları gereği yeniden dengeye gelecektir. Fiyat mekanizması yoluyla gerçekleşeceği savunulan “genel denge” halinde, iktisadi krizlerinde olamayacağını iddia etmişlerdir. Say'ın Mahreçler Yasasında “her arz kendi talebini yaratacağını” söylemesi Klasiklerin genel denge görüşünü en iyi şekilde ifade etmiştir. Say'a göre; bir mal ürettiğiniz zaman, satın alma gücünü de yaratmış olursunuz. Yani efektif talep yetersizliği yaşanmayacağına dair olan bu görüş klasikler arasın da büyük kabul görmüştür. Sadece Malthus; refah döneminde tasarruflar ve yatırım artar, piyasada yeni mallar var olur ve bunların tüketimi için talep yetersiz kalır, diyerek itirazda bulunmuştur. Piyasada mal bolluğu olmuştur ve zenginlerin tasarrufu efektif talep yetersizliğine neden olmuştur. Ayrıca Malthus, piyasa faiz haddinde tüm tasarrufların yatırıma gittiği görüşünü de reddetmiştir. Efektif talep tüketimi, tüketim de üretimi belirler demiştir. Malthus aşırı tasarrufu gidermenin yolu olarak da rant sahiplerinin daha çok tüketir hale gelmesini önermiştir (Erim, 2007: 66).

Ricardo, Malthus'un efektif talep yetersizliğini benimsedi ayrıca işsizliğin olmadığı Mahreçler Kanunu kabul etti. Fakat daha çok teknolojik işsizlikle, makineleşmenin ücret fonu üzerindeki etkisini inceledi (Smith, 2006: 176):

- Makineleşme toplumsal refahı artırır (dış ticaret artışı gibi), ama işçiye olan talep ve ücret fonu azalır. Makina kullanımı ücret fonunun azalması ile finanse edilirse, reel ücretler veri olduğu için işsizlik başlar.

- Bu durumda Ricardo'nun önerisi; makina kullanımının ücret fonundan değil, kapitalistin karından ödenmesidir. Ricardo devletin teknolojik değişmeyi yavaşlatacak müdahaleden kaçınması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü ekonominin büyümesi teknolojik değişmeye bağlıdır.

1.2.4. Neo Klasik Yaklaşım

Neo klasik okul dar anlamda, 1870'lerden 1920'ye kadar geçen yarım yüzyıllık dönemde, klasik değer kuramında köklü değişme yapan ve geçimlik veya tabii ücret anlayışından marjinal verime bağlı ücret anlayışına geçen, fakat, bunun dışında klasik görüşleri ve birtakım kayıtlarla serbest ideolojiyi sürdüren iktisatçıların okulu olmuştur. 1929'a kadar hâkimiyetini serbest öğretiyeye bağlantılı uzlaştırma ideolojilerine (Keynesçi düşünce) bırakmıştır. 1980 sonrasında da yeniden hâkimiyeti ele alarak yeni kuramlarla dünyanın geniş bir bölümüne yayılmıştır (Berber, 2011: 34-36).

On dokuzuncu yüzyılın üçüncü çeyreğinde iktisat düşüncesinde ortaya çıkan değişiklikler modern iktisadın kuruluşunu haber vermektedir. Bu değişiklikler Klasik anlayışın terk edilmesi için uğraş veren iktisatçılar tarafından verilmiştir. Onların ortaya koyduğu bu kurama “marjinalist kuram” ya da “neo klasik kuram” adı verilmiştir (Küçükkalay, 2008: 225).

Batı ekonomilerinin sanayi devrimi ile kaydetmiş olduğu ilerleme Marjinalistlerin getirdiği yeniliklerle yakından ilgilidir. Bu gelişim Klasik ve Marksist tahminleri alt üst etmiştir. İktisadi büyümenin işçi sınıfının koşullarını kötüleştireceği yolundaki kötümser tahminler boşa çıkmış görünüyordu. Bu durum Ricardo, Maltus ve Marks'ın eleştirilmesine yol açtı. Sanayi devriminin refah artırıcı sonuçları görülmeye başlamışken, emek-değer kuramı ile iktisadi büyümeyi amaçlayan çerçeve içinde kalan iktisat kuramı, yeni arayışları hızlandırdı. İktisatçılar açısından incelenmeyi hak eden en önemli alan piyasa düzeninin işleyişi olarak görünüyordu. Böylece, iktisat düşüncesinde uzun dönemli dinamik değişim incelemeleri ve gelir bölüşümü ile ilgili sorunların incelemeleri (makro inceleme) yerini piyasa incelemesine bıraktı ve mikro iktisadi incelemenin en önemli meselesi olarak “fiyat kuramı”, incelemenin merkezine

yerleşmiştir. Uzun dönem büyüme ve bölüşüm meseleleri gözden düşmeye başlarken, mikro iktisat alanı iktisatçıların en çok ilgilendikleri alan oldu (Erim, 2007: 125)

O dönemde Marjinalizmi bir devrim olarak nitelendirenler onun Klasiklerden farkını ortaya koymak için şu açıklamayı ileri sürmüşlerdir; Klasikler üretim, arz ve maliyeti vurgularken, Marjinalist Okul ise, tüketim, talep ve fayda kavramlarını vurgular. “Marjinal fayda” kavramı bu vurgu değişikliğini ifade etmek için kullanılan, üzerinde en çok anlaşma sağlanmış olan kavramdır. Marjinalizm bölüşüm, sermaye kuramı gibi alanlarda çaba verirken en fazla uğraş veren Marshall olmuştur (Erim, 2007: 126)

Bentham’ın “insanları hareket ettiren tek ilkenin fayda” olduğunu, Say ve Senior’un “herhangi bir malın fiyatının onun kullanım değerine bağlı” olduğunu iddia etmesi, iktisat düşüncesinde 19. yy da değişimin sorumluları olarak mutlaka zikredilmesi gerekir. Bu bakımda “faydacı” yaklaşımın başlangıcını 1820’ler kabul edersek, düzenli bir hal alması 1870’leri bulmuştur. İşte bu döneme damgasını vuran anlayış marjinalist anlayıştır. Bu dönemde iktisatçıların ilgilendikleri konu, bir ekonominin kaynaklarının piyasa tarafından yönetilmesi sürecini incelemek oldu. Klasik “değer” kuramında köklü bir değişiklik yapan marjinalist iktisatçıların oluşturduğu iktisadi düşünce okuluna Neo-klasik adı verilmiştir. Neo-klasikler ideolojik olarak serbest felsefeye tamamen bağlı kaldılar. Chicago Okulu bu anlayışın 20. yy da en ünlü temsilcisidir (Erim, 2007: 127).

Marjinal Fayda Kuramı: Bu kavram ilk defa 1730’da “gelirin marjinal faydası olarak” Bernoulli tarafından ortaya atılmıştır. Marjinal fayda kavramının bulunması ve talep kuramına uygulanmasından sonra, bazı iktisatçılar bu kavramın üretim ve gelir bölüşümü kuramlarına da uygulanabileceğini keşfettiler ve bu kuramlar uygulanması ile marjinalizm mikro iktisat alanının bütün konularına uygulanır hale geldi. 1890 da Marshall “iktisadın ilkeleri” isimli kitabı ile kuramın bütünselliğini sağlamıştır. Böylece Neo Klasik iktisat düşüncesi de ortodoks bir nitelik kazandı. Marjinal fayda kuramının yaratıcısı olan Jevons, Menger, ve Walras kendilerinden önce bu kavramın öncülerini unutmadılar ve Alman iktisatçı H.H. Gossen marjinal fayda yasasını bulmuş iktisatçı olarak kabul ettiler. Gossen üç temel ilke ileri sürmüştür (Erim, 2007: 128-129):

Azalan Marjinal Fayda Yasası: Belli bir ihtiyacın tatmininden elde edilen haz, o amaç için kullanılan mal birimleri çoğaldıkça azalır ve bir noktada sifıra varır (Doygunluk Yasası).

1. *Gossen Yasası*: Birden fazla ihtiyacın karşılanması halinde, bu ihtiyaçlardan hiç birisi doygunluk noktasına kadar götürülemez. İhtiyacın şiddeti hepsinde eşitlendiği noktada maksimum tatmin elde edilir. Gossen yasası kıt kaynakların en uygun dağılımı ve buna göre tüketici dengesinin kuruluşu konusunda çok önemli bir eğilimi ifade eder.

2. *Gossen Yasası*: Bir mal doygunluk için gerekenden daha az ise öznel bir değer taşır (faydanın kıtlıktan doğması). Değer malla kişi arasındaki ilişkiden doğar. “Mutlak değer” diye bir olgu yoktur.

Neo-Klasik iktisat; Tam Rekabet Piyasasının varlığı, Tam İstihdam ve Say Yasası gibi klasiklerin genel kuramlarını kabul etmektedir (Berber, 2011: 34).

1.2.5. Keynes Öncesi Kriz Kuramlarına Toplu Bir Bakış

Keynesçi kriz kuramları, ağırlıklı olarak aşırı üretim ve yetersiz tüketim üzerinde durur. Krizlerin ortaya çıkışı bu yaklaşımlarda orantısız üretim ve yetersiz tasarruf ile açıklanır.

Baranovsky, çevrimleri kapitalist düzenin yapısal özelliklerine bağlar ve orantısız yatırım, yetersiz tüketim ve gelir dağılımındaki bozukluklar gibi etmenlerin çevrim ve krizlere neden olacağını ifade eder. Bu etmenlerin altında yatan sebep Baranovsky’ye göre kapitalist üretimin düzensiz olma özelliğidir. Veblen, çevrim ve krizleri ekonomilerin çağdaş organizasyonlarına bağlayarak fiyat ve karlarla yönlendiren bu tür bir yapıyı normal olarak görür. Ekonominin genişleme dönemlerinde girişimlerin daha çok üretim ve sermaye birikimine yöneleceğini, bu durumun da kredileri çeşitlendireceğini öne süren Veblen maliyetlerde artışa yol açacak bu sürecin rekabeti ve nihayetinde fiyatlarda düşüşü getireceğini öne sürer. Veblen’e göre fiyatlardaki bu düşüş krizi kaçınılmaz hale getirecektir. Diğer bir katkı ise Bouniatian’ın, krizlerin nedenlerini içsel (piyasanın doğasında var olan) ve dışsal (sel felaket vb.) olarak incelemesidir. Çevrimlerin oluşum nedenlerinde parasal etmenlere dikkat çeken Johansen, kriz dönemlerinde düşen gelirler nedeniyle tasarrufların yatırımlara dönüşmemesi durumunu incelemiştir. Fisher (1911), faiz oranlarında fiyatlardaki artışa koşut bir yükselişin olmaması durumunda ortaya çıkan dengesizliğin fiyatlardaki bu artışı hızlandıracağını ve girişimcilerin yatırımlarını artıracığını ifade eder. Zira faiz oranları fiyatlardaki yükseliş kadar artmamaktadır. Yatırımları finanse etmek için kredi başvurusunda bulunan girişimcilerin artan kredi talebi faiz oranını yükseltecek ve sonunda psikolojik ve mali kriz ortaya çıkacaktır (Urgan ve ark. 4).

Kondratieff ve Stolper (1935) incelemelerinde fiyat ve çıktı gibi serilerde uzun vadede görülen dalgalanma hareketleri ile ilgili olan uzun konjonktür hareketlerini incelemiştir. Söz konusu bu dalgalanmalar yazında “Uzun Konjonktür Dalgaları” olarak anılır. Bu dalgalanmalar ekonomik konjonktürde yeni dönemlerin başlangıcını ve bu başlangıcı takip eden yıllarda düşüşe geçişini gösterirken; bir dalganın sona erip diğerinin başlaması da önemli teknolojik devrimleri, savaşları ve sosyal dönüşümleri ifade eder (Ünlükaplan, 2010: 6-7).

İKİNCİ BÖLÜM

KEYNESÇİ DÖNEM

2.1. İktisadi Altyapı ve Düşünceyi Hazırlayan Şartlar

J.M. Keynes (1883-1946), 20. yüzyılın en ünlü iktisatçılarından ve entelektüellerinden biridir. Birinci Dünya Harbi sonrasında İngiltere'deki sürekli işsizlik ve etkileri bütün dünyaya yayılan 1929 Büyük Krizin etkisi altında, düşünce dizgisini geliştirmiştir. Keynes İngiltere'deki bazı politikacıların öne sürdüğü bayındırlık programlarını desteklemektedir, ayrıca ihracatı teşvik için İngiliz lirasının eski koşullarda altına konvertibilitesine son verilmesini istemiştir. Muhafazakâr Partinin iktisat politikalarının işsizlik yarattığını ileri sürmüştür. Keynes'in fikirleri bu dönemde tutulmamıştır. 1929 da ABD'de başlayan depresyon İngiltere'ye intikal edince, İngiltere lirası devalüe edildi ve ihracat arttı. Almanya bu olaydan en çok zarar gören ülke olmuştur. 1933 yılından itibaren işsizlikle mücadele konusunda ve kredi alanlarında devletin müdahalesini kabul etmiş, ABD kamu harcamalarını genişletmiş, ücretleri yükselterek satın alma gücünü artırmış, doları devalüe ederek ihracatı artırmaya çalışmıştır (Kazgan, 2006: 218).

Aynı zamanda Keynes 1. Dünya Savaşı sonrasında *Barışın Ekonomik Sonuçları* adlı eserinde İngiltere'nin dış politikasına ve Versailles Anlaşmasına yaptığı eleştirilerle düşüncelerine zemin hazırlamıştır. 1920'lerde ve 1930'larda laisses-faire'e ve Hazinesinin Ortodoks iktisat anlayışına, özellikle Hazine'nin savaş sonuçlarının üstesinden gelmek ve bir süre sonra başlayan depresyonu yenmek için güvendiği sağlam finans ve deflasyon öğretiyeye yönelttiği eleştirilerle adını duyurmuştur. İşsizliğin nedenlerini ortaya koyabilmesinde, uygulamada ve kuramda uzun yıllar para konusunda çalışmış olmasının payı vardır. Ama kuşkusuzdur ki Batı dünyasının içinde bulunduğu somut şartlar Keynes'in düşüncesini hazırlayan en önemli etkindir (Kazgan, 2006: 219).

2.2. Keynes'in İktisadi Görüşleri ve Genel Denge Kuramına Genel Bakış

Keynes, 20. Yüzyılın ikinci yarısın da karşılaşılan iktisadi sorunları yakından izledi ve 1929 Büyük Ekonomik Bunalımının içinde yer aldı. Bunlar için çözüm önerileri geliştirdi. Onun siyaset bilimine bu katkıları "Keynesçi Devrimi" olarak anıldı. "Genel Denge" olarak anılan bu eserinde Keynesçi iktisadi yaklaşım iki temel konu üzerinde

durdu; Klasik düşüncenin “doğal kanun” mekanizmasına yüklediği iktisadi faaliyetleri dengeleme görevinin gerçeği yansıtmadığını ortaya koymak ve devletin iktisadi istikrarsızlığı giderme gücüne sahip olduğunu vurgulamaktır. Düşünür 1936 yılında yayınlanan “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserinde birçok konuda Klasik iktisadi yaklaşımdan ayrılmış, onu eleştirmiş ve iktisadi olayları makro düzeyde değerlendirmiştir. Üzerinde durduğu ana konuların başın da sanayileşmiş ekonomilerde milli geliri belirleyen etmenler, istihdam ve ekonomik dalgalanmaların nedenleri gibi temel konular gelmektedir. O ayrıca ekonomilerdeki hızlı büyümeler ve bunalımlar ile ilgilendi. Ekonominin talep dolayısıyla istihdam boyutunu tahlillerinin ana konuları haline getirdi. Tüketim fonksiyonu, likidite tercihi ve istihdam gibi konulara ağırlık verirdi. O, Klasiklerin aksine Kapitalizmin kendi kendini düzenleyen bir mekanizmaya sahip olmadığını, gerektiğinde bozulan dengeleri düzeltmek için makro düzeyde kamunun müdahalesini savunmuştur. Keynes, hem bir kuramcı hem de bir uygulamacı olarak dönemin sorunlarıyla ilgilenmiştir. Uzun gözlemlere dayanan kuramlar geliştirmiş ve bunlara dayanarak politikalar üretmiştir. Yaklaşımlarına daha öncede değinmiş olsak da düşünürün en önemli eserlerini kısaca şöyle sıralayabiliriz (Tomanbay, 2017: 8):

- “Hindistan Maliye ve parası” (Indian Currency and Finance) 1913 yılında yayınlandı.
- “Barışın Ekonomik Sonuçları” (The Economic Consuquence of the Peace) adlı eserini 1919 da İngiliz Hazinesi adına katıldığı Paris Barış Konferansını terk ettikten sonra yayınlandı.
- “İhtimali Hesap Üzerine bir Araştırma” (A Treatise on Probability) adlı eseri 1921 yılında neşredildi.
- “Para Reformu Üzerine bir Risale” (A Tract on Monetary Refom) 1923.
- “Rusya Hakkında Kısa bir Görüş” (A Sort View of Russia) 1925.
- “Bay Churchill’in Politikasının İktisdi Neticeleri” (The Economic Consuquences of Mr. Churchill) 1925 yılında yayınlandı.
- “Bırakınız Yapsınlar Anlayışının Sonu” (The End of Laissez Faire) 1926 da basıldı.
- “Para Üzerine bir Risale” (A Traitise on Money) 1930 da yayınlandı.
- “İkna Etme Hakkında Yazılar” (Essays in Persuasion) 1931.
- “Biyografi ile İlgili Yazılar” (Essays in Biography) 1933.

- “İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi” (The General Theory of Employment, Interest and Money) eseri 1936 yılında yayınlandı ve İktisat Teorisinde devrim yaptı.
- “Savaş Nasıl Finansa Edilir?” (How to Pay for the War) 1940.

2.3. Keynesçi Kuramın Belirgin Özellikleri

Keynes, Say’ın kuramından, arzı değil de talebi belirleyici etken olarak kabul etmekle ayrılır. Bu anlamda Keynes’in Malthus’un görüşünü devam ettirdiğini söylenebilir. Keynes, paraya da klasiklerin yaklaştığı gibi sadece bir değişim aracı gözü ile bakmaz, etkin bir rolü olduğunu düşünmüştür. Üretim etmenleri tarafından kazanılan gelirin tamamının harcanılabileceğini, bir kısmının da tasarruf edilebileceğini böylece toplam talebin toplam arzdan daha az olma durumunun söz konusu olabileceğini ifade eder. Klasiklerden Keynesçi iktisada geçişte önemli bir farklılık noktası da toplam arz ve toplam talebin ilişkisi noktasında ortaya çıkmıştır. Say, toplam arz toplam talep ilişkisinde fiyat mekanizmasına belirleyici bir rol biçerken; Keynes, toplam arz ile toplam talep arasındaki ilişkiyi toplam arzın milli gelir tarafından belirlenmesine bağlamaktadır. Keynes ile birlikte yaşanan kuramsal dönüşümde Say’ın söylediği gibi arzın değil de talebin dominant etken olması nedeniyle bu yeni kuram, ‘Talep Yönlü İktisat’ kavramını da ihdas etmiştir. Say tarafından iddia edilen her arzın kendi talebini oluşturacağı fikri 1929 Dünya Ekonomik krizinin talep yetersizliğinden yaşanmış olması ile geçerliliğini yitirmiştir. Toplam talebin arzın bir fonksiyonu olduğu yönündeki kabul de Keynes ile birlikte tersine doğru evrilmiştir. Zira Keynes ancak, “üretim ve istihdamın bütün düzeyinde toplam talep fiyatının toplam arza eşit olduğu noktada arz kendi talebini yaratır” düşüncesindedir. Keynes’in talebin kendi arzını oluşturacağı yönündeki görüşü, talep yükseldiğinde, bunun üreticilerin yatırım arzlarına da yansıtacağı fikrine dayanmaktadır. Keynes öncesi iktisadi yaklaşımda, gelir düzeyi önemli olmaksızın, cari faiz haddindeki tasarrufların, yatırıma dönüşeceği kabul ediliyordu. Faiz haddi, yatırım ve tasarruf denklemleri tarafından belirleniyor, faiz esnekliği sayesinde de bütün tasarrufların yatırıma dönüşmesi sağlanıyordu. Bütün tasarruflar faiz haddindeki değişmeler vesilesiyle yatırıma aktığı için, Keynes öncesi iktisadi yaklaşımda efektif talep yetersizliği söz konusu olmuyordu (Kazgan, 1980: 223).

Keynes, faiz haddi; yatırımları tasarruflar seviyesine getiren bir piyasa fiyatı gibi ortaya çıkmaktadır şeklindeki klasik faiz kuramını bir kenara bırakmıştır. Spekülatif anlamda da paranın talep edilebilir olması ve likidite tercihi unsurları, Keynes’in faiz

haddinin tam istihdam için gerekli yatırım talebini sağlayacak seviyenin altına düşmesine neden olacak tartışmalarıdır. Keynes getirdiği yeni yaklaşımla, tasarruf ve yatırım denkleminin belirlediği faiz haddi yaklaşımını bir kenara bırakır. Keynes tasarrufların, gelirin; yatırımların da, sermayenin marjinal etkinliğinin fonksiyonu olduğunu kabul eder. Yatırım şartına bağlı olmayan tasarruflar, faiz mekanizması yolu ile değil, milli gelirdeki gelişmeler yolu ile yatırıma eşitlenir. Keynes'ten önce paraya sadece mübadele işlevine sahip bir araç olarak bakılırken, temel amacı kar edinmek olan ekonomik faaliyetlerin, bu karların parasal fazla oluşturarak yapabileceği bir durumda, paranın önemli bir iktisadi değişken oluşu kendiliğinden ortaya çıkar (Tanyeri, 1994: 33).

Ekonomik faaliyet sonucunda kazanılan gelirin bir bölümünün bir süre para olarak elde tutulması ve Keynes'in paraya servet saklama aracı olma özelliğini de tanınması, gelirin bir kısmının hemen talebe dönüşmemesi sonucunu doğurur. Bu da toplam arzın toplam talepten büyük olması ve iktisadi kaynakların tam olarak kullanılmaması demektir. Kaynakların tam olarak kullanılmadığı, eksik istihdamın söz konusu olduğu bir ekonomideki yatırım artışını Keynes, kısmen borç ve zararları finanse etmek için önceden yapılmış tasarruflarca bir kısmının da yatırım artışı sonucunda elde edilen gelir artışından sağlanan tasarruflarca karşılanacağını ifade eder. Keynes, incelemesinde yatırımların tasarruflara eşitliğini, yatırımların gelir düzeyini değiştirerek kendini tasarrufa eşitleyeceği ileri sürer. Neoklasik kuramda olduğu gibi, yatırım-tasarruf eşitliği reel faiz oranı değişmelerine bağlanarak açıklanmaz. Gelirin ihtiyaçlar için tüketilmeyen kısmının para olarak tasarruf ediliyor olması, paranın da bir servet aracı olması gerçeği ile birleşince, bu tasarrufların kişilerin servetini artıracığı sonucu, bize paranın servet saklama aracı olduğunu vurgulama imkânı sağlar ki bu durum, Keynes ile birlikte gelmiş olan, klasik yaklaşımın paraya atfettiği anlamı aşan, kuramsal bir dönüşüm yaşandığını gösterir (Aydın, 2015: 209).

Keynes'te Para Piyasası ve Faiz Oranı: Paranın sadece bir değişken olmadığı Keynes'in yeni yaklaşımında, para piyasası ve faiz oranı arasındaki ilişki Keynes'in yazına katmış olduğu likidite tercihi kavramı ile incelenir. Likidite tercihi incelemesini, bir para talebi incelemesi olarak da okuyabiliriz. Keynes kendinden önceki faiz kuramlarında faiz oranının, tasarrufun ya da beklemenin bir getirisi olduğuna inandıklarını ifade ederken kendisi, faizi tasarrufun bir getirisi değil, paradan bir süre ayrılmanın/likiditeyi bir süreliğine terk etmenin karşılığında ödenen bir prim olarak kabul

eder. Bu haliyle faiz, parayı likit olarak tutmanın maliyeti olmaktadır. Keynes'in paraya servet saklama özelliğini de vermiş olmasından sonra insanlar servetlerini para olarak saklayabilecekleri gibi faiz ve kar getiren menkul kıymet satın alma seçeneğini de kullanabilirler. Burada insanları menkul kıymet alıp faiz ve kar geliri elde etmekten vazgeçip elde nakit tutmaya iten sebep nedir sorusu sorulacaktır. Gelir getiren bir servet kalemi elde tutmak iken para tutmayı tercih etmenin nedeni geleceğin belirsizlik ve riskine karşı paranın bir korunma aracı olmasına inanılması diğer bir fırsattır. Getirisi olacak olan servet kalemi ikna edici düzeyde olursa atıl olarak para tutmaktan vazgeçilecektir. Bu durumda da faiz, parayı atıl biçimde tutmaktan vazgeçirmek için ödenen fiyat olmaktadır (Kazgan, 1980: 230).

İnsanların likiditeyi tercih etmelerinin nedeni; muamele güdüsü ile, ihtiyat güdüsü ile ve spekülasyon güdüsü ile olabilir. Muamele güdüsü ile elde tutulan para dolanımdaki para olmaktadır ve kişisel işlemlerde ihtiyaç duyulan nakit gerekliliği için talep edilir. Bu şekildeki para talebi hem tüketiciler tarafından hem de iş adamları tarafından günlük yapmış oldukları harcamalar için talep edilir. Tüketicilerin gelirlerini belirli zaman aralıkları ile alıyor olmaları, üreticilerin de ürettikleri malı satıp paraya çevirmelerinin zaman almasına rağmen üretimi sürekli devam ettirebilmek için ellerinde bulundurdukları para talebidir. İhtiyat amacı ile para talebi de insanların gelecekte olabilecek olan öngörülemeyen olaylara karşı bulundurmak istedikleri para talebidir. Gelir düzeyi arttıkça muamele ve ihtiyat amacı ile talep edilen para miktarı artar. Dolayısı ile gelire bağlı olan bu iki talep şekli, faiz haddi çok yüksek olmadıkça faiz haddinden etkilenmez. Geleceğin belirsiz ve hesaplanamaz olması dolayısı ile yapılacak olan para talebi spekülasyon amaçla yapılan para talebidir. Bu para talebi, daha çok para kazanabilmek amacı ile faiz oranı ve kıymetli kâğıtların fiyatlarında meydana gelebilecek değişimler üzerine kurguludur. Tahvil ve hisse senedi gibi kâğıtları ucuz olduğu dönemlerde almak için karar birimleri tarafından servetlerinin elde nakit olarak tutulan kısmına denk gelir. Faiz oranı, kıymetli kâğıtların fiyatlarındaki değişikliklere duyarlıdır. Kıymetli kâğıtların fiyatlarındaki değişimler faiz oranını da değiştirir. Faiz oranı yükseldikçe elde para tutmanın maliyeti artar ve spekülasyon amaçla daha az para talep edilir; tabii, faiz oranı düştükçe de tersi geçerlidir (Tanyeri, 1994: 38).

Para talebi ve tahvil almayı tercih etme durumunun özeti olarak nitelendirilebilecek olan likidite tercihi fonksiyonu, cari faiz haddiyle, gelecek için

bekleyişlerimize dayanır: Eğer cari faiz haddi beklediğimiz faiz haddinden yüksekse bir diğer deyişle tahvil fiyatları düşükse insanlar para tutmayı değil ucuz fiyattan tahvil almayı tercih ederler. Tam tersi şekilde cari faiz haddi beklediğimiz faiz haddinden düşükse, onun cari seviyesine ulaşacağı yönündeki beklentimiz (tahvil fiyatının o an için olduğundan daha ucuz bir noktaya gelecek olması) nedeni ile tahvil satın almayı geciktiren insanlar elde para tutmayı tercih eder. Beklenen faiz haddi seviyesinin yüksekliği cari faiz haddine oranla fazla oldukça para talebi de daha fazla olacaktır, zira bu ilerde daha ucuz fiyattan tahvil alma imkânı demektir (Aydın, 2015: 210).

Keynes ile birlikte kuramsal çerçeveye girmiş olan bir kavram da likidite kapanıdır. Çok düşük faiz hadlerinde faiz esnekliğinin sonsuz olduğu durumlarda atıl fonları elde biriktirme arzusunun bulunduğu durumdur. Depresyon ortamında para arzı veri olsa bile fiyat düşüşü nedeni ile işlem ve ihtiyat güdüsü ile talep edilen para miktarında dolaylı bir fazla ortaya çıkar. Bu kısım ile tahvil alma imkânı doğar. Fakat, faiz hadleri normal sayılan düzeyin çok altındaysa ve gelecekte bunun yükselmesi bekleniyorsa (diğer bir deyişle tahvil fiyatlarının düşmesi bekleniyorsa) spekülasyon para talebinin faiz esnekliği sonsuz olabilir. Ekonomide faiz oranının düşürülebileceği bir düzey vardır. Bu düzeyden sonra para arzı ne kadar artırılırsa artırılсын faiz oranı daha aşağı çekilemez –ki merkez bankaları para arzını artırarak faiz haddini düşürebilirler lakin bu ihtimal para talebinin faiz oranına sonsuz elastik olduğu bu durumda geçerli değildir. Para arzı artışına rağmen faiz oranının düşürülememesi şu şekilde açıklanabilir: faiz oranları düşüşü, tahvil fiyatları artışı da demek olduğundan, bireyler ellerindeki tahvilleri satıp paraya dönüştürürler ve yeni tahvil de almazlar. Faiz düşüşünün en alt sınırına inmiş olduğunu düşündükleri noktada ellerindeki tahviller satılmış ve yeni tahvil alımları durdurulmuş olur. Bu durum karşısında yapılacak olan para arzı artışı sadece bireylerin ellerindeki atıl fonların artmasına neden olur. Öyleyse likidite kapanı, kendiliğinden tam istihdam dengesini sağlamakta para politikasını etkisiz kılar. Keynes ile birlikte yaşanan kırılmaların odak noktasından biri yukarıdaki açıklama çerçevesinde para politikasına getirmiş olduğu yaklaşımdır. Genel Kuramda Keynes, ekonomiye müdahalede dolaylı bir araç olarak gördüğü para politikasını tam istihdama erişmede yetersiz görür. Onun yeni yaklaşımında devlet daha dolaysız maliye politikası ile ekonomiye müdahale etmelidir (Kazgan, 1980: 230).

Keynes'te İstihdam ve Ücret: İstihdam ve ücret konularında da Keynes ile birlikte bir takım yenilikler yaşanmıştır. Ekonominin istihdam düzeyi ve buna bağlı olarak toplam üretim miktarı - sermaye miktarının kısa dönemde sabit olması kabulü ile- emek piyasasında belirlenir. Sermeyenin kısa dönemde sabit oluşu ile üretimin kullanılan işgücünün bir fonksiyonu olduğunu da ifade edilebilir. Keynesçi yaklaşımın getirdiği emek talebi de klasik kuramda olduğu gibi reel ücretlerin azalan bir fonksiyonudur. Bu noktada Keynesçi yaklaşımı klasik kuramdan ayıran nokta emek arzına yaklaşımında ortaya çıkar. Keynes'in emek arzına yaklaşıma şu iki madde ile özetlenebilir (Uluatam, 1987: 165):

İşgücü arzı, klasiklerin farz ettiği gibi reel ücretin değil, nominal ücretin bir fonksiyonu sayılmaktadır. Bunun gerisinde yatan varsayım, emek etmeni arz edenlerde, para aldanmasının bulunduğu, bu nedenle reel ücretlerdeki değişmelerle değil, parasal ücret değişmeleriyle ilgilendikleridir. Nominal ücret de klasiklerin farz ettiği gibi aşağıya doğru tamamen esnek değildir. Nominal ücretin altına inmeyeceği belli bir minimum ücret vardır. Böyle bir minimum ücretin varlığı, çeşitli unsurlara örneğin sendikaların baskısına, geleneklere ya da çalışanların alışkanlıklarına bağlanabilir (Savaş, 1984: 44).

İşgücü arzının nominal ücrete bağlı olduğu iddiası emek arz edenlerin para aldatmacasına kapıldıklarını gösterir. Zira bu emek sahipleri parasal/nominal ücretlerin azalmasına tepki gösterirlerken, fiyatların artmasına aynı tepkiyi göstermezler. Oysa doğurdıkları sonuç her ikisi için de reel ücretin azalmasıdır. İşgücü arzının aşağıya doğru esnek olmayan bir parasal/nominal ücretin fonksiyonu olunca ekonomide gönülsüz/istek dışı işsizlik olur. Bu işsizliği gidermek, emek piyasasında dengeyi sağlamak için fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi ve bunun sonucu olarak reel ücretin düşmesi ile emek talebinin artması gerekir. Bu durumda parasal ücretin aşağıya doğru esnememesi, fiyatlar genel seviyesinin yükselmemesi halinde, reel ücretlerde bir düşüş yaşanmayacağı için, emek piyasasında dengeye ulaşmayacaktır. Klasik kuramın halihazırda söylediği bu söylemi Keynes, parasal ücretin esnek ve emek arzının reel ücrete bağlı olduğu durumu da incelemiş ve bu durumda da emek piyasasında tam istihdamın sağlanamadığını ileri sürmüştür. Klasik kuramın ortaya koyduğu gibi fiyatların sabit olduğu bir durumda emek arzının emek talebinden fazla olması reel ücreti ve bu vesileyle üretimin marjinal masrafını azaltacağı için emek talebi artacak bu da üretim artışına vesile olacaktır. Keynes bu noktada kritik sorgulamayı yaparak ve her arzın kendi talebini yaratacağı yönündeki

klasik iktisadın temel felsefesini de eleştirmiş olarak, bu üretim artışının tüketilip tüketilmeyeceğini araştırmıştır. Bu bağlamda Keynes'in kanaati bu üretim artışının bir kısmının tüketileceği bir kısmının da stok artışına döneceği yönündedir. Dolayısı ile toplam arz toplam talepten fazla olacaktır. Bunun nihai sonucu olarak da fiyatlar düşecek, reel ücretler yükselecek ve dolayısı ile de önce üretim sonra da istihdam azalacaktır (Savaş, 1984: 45-47).

Parasal ücretin esnek olduğunu kabul ederek istihdamda artışın olacağını kabul etmek mal piyasasının dikkate alınması ile emek piyasasında geçici bir iyileşmeye sebep olur. Ücretlerin düşmesi ile sağlanan istihdam artışının doğurduğu üretim artışı, toplam talepteki bir artışla karşılanmazsa stok artışına dönüşür. Bu stok artışının neden olacağı fiyat düşmeleri önce üretimin sonra da istihdamın azalmasına neden olur. Parasal ücretteki bu aşağı yönlü esneklik sırasında yetersiz talep nedeni ile fiyatlar da düşeceği için reel ücretin azaltılması da söz konusu olamaz. Keynes, yaklaşımında iş gücü talebini, mal piyasalarında ve belirsizlik ortamında oluşan bekleyişlere göre değişen efektif talep/toplam talep düzeyine bağlar. Girişimcilerin kar maksimizasyonuna imkan veren ve efektif talep düzeyince belirlenen istihdam hacminde marjinal işgücü biriminin değeri ücrete eşit olacaktır. Keynes'in, ücretin işgücünün marjinal verimine eşit olduğu yönündeki kabulü, işgücü talep fonksiyonunun işgücünün marjinal verimine bağlı olduğu anlamına gelmez. Yine Keynes bu kabulle, işgücü için bir toplam talep fonksiyonunun varlığı sonucuna ulaşmaz, istihdam hacmini belirleyen işgücünün marjinal verimi değildir. O'nun yaklaşımında istihdam hacmini ve buna denk gelen ücretin belirleyicisi efektif talep düzeyidir (Tanyeri, 1998: 39).

İşgücünün marjinal verimine eşit bir ücret aldığı kabul edilmesinin bunun marjinal zahmete eşit olduğu anlamına gelmez. Bu haliyle Keynes'in yaklaşımında işgücü için bir arz fonksiyonu olduğu söylenemez. Bunun var olduğu iddia etmek, kısa dönemde sermaye kazancında bir değişme olmadığını anlamına gelir -ki Keynes kısa dönemde istihdam hacmi artıyor iken, reel ücretin azalması ve karın artmasını gerektiğini ifade eder (Savaş, 1984: 45-47).

2.4. Keynes'in Klasik İktisadi Düşünceye Yönelik Eleştirileri

Keynes, Genel Teori'de Say Yasası'nı ve Paranın Miktar Teorisi'ni reddetmiştir. Üstelik iktisadi faaliyetlerin geriye döndürülemez bir tarihsel zamanda gerçekleştiğini, bu nedenle iktisadi öznelerin geleceğe dönük beklentiler oluşturduğunu ve bunların

sadece akılcı olmaktan ibaret olmayıp piyasadaki psikolojik durum ile de belirlendiğini savunuyordu (Keynes, 2008: 41).

Keynes'e göre 20. Yüzyılın başında yaşanan iktisadi sorunlar ki özellikle hala konuşulan 1929 Büyük Krizini çözmekte yetersiz kalan Klasik İktisadi Teorilerinin yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Klasik Teorilerin yalnızca özel durumlarda, belli dönemlerde geçerli olabileceğini, genel geçer bir uygulanabilirliğinin olmayacağı yaklaşımlar olarak eleştirmiştir ve şu konularda Klasik İktisat kuramının yetersiz kaldığını savundu (Ersoy, 2008, 562):

Bırakınız Yapsınlar İlkesinin Tutarsızlığı: Klasik İktisatçılar; “Rekabet ortamında üretim etmenlerinin arz ve talebi otomatik olarak dengelenir. Emek ve diğer üretim etmenleri serbest piyasa mekanizması sayesinde tam istihdam dengesine kendiliğinden gelir. Bu denge durumunda kaynakların maksimum etkinliği ve en verimli kullanımı sağlanmıştır. Faktör sahipleri böyle bir durumda gelirlerini maksimize ve zararlarını minimize etmiş olur. Herhangi bir müdahale bu ortamı bozar. Keynes, serbestleşen ekonomik yapının devletin müdahalesini sınırlandıran bu “Bırakınız yapsınlar” öngörüsünün tutarsızlığını savunmuştur. Ekonomik dengeyi sağlayan “Görünmez El” kanunu diye adlandırılan mekanizmanın bulunmadığını ileri sürmüştür. Ona göre tüketim, tasarruf ve yatırım oranındaki dengesizlikleri gidermek amacıyla devletin ekonomiye yönlendirici politikalar uygulaması gerektiğini yani ekonomik müdahalesini savunmuştur. Kendiliğinden dengenin olmayacağını ileri sürmüştür.

Tam istihdamda denge otomatik olarak oluşmamaktadır. Eksik istihdam düzeyinde de bir denge söz konusudur. Nitekim 1929 krizinde dengeler kendiliğinden oluşmamıştır. Noksan istihdam durumunda kaynakların bir kısmı atıl kalacak ve kaynakların etkin kullanımı azalacaktır. İşsizliğin etkin olduğu bir durumda hem kaynaklar verimsiz kullanılmakta, hem de bölüşümde adaletsizlik yaşanmaktadır. İşte böyle bir durumda Devlet toplam yatırım ve harcama politikaları ile mali araçları kullanarak bozulan dengeleri tesis etmelidir.

Makro Dengenin Vurgulanması: Klasik iktisatçılar kuramlarını, bireysel istekler, değer, rant, bölüşüm ve mübadele gibi konular üzerine yoğunlaştırmışlardır. Eşyanın fiyatı ve değerlendirilmesini inceleme konularının odağına koymuşlardır. Keynes ise ekonomik faaliyetlerin genel akışı üzerine durmuş ve istihdam, yatırım, tasarruf ve enflasyon gibi makro konular üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.

Her Arz Kendi Talebini Doğurmaz: Keynes'e göre talepte meydana gelen yetersizlik iktisadi dengeyi bozacaktır. Yani J. B. Say'ın "her arz kendi talebini yaratır" görüşünü ifade eden "Mahreçler Kanunu" geçersiz saymıştır. Efektif talebe olan yatırımları özendirerek talebi etkileyip, arzı arttırmayı savunmuştur. Say'ın savunduğu gibi arz talebi etkilemez. Bundan dolayı Keynes, ücretlerdeki düşüşün tüketicinin satın alma gücünü sınırlayarak talebin azalmasına yol açacağını, talepteki azalmanın da ekonominin genel dengesini etkileyeceğini ileri sürmüştür. Böyle bir durumdan ancak devletin müdahaleci anlayışıyla talebi canlandırarak genel dengenin düzeltilebileceğini savunmuştur. Bu nedenle Churchill Hükümeti'nin kömür işçilerinin ücretini düşüren uygulamalarına karşı çıkmıştır. Bunun talebi daraltılacağını, mikro düzeyde girişimcilere katkısı olabileceğini ama makro düzeyde hiçbir faydasının olmayacağını savunmuştur, talepteki daralma girişimcilerin aleyhine bir duruma yol açar.

Faiz-Gelir İlişkisi: Klasik iktisatçılar, serbest piyasa mekanizmasının faiz, yatırım ve tasarrufları eşitletiğini varsaymışlardır. Keynes ise; "Tasarruf faizin değil, gelirin bir fonksiyonudur." Faiz tasarruf ve yatırım eşitliğini sağlamamaktadır.

Keynes, kendisinden önceki faiz tartışmalarındaki karmaşanın temelde, para ekonomisine ait olan 'faiz' kavramının, parayı hesaba katmayan bir çalışma içine sokulmuş olmasından kaynaklandığını düşünmektedir (Keynes, 2008: 166).

Para Arz ve Talebi ile Faiz Oranları: Klasik iktisatçılar, faiz hadlerini tasarruf edilen değerlerin arz ve talebine bağlamaktaydılar. Tüketim, tasarruf ve yatırım faiz oranına göre belirlenir. Özellikle tasarruf faiz oranının doğrudan bir fonksiyonudur. Çünkü gelir sahibi faiz oranına göre tasarrufunu artırır ya da azaltır. Faizin tüketim kararlarıyla olan ilişkisi ise dolaylıdır. Gelir sahibi faiz oranlarına göre gelirini tüketime veya tasarrufa ayıracağı miktarı tayin etmektedir. Keynes, faiz hadlerinin paranın arz ve talebine belirleneceğini savunmuştur. Ona göre tasarruf, toplam talebe ayrılan gelir miktarında bir azalmaya yol açar. Böylece yatırıma dönüşmeyen tasarruf, toplam talebi, hâsılayı ve istihdamı azaltır.

Yatırım-Tasarruf ilişkisi: Klasik iktisatçılara göre tasarruflar yatırımların yapılmasına ortam hazırlar. Keynes'e göre ise gelir meydana getirici yatırımlar olmadan tasarruf yapılamaz. Önce gelir getirici yatırımlar olmalıdır. Sonra artırılan gelirin bir bölümü tasarrufa yönlenebilir. Yatırımların artışı, istihdam ve üretimi artıracaktır.

Yatırımların tasarruftan az olması ekonomide tersine işleyen bir duruma yola açacaktır. İstihdam ve üretimde daralmalara ortam hazırlayacaktır.

Keynes bu noktada görüşlerini şöyle sürdürmektedir: “Bireyin gerçekleştirdiği bir tasarruf hamlesi kaçınılmaz olarak bir yatırım hamlesini de beraberinde getirecektir... Bu kişiler, gelecekte tüketmek amacıyla verilen kararları belirleyen motiflerle, bugünkü tüketimden sakınma kararlarını belirleyen motifler arasında hiçbir ilinti olmadığı halde, hiçbir temele dayanmadan, bugünkü tüketimden sakınma kararıyla, gelecekte tüketmek amacıyla verilen kararları arasında bir bağ olduğunu varsaymaktadırlar” (Keynes, 2008: 28-29).

Keynes bu hususlar üzerinde Klasikleri yetersiz bulmuş ve bu konular üzerine durarak kuramsal açıklamalarda bulunmuştur.

2.5. Keynes Genel Dengeyi Sağlayan Şartlar

Mikro değişkenlerden ziyade makro değişkenler üzerinde duran Keynes, toplam talep kavramına büyük önem vermiştir. Keynes tam istihdamın üzerinde özel olarak durmuştur. Ona göre toplam talep ve toplam arzın eşit olması halinde tam istihdam sağlanmış olur. Fakat Keynes’e göre ekonomi eksik istihdamda dengeye gelir. Bu açıdan bakılarak Keynesçi kuramda genel dengeyi sağlayan şartları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Ersoy, 2008: 565):

- Yatırıma ayrılan kaynakların miktarını, sermayeden gelecekte elde edilecek getiri belirler. Sermayeden gelecekte elde edilecek getiri yatırılan kaynaktan fazla olmalıdır.
- İnsanların tüketim eğilimi, geleceğe beklentilerince belirlenen yatırım için sağlanacak kaynakların miktarı, gerçekleştirilen yatırımların miktarına eşittir.
- Parasal gelir, para stokuna eşittir. Para stoku, paranın miktarı ile dolaşım hızının çarpımıyla elde edilen miktarı temsil eder. Paranın dolaşım hızını, nakit parayı elde tutma psikolojisi ile faiz oranı tayin eder.
- Emeğin getirisi olarak değerlendirilen gelir, istihdam edilen emek miktarının belli bir fiziki fonksiyonudur.
- Para ile ifade edilen ücret oranı, parasal gelire eşittir. Parasal gelir, emeğe ödenen ücret ile hesap edilen gelirdir.

Bu şartların sağlanması, genel dengeye ulaşılmasına ortam hazırlayacaktır

2.6. Keynesçi Makro Ekonomik Modellerin Fikri Dayanakları

Keynes'in makroekonomik modellerinin bazı dayanakları vardır. Bu dayanaklar kısaca aşağıdaki gibidir (Altıok, 2009: 77):

- Keynes'in tüketim fonksiyonu ile ilgili yaklaşımı iktisat modellerini geliştirmede belirleyici rol oynamıştır. Toplam tüketimin daralması veya genişlemesi yatırım harcamalarının yönünü ve boyutlarını etkilemiştir. Ücretlerdeki değişimler toplam tüketim hacmini etkilemektedir
- Mal ve para piyasalarını eşitliği, Keynesçi makro modellerin diğer bir dayanağıdır. Para sadece mübadeleyi düzenleyen yansız bir araç değildir. Mal piyasasını ve makro dengeleri etkileyen bir araçtır.
- Keynes üretim fonksiyonu, emek piyasasında dengeyi sağlayacak şartları belirleyecek bir etken olarak değerlendirmiştir. Tüketim hacmi, parasal ve mali politikaları, istihdam düzeyini etkileyen önemli etkenlerdir.

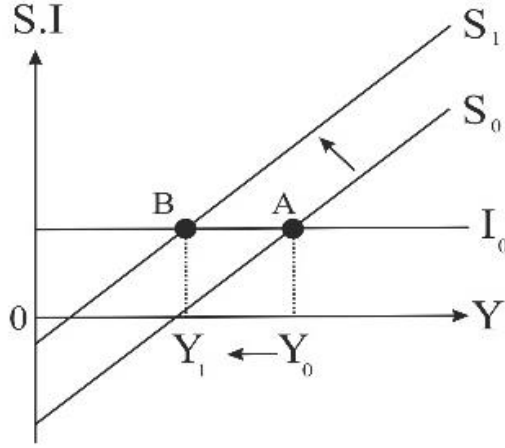
2.7. Keynes'in İktisadi Varsayımları

Devletin ekonomiye müdahalesi: Devlet genişletici maliye ve para politikası aracılığıyla kamu harcamalarını artırarak ekonomiye müdahale eder. Keynes "İşlevsel Devlet Teorisi" çerçevesinde kaynak kullanımında etkinlik sağlanması, adil gelir ve servet dağılımının sağlanması, istikrarın sağlanması, büyüme ve kalkınmanın sağlanması, ödemeler bilançosunda denklik sağlanması gibi bazı fonksiyonları sağlamak üzere etkin müdahaleci anlayışını savunmuştur. Bu durumda ekonomi kamu harcamaları çarpanı sayesinde eksik istihdamdan tam istihdama doğru yönelecektir. Keynes özel kesimin harcamalarının yetersizliğini kamu harcamalarını artırmak yoluyla ikame edilmesi gerektiğine inanır ki bu 1929 krizinden çıkış yolunun varsayımıdır (Aktan, 1992: 30).

Tasarruf Çelişkisi: Ekonomide tasarruf bireysel olarak reel bir davranış olarak kabul edilse de bu toplumun tamamı tarafından uygulandığında milli geliri azaltıcı etki yaratır. Ekonomiyi birbirine bağlı zincir gibi düşündüğümüzde birinin masrafı bir diğerinin geliri olduğu için genel gelir düzeyinde yani efektif talepte düşme meydana gelecektir. Normalde artan tasarrufların milli geliri artırması gerekirken, tasarrufların gömülemeye (iddahar) gitmesi durumunda milli geliri azaltıcı bir etki yaratır. Buna tasarruf çelişkisi denir ve şu şekilde ortaya çıkar; gelirden meydana gelen artış, tasarrufları

artırır, fakat tasarruftaki artış tüketimi, yatırımı ve milli geliri azaltır (Aren, 1984, 52) (Şekil 1).

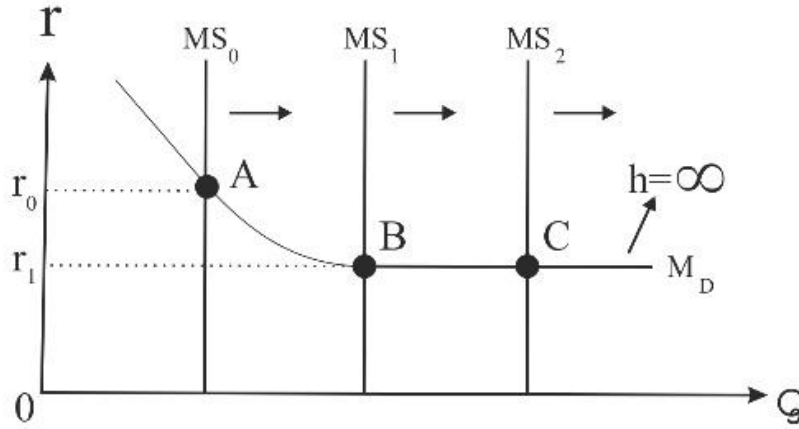
Tasarruf çelişkisini şekil 1 yardımı ile anlatırsak:

Şekil 1. Tasarruf Çelişkisi

A noktası denge noktasıdır ve gelir Y_0 dır. Tasarruflar arttığında denge tasarruf eğrisi S_0 dan S_1 e kayar ve yeni denge noktası B noktasında gerçekleşir. B noktasında gelir düzeyi Y_1 e düşer. Yani tasarruflardaki artış milli gelirin düşmesine neden olur.

Likidite Tuzağı: Keynes'e göre para arzını artırmak suretiyle faiz oranlarının düşeceği asgari bir düzey vardır. Faiz oranları bu asgari düzeye düştüğünde para arzı artışı faiz oranlarını düşürmeyecektir. Faiz oranlarının asgari seviyesinde olduğu bu durumda para talebinin faiz esnekliği sonsuzdur. Yani, para talep eğrisinin yatay eksene koşut olduğu bu durumda ekonomi likidite tuzağındadır. Böyle bir ekonomide para arzı artırılırsa faiz oranları değişmeyeceği için para arzı artışı spekülasyon güdüsüyle atıl ankeslere (gömülemeye) gidecektir. Faiz oranları asgari düzeydeyken tahvillerin getirisi düşük olduğu için fiyatları yüksektir. Böyle bir durumda iktisadi karar birimleri faizlerin normal düzeye döneceği düşüncesiyle spekülasyon güdüsüyle para taleplerini artıracaklardır (Türkbal, 2005: 296) (Şekil 2).

Şekil 2. Likidite Tuzağı

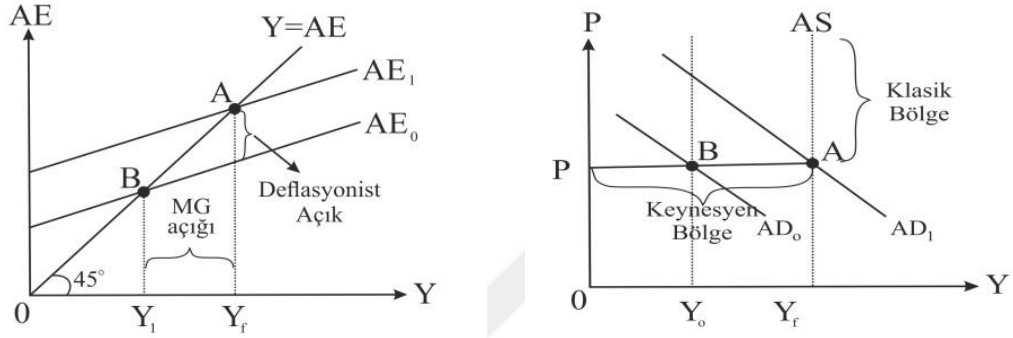
Para arz ve talebinin kesiştiği A noktasında para piyasası dengesi, r_0 da denge faiz oranını ifade eder. Para arzı artırıldığında ekonomi MS_0 dan MS_1 e kayar ve ekonomide ki denge B noktasında gerçekleşir. Faizde faiz oranlarının asgari düzeyi olan r_1 düşer. Para talebinin faiz esnekliğinin sonsuz olduğu yani para talep eğrisinin yatay eksene paralel olduğu B noktasından itibaren ekonomi likidite tuzağına girmiştir. Bu noktadan sonra faizleri düşürmenin anlamı yoktur. Bu likidite tuzağı koşullarında para politikasının anlamsız olduğunun da kanıtıdır. Keynes bu noktada krizin çözüm aşamasında para arzından çok maliye politikalarının gerekliliği ile krizden çıkılabileceğini savunur.

Talep Yanlı İktisattır: Keynes iktisat politikaları toplam talebi değiştirmeye yönelik iktisat politikalarıdır. Klasikler gibi ekonominin arz yönü değil talep yönüne dikkat çekmiştir. Çıkış dönemi itibari ile de değerlendirdiğimizde üretilen malların satılmaması, yani efektif talep yetersizliği olduğu için toplam talebi değiştirmeye yönelmiştir (Bocutoğlu, 2012: 248-249).

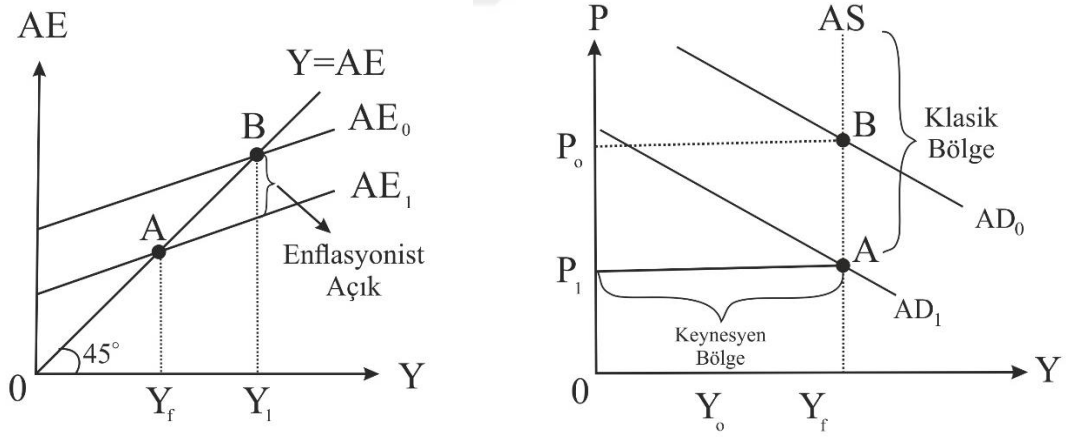
Deflasyonist Açık Durumu: Ekonominin tam istihdam gelir düzeyinin altındaki bir noktada denge üretim düzeyine ulaştığı bir başka deyişle ekonominin eksik istihdamda dengeye geldiği durumu ifade eder (Alkin, 2005: 318).

A noktası tam istihdam düzeyini ifade eder. Dengenin B noktasında oluştuğunu varsayarsak ekonomi tam istihdam denge noktası olan A noktasının altında eksik istihdam noktasıdır. Toplam arz eğrisi yatay eksene paraleldir. Sağdaki şekilde Keynesçi bölgeyi toplam arz eğrisinin yatay eksene paralel olan kısmı temsil ederken, Klasik bölgeyi de

dikey eksene paralel olan kısım temsil eder. Sağdaki B noktası da eksik istihdam noktasıdır. Böyle bir durumda toplam talebi genişletici politikalar uygulayarak AE_0 , AE_1 'e kayacak ve ekonomi tam istihdam A denge noktasına gelecektir. Yine aynı durum sağdaki şekilde ki gibi toplam talep AD_0 dan AD_1 noktasına kayarak ekonomide tam istihdam dengesi A da oluşacaktır (Şekil 3-4) (Bilgili, 2018: 164).

Şekil 3. Deflasyonist Açık (Bilgili, 2018: 164)

Şekil 4. Enflasyonist açık (Bilgili, 2018: 165)

Enflasyonist Açık Durumu: Ekonomide gerçekleşen denge üretim düzeyi tam istihdam düzeyinin üzerinde ise bir başka deyişle ekonomide aşırı istihdam söz konusu olduğu duruma denir (Tablo 1) (Alkin, 2005: 318).

Tablo 1: Deflasyonist ve enflasyonist açığa karşı maliye politikası

Deflasyonist Açığa Karşı	Enflasyonist Açığa Karşı
Toplam Talebi Genişletici Politikalar Genişletici Maliye Politikaları: <ul style="list-style-type: none">• Kamu harcamalarının artırılması• Vergilerin düşürülmesi• Transfer harcamalarının artırılması	Toplam Talebi Daraltıcı Politikalar Daraltıcı Maliye Politikaları: <ul style="list-style-type: none">• Kamu harcamalarının düşürülmesi• Vergilerin yükselmesi• Transfer harcamalarının düşürülmesi

Üretim ve İstihdamın Temel Belirleyicisi Toplam Taleptir: Eksik istihdam olan bir ekonomide toplam talep artışı gelirin artmasına, azalışı gelirin azalmasına yol açmaktadır. Toplam talepteki dalgalanmalar ise, ekonomik istikrarsızlıklara yol açmaktadır. Örneğin toplam talebin yetersiz olması durumunda işsizlik, tam istihdama yakın bir ekonomide aşırı talebin bulunması durumunda enflasyon ortaya çıkmaktadır. Toplam talebin doğru yönetilmesi durumunda ise ekonomi istikrara kavuşabilir (Ataç, 2002: 8).

Çarpan Analizi Etkilidir: Otonom harcamalarda meydana gelen bir artışın, milli geliri kaç katı artırdığını gösteren katsayıya çarpan adı verilir. Ekonominin eksik istihdam da olduğunu varsayan Keynes, çarpan mekanizması etkin olacağı için devlet ekonomiyeye müdahale etmelidir. Çünkü devletin toplam harcamaları artırıcı politikaları, çarpan kadar hâsıla artışına yol açacaktır ve bu tam istihdama kadar etkin olacaktır.

Eksik İstihdam Dengesi: Keynes ekonominin tam istihdam denge durumunun bir rastlantı olduğunu, tamamen özel bir durum olduğunu ileri sürerek Klasiklere bu noktada karşı çıkmıştır. Örneğin işsizlik olması durumunda tam istihdamdan sapmalar olacak, ücretler ve fiyatların da katı olması ekonominin tam istihdama yeniden gelmesini neredeyse imkânsız kılacaktır. Yani ekonomi eksik istihdamda dengede olacaktır. Dolayısıyla tam istihdam devamlı bir denge durumu değildir. Bu tam istihdamın genel değil özel bir durum olduğunu ifade eder ki bu yüzden Klasik kurama “Özel Kuram” kendi kuramına “Genel Teori” adını vermiştir (Aren, 1984: 63).

Ücretler ve Fiyatlar Katıdır: Klasik iktisadın aksine Keynes'e göre fiyatlar ve ücretler esnek değil, katıdır. Örneğin bir kriz olması durumunda işsizler iş bulana kadar ücretlerde düşme meydana gelmeyecektir. Çünkü ücretlerin aşağı doğru düşmesini engelleyen sendikalar, kurumsal düzenlemeler, asgari ücret gibi belirleyiciler söz konusudur (Parkin 2010: 663).

Emek Arzı Emek Talebi: Keynes'e göre emek arzı nominal ücretin artan bir fonksiyonudur. Nominal ücret (W) artıkça işçiler emek arzlarını artırdığı için emek arzı artmakta; nominal ücretler azaldıkça işçiler emek arzını azalttığı için emek arzı azalmaktadır. İşçilerin bu emek arzlarını belirlemesinin sebebi parasal aldanma (monetary illusion) olarak belirtilmektedir (Bilgili, 2018: 170-171).

Keynes'e göre emek talebi reel ücretin azalan bir fonksiyonudur. Reel ücret artıkça işverenler daha az işçi çalıştırmak isteyecekleri için emek talebi azalmakta; reel ücret azaldıkça maliyetler azalmasına bağlı olarak emek talebi artmaktadır (Bilgili, 2018: 170-171).

Tasarruf: Keynes'e göre, tasarruf Klasiklerin aksine faizin değil, harcanabilir gelirin artan fonksiyonudur. Harcanabilir gelir arttığında tasarruflar artmakta, harcanabilir gelir azaldığında tasarruflar azalmaktadır (Kazgan, 1992: 212).

Tüketim: Keynes'e göre tüketim harcamaları, harcanabilir gelirin artan fonksiyonudur. Harcanabilir gelir artıkça, tüketim harcamaları artmakta, azaldıkça da azalmaktadır. Harcanabilir gelirin, tasarrufa gitmeyen kısmı, tüketime gitmektedir. Çünkü tasarruf ve tüketim toplamına eşittir (Bilgili, 2018: 172).

Yatırım: Klasikler yatırımları faizin bir fonksiyonu olarak görürken, Keynes beklentilerin bir fonksiyonu olarak görür. Yani yatırımlar sermayenin marjinal etkinliğine (SME: Bir yatırımdan ekonomik ömrü boyunca beklenen getirinin bu günkü değerini sermayenin maliyetine eşitleyen iskonto oranıdır) ve faiz oranına bağlıdır. İktisadi karar birimleri Keynesçi anlayışa göre faiz oranları çok düşük olsa dahi, geleceğe yönelik olumsuz öngörüler varsa yatırım kararından vazgeçebilirler. Karar alırken bir tercih yapmak zorundadırlar (Fuller, 2013: 390).

Yatırım kararının alınmasında sermayenin marjinal etkinliğinin (SME) faizler (r) karşısındaki duyarlılığı önemli bir etkidir. $SME > r$ olması durumunda yatırım kararı

alınırken, $SME < r$ olması durumunda faize yönelim başlamaktadır. $SME = r$ olması halinde ise yatırım ve faiz konusunda kararsızlık başlamaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Keynes'in yatırım kararı incelemesi

$SME > r$	Sermayenin marjinal etkinliği faiz oranlarından büyükse yatırım kararı alınır.
$SME < r$	Sermayenin marjinal etkinliği faiz oranlarından küçükse yatırımdan vazgeçerler ve parayı faize yatırılır.
$SME = r$	Sermayenin marjinal etkinliği faiz oranlarına eşitse yatırım konusunda kararsız kalırlar.
❖	Sermayenin marjinal verimliliği artarsa yatırım fonksiyonu sağa kayar, azalrsa sola kayar.

Keynes'e göre yatırım kararı verenlerle, tasarruf kararı verenler farklı kişilerdir. Bu yüzden planlanan (exante) ve gerçekleşen (expost) yatırımlar birbirine eşit olmayacaktır.

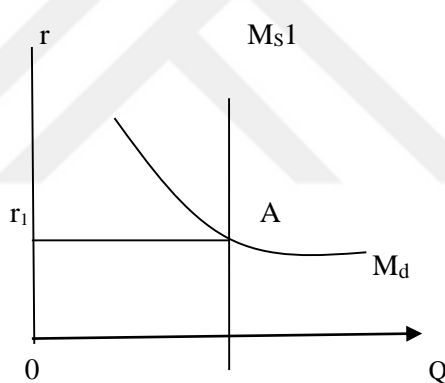
Faiz: Keynes, faiz olgusunu makro iktisadi açıdan inceleyerek ilk kuramsal yaklaşımı ortaya koymuştur. Keynes'e göre, faiz, tüketmekten vazgeçmenin değil, likiditeden vazgeçmenin bir bedelidir. Ona göre, faiz, ancak bir tam istihdam ekonomisinde tüketimden kaçınmanın bedeli olabilmektedir. Çünkü sadece bu durumda tasarruf, tüketimin azaltılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle Keynes, neo-klasik faiz kuramının sadece tam istihdam halinde geçerli olacağını öne sürmüştür. Klasik görüş ile Keynesçi görüşün faize bakışları arasındaki farklar Tablo 3'te bulunmaktadır (Ülgener, 1991: 356).

Geliştirilen yeni faiz teorisinde faiz oranının, tasarrufun getirisi olmadığı açıktır. Klasik iktisatçılar, tasarrufları yatırımlara eşitleyen faizi, tüketimden vazgeçmenin karşılığı olarak tanımlarken, Keynes belli bir dönem için likiditeden vazgeçmenin mükafatı olarak tanımlamaktadır (Keynes, 2008: 148). Keynes'e göre, faiz, gelirin bugünkü tüketim için harcanmayan kısmı olarak tanımlanan tasarruf ile faiz oranı arasında doğrudan bir ilişki kurulamaz.

Keynes'e göre, reel bir olgu olan tasarruf, faiz haddinden bağımsız olarak ele alınmalıdır. Çünkü faiz haddi tasarrufun bir bedeli değildir. Tasarruf, belirsiz bir tüketimi

geleceğe bırakma faaliyetidir. Faiz ise, likiditeden belirli bir süre vazgeçme karşılığı alınabilmektedir. Yani faiz, paranın belirli bir süre serbestçe kullanımından vazgeçmenin bedelidir (Öçal, 1981: 23-28).

Tablo 3: Faiz hakkında Keynes ve Klasik görüş

Klasikler	Keynes
<ul style="list-style-type: none"> Faiz tüketimden vazgeçmenin bedelidir. Faiz oranı, tasarruf ve yatırım eğrisinin kesiştiği noktada, yani mal piyasası dengesinde oluşmaktadır. Faiz oranlarını para arz ve talebi belirlemez. Onlara göre para arz ve talebi paranın satın alma gücünü belirler. 	<ul style="list-style-type: none"> Faiz tüketimden değil, likitiden vazgeçmenin bedelidir. Mal piyasası dengesi değil, para arzı ve para talebinin eşit olduğu para piyasası dengesinde oluşmaktadır. Keynes'e göre para arzı Monetaristler gibi dışsal olarak belirlendiği için dikey eksene koşuttur. (Post-Keynesçilere göre içseldir.)

Yatırımların Faiz Esnekliği: Keynes'e göre yatırımın faiz esnekliğini Klasiklerin tam tersine düşüktür. Dolayısıyla faiz oranlarında meydana gelen bir değişmeye yatırımların tepkisi nispeten düşük olacaktır (Parasız, 2007: 201).

Paranın Dolanım Hızı: Keynesçi iktisatçılara göre paranın dolanım hızı istikrarsızdır. Klasik iktisatçılar içinse paranın dolanım hızı kısa dönemde sabittir. Monetaristlere göre ise, istikrarlı ve öngörülebilir. Para arzındaki bir artış (M_s), faiz (r) oranlarını düşürecektir. Faiz oranlarında meydana gelen bir düşme para talebinin (M_D) artmasına neden olacaktır. Para talebi arttığında ise paranın dolanım hızı (V) azalacaktır. Tam tersi durumda faiz oranlarının artışı parayı elde tutmanın alternatif maliyetini arttıracığı için para talebi azalacak ve paranın dolanım hızı artacaktır. Sonuç olarak

uygulanan politika doğrultusunda paranın dolanım hızı sabit kalmayıp değişkenlik gösterecektir (Bilgili, 2018: 172).

Para Talebi: Monetaristler para talebini sürekli gelire, beşeri ve beşeri olmayan servete ve de beklenen enflasyona bağlar. Klasiklere göre ise para sadece işlem amacıyla talep edilirken, Keynes ekonomi buna ihtiyat ve spekülasyon amacını da katarlar. İşlem amaçlı para talebi gelirin doğru yönlü bir fonksiyonudur. İhtiyat amacıyla para talebi gelirle doğru orantılıdır ve öngörülmeleyen olaylar için karar birimlerinin talep ettikleri para miktarını ifade eder. Spekülasyon amaçlı para talebi ise faizin ters yönlü bir fonksiyonudur. Faiz oranı artarsa, parayı elde tutmanın alternatif maliyeti ya da paranın getirisi arttığı için spekülatif güdüsüyle para talebi azalmaktadır. Ters durumda faiz oranı azalırsa para talebi artar.

Keynes'te para talebi sıfır seçeneğidir. Yani karar birimleri servetlerinin hepsini para olarak ya da tahvil olarak (mübadele için gerekli olanlar hariç) tutmaktadır. Keynes Konsol adı verilen tahvil türünden hareketle incelemesini geliştirmiştir. Keynes'e göre karar birimlerinin normal olarak kabul ettiği bir faiz düzeyi ve buna bağlı olarak tahvilin normal olarak algılanan bir fiyatı vardır. Piyasada oluşan faizler, normal olarak algılanan faiz düzeyinin altına düştüğünde, tahvilin fiyatı normal düzeyinin üstüne çıkmaktadır. Tahvil pahalandığı için tahvil talebi azalmakta, para talebi artmaktadır. Çünkü faizin normal olarak kabul edilen seviyesinin altına düşmesi ile birlikte beklentiler faizin normal seviyesine döneceği; yani, tahvil fiyatının tekrar düşeceği yönünde oluşacaktır. Tersine, piyasa faiz oranları normal olarak kabul edilen düzeyin üstüne çıktığında, tahvilin fiyatı normal olarak kabul edilenin altına düşmektedir. Tahvil ucuzladığı için tahvil talebi artmakta, para talebi azalmaktadır. Çünkü piyasa faiz oranlarının normal olarak kabul edilen seviyesinin üstüne çıkması ile birlikte beklentiler faizin normal seviyesine döneceği; yani, tahvil fiyatının tekrar normal seviyesine doğru artacağı yönünde oluşacaktır (Paya, 1997: 135).

Para Talebinin Faiz Esnekliği: Para talebinin faiz esnekliği artıkça, para arzı artışları karşısında faiz oranlarında meydana gelen düşme azalmaktadır. Bu durum yatırımların faizden az etkilenmesine neden olmaktadır. Para talebinin faiz esnekliği azaldıkça, para arzı artışı karşısında faiz oranlarındaki düşme artmaktadır. Bu yatırımların faizden çok etkilenmesine neden olmaktadır. Likidite tuzağının olması durumunda para talebinin faiz esnekliği sonsuzdur. Bu durumda para arzı ne kadar arttırılırsa arttırılsın

faiz oranlarında düşme meydana gelmez ve artan para miktarı spekülasyon güdüsüyle atıl anekslere gider. Dolayısıyla likidite tuzağı durumunda yatırımların faiz esnekliği sıfırdır (Paya, 1997: 137).

Keynes ‘faiz oranının likidite tercihi teorisi’ olarak adlandırdığı yaklaşıma göre faiz oranının başka faktörlere bağlı olmakla birlikte kısaca para arzı ve para talebi tarafından belirlendiğini ifade etmektedir (Keynes, 1937: 241).

Para Yansız Değildir: Keynes’e göre, Klasiklerin ileri sürdüğü gibi para yansız değildir. Keynesçi ekonomiye göre parayı spekülasyon güdüsüyle de talep etmesi bunun kanıtıdır. Para arzında meydana gelen artışın ekonomi üzerindeki etkisini özetlersek karar birimleri para arzı arttığında ellerindeki parayla tahvil alırlar bu tahvil fiyatları artmasına neden olur ki bu durumda faiz oranları düşecektir, faiz düştüğü için yatırımlarda ve faize duyarlı diğer harcamalarda artış meydana gelecektir. Yatırımlarda meydana gelen artış, çarpan kadar milli gelirin artmasına neden olacaktır (Parasız, 2003: 290).

Likidite Tercihi: Keynes, bireylerin likidite tercihini açıklarken cari faiz oranı (r) ve sermayenin marjinal etkinliğinden yararlanmaktadır. $SME > r$ olması durumunda sermayedeki artış faiz oranlarını arttıracak, $SME < r$ olması durumunda mevduat artışı ve kredi talebinin azalması, faiz oranlarını azaltır. Her iki durumda da SME ile faiz oranları eşitlenir (Tablo 4) (Demir, 1997: 58).

Tablo 4: Keynes’in Likidite tercihi açıklamaları

$SME > r$	olması durumunda girişimcilerin sermayesinde artış olur bu da faiz oranlarının artışına neden olacaktır. Ve sme ve faiz oranı eşitlenecektir ($sme=r$)
$SME < r$	olması durumunda girişimciler yatırım yerine faizi tercih ederler dolayısıyla yatırım amaçlı sermaye talebinde azalma olur. Bir yandan mevduatta artış meydana gelmesi, diğer taraftan kredi talebinin azalması sonucunda faiz oranları azalır ve sme ile faiz oranları eşitlenir ($sme=r$)

Say Yasasını Reddi: Keynesçi iktisatçılar Say Yasa’sını ret eder. Ekonomi kriz halinde iken toplam arz eğrisi yatay eksene koşuttur. Böyle bir durumda toplam talepte meydana gelen artışlar, doğrudan üretim artışına yönelecektir bu da fiyatların sabit kalmasına yol açacaktır. Dolayısıyla “her arz kendi talebini değil”, her talep kendi arzını

doğuracaktır". Üreticiler üretimlerini Keynesçi anlayışa göre, talep tahminlerini dikkate alarak yaparlar. Bu yüzden toplam arz toplam talebi değil, toplam talep toplam arzı belirlemektedir (Savaş, 1994: 126).

Bir ekonomide tasarrufların atıl ankeslere gitmesi durumunda, tasarruflar yatırımları aşacaktır ($S > I$) ki bu durumda her arz kendi talebini doğurmayacaktır. Klasik iktisatçılarda tasarruf oranlarında meydana gelen bir artış faiz oranlarını düşürecek, yatırımların artmasına neden olacaktır. Keynesçi iktisatçılar ise buna bambaşka bir rol çizerek, tasarrufların artışının yatırımları azaltacağı dolayısıyla milli gelirin düşeceğini varsaymıştır. Bu tasarruf paradoksuna yol açacaktır (Demir, 1997: 56).

Keynes'in Say Yasası'na yönelik eleştirisini ifade edersek (Demir, 1997: 56):

- *Marjinal Tüketim Eğilimi:* Milli gelirdeki bir değişimin, ne kadarlık kısmının tüketime gideceğini gösteren katsayıdır.
- *Tasarruf Çelişkisi:* Tasarrufların mutlaka yatırıma döneceği garantisizdir. Tasarruflar arttıkça tüketim ve milli gelirde azalma meydana gelecektir.
- *Spekülatif Güdüyle Para Talebi:* Tüketime ve yatırıma gitmeyen atıl para, spekülatif güdüsüyle talep edilecek ve ekonominin daralmasına yol açacaktır. Ayrıca devinimsiz kalan paranın ne zaman çözüleceği belli olmayacağı için istikrarsızlığa neden olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLER VE KEYNESÇİ POLİTİKALAR

3.1. 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve Keynesçi Politikaları

1920 bunalımında sonra ABD'de canlanma ve refah ufak tefek aksamalarla 1929 yılına kadar sürmektedir. Bu yıllarda canlanmanın itici gücü fabrika ve lojman yapımları olurken öbür yandan da Boom'un etkisiyle elektrik ve otomobil sanayileri etrafında kurulan kompleksler büyümeye hız kazandırmıştır. 1929 krizinden önce Amerika'da işler iyi gitmektedir. Hatta bu yıllar "kükreyen 20'ler" adını almaktadır. Üretim ve istihdam oranları yüksekti ve yükselmeye devam etmektedir. Amerika da otomobil sanayisinde, şehirlerarası yol yapımında, benzin istasyonlarında ve daha birçok sektördeki büyüme eğilimleri ABD'nin refahını artırmakta ve bu refah sınırları aşarak tüm dünyaya yayılmaktadır (Gürsoy, 1989: 50).

Savaşta yenik çıkan Almanya'da ise 1914-1923 yılları arasında fiyatlar 1 milyon kat artmaktadır. 1920 krizinin dışında kalan Almanya, 1923'ten itibaren tekrar krize girmektedir. Fransa'da fiyat artışları 1919-1920 yılları arasında %45 olmakta ve 1922 den itibaren fiyatlar 1919'daki düzeyine düşmektedir. Fransa'da Poincare paranın dış değerini korumak için değerini düşürmektedir. Ancak, Fransa'nın parasındaki bu değer düşüklüğü uluslararası para düzeninde politik ve psikolojik gerilimlere yol açmaktadır (Parasız, 1995: 93).

İngiltere'de durum büsbütün farklı seyretmektedir. İngiltere'nin karşısında ABD gibi güçlü bir rakip bulunmaktadır. İngiliz sterlinin değeri, savaş öncesi değeri esas alınarak yüksek saptandığından, ihracat frenlenmekte ve durgunluk oluşmaya başlanmaktadır. 1913 yılına göre, 1927-1929 yıllarında; İngiltere'nin ihraç mallarının fiyatları % 62 artmaktadır. Aynı dönemde İngiltere'nin ihracatı 1913 yılındakine göre, % 15 aşağıdadır. Ayrıca İngiltere'de fiyat ve maliyet artışlarına önlem olarak izlenen deflasyonist politikalar; işçi şikâyetlerine, sosyal çatışmalara neden olduğundan ülkeyi çıkmaza sürüklemektedir (Unay, 2001: 65).

Söz konusu kriz, iyimser geçen yaklaşık on yılın ardından resmi olarak 29 Ekim 1929 Perşembe günü New York Borsasında hisse senetlerinin fiyatlarının düşmesi ile başlamakta (ki bu olay *Kara Perşembe* diye anılır) ve büyük bir panik şeklinde kendini

göstermektedir. Büyük Kriz olarak da adlandırılan 1929 krizi ilk etkilerini borsa üzerinde göstermekte, New York Borsası krizin ilk gününde %13 oranında değer kaybetmektedir. Borsadaki düşüş o denli derin olmakta ki; borsanın dip seviyesi olarak kabul edilen 29 Temmuz 1932 tarihine kadar toplam kayıp % 89 seviyesine yükselmekte, borsanın kriz öncesi seviyelere gelebilmesi ise ancak 1955 yılında mümkün olabilmektedir. 1870'li yıllarda Amerika' da irili ufaklı birçok şirket varken Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği zorluklar karşısında küçük şirketler birleşmek zorunda kalmakta ve tekeller oluşturmaktadır. Öyle ki 1929 yılına gelindiğinde ABD ekonomisinin %50 üzerinde söz sahibi olan holding sayısı iki yüz civarındadır. Bu da tek bir holdingin bile iflasının ekonomiyi sarmaya yeteceğini göstermektedir. Öbür taraftan bankaların kötü yapılanmış olması da krizin önemli sebeplerinden biridir (Turan, 2011: 58).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle savaşa katılan ülkelerin karşılaştıkları sorunların başında tarım ürünlerine olan ihtiyaç gelmektedir. Bunu fark eden ABD, 1925 yılında tarımda verimi artıran teknolojik gelişmelere hız vermekte ve 1929 yılına doğru büyük bir tarımsal üretim artışı elde edilmektedir. Buna bir de elverişli iklimin eklenmesiyle üretim miktarı ekonomiyi durduracak bir seviyeye ulaşmaktadır. Ancak, arz, talebi büyük ölçüde aştığı için fiyatlar % 50 civarında düşmekte, üreticilerin gelirleri azalmaktadır. Gelirleri %50 civarında düşen tarım kesiminin, sanayi kesimine olan talepleri de azaltmaktadır. Bu yıllarda ki aşırı bolluk, iyimserlik, plansız üretim, yüksek karlar ve enflasyon spekülasyonu her gün biraz daha özendirici etmenler olmaktadır. Ucuz para politikası ve bol kredinin etkileri de dikkate alınınca, bu çılgın spekülasyonun nereye varacağını kestirmek kolaylaşmaktadır. Böyle bir ortamda, bazı grupların az emekle çabuk zenginleşme isteği, tüm açıklığı ile ortaya çıkmaktadır (Unay, 2001: 67).

Krizin bir başka nedeni ise yatırım şirketlerinin, şirket değerlerinin birkaç misli fazlasıyla hisse senedinin satması olarak ifade edilebilmektedir. Bu şirketlerin cirosu 1927 yılında 400 milyon dolar iken 2 yıl sonra bu değer 3 milyar dolara ulaşmaktadır. 1929 yılı sonunda yatırım şirketlerinin etkin büyüklüğü 8 milyar dolara ulaşmaktadır. Kapitalist düzenin yaşadığı bunalımın nedenini talep yetersizliğine bağlayan Keynes, "laissez- faire" ilkesinden ödün verilerek, devletin ekonomide daha etkin olmasını önerirken düzenin ancak devlet müdahalesi ile ayakta kalabilmesinin sağlanabileceğini öngörülmektedir (Çapraz, 2001: 68).

ABD ekonomisinde ortaya çıkan 1929 bunalımı, daha sonra birçok ülkeye yayılmaktadır. 1930'dan sonra bunalım giderek şiddetlenmektedir. İflas ve yatırım azalmalarının yarattığı işsizlik, tüketim düzeyini düşürmektedir. Tüketim düzeyindeki azalış ise yeniden iflaslara ve yatırımların azalmasına yol açmaktadır. 1923-1933 yıllarında ekonomi rayında çıkmaktadır. Çünkü 19. yüzyılda canlanmayı sağlayan etmenler artık yoktur (Ölmezoğulları, 2008: 73).

ABD'de doğan bunalım hızla yayılmaktadır. 1929 yılında ABD'nin sınai üretimi, dünya üretiminin % 45'ini oluşturmaktadır. Bunalımla, sınai üretimdeki düşme dış ticaretteki düşmeden daha hızlı olmaktadır. 1929-1932 döneminde, dünya sınai üretimi % 37 düşerken, dış ticaret hacmi % 25 düşmektedir. ABD'nin yabancı ülkelerdeki yatırımlarının yeniden anavatana dönmesi, dış ilişkileri azaltıp, krizi ağırlaştırmaktadır. ABD'nin dünya piyasasına yönelen talebinde azalma, özellikle Almanya'yı büyük ölçüde etkilemektedir. ABD'nin bu ticaret fazlalığı 1928'de 1440 milyon dolardan 1933 de 357 milyon dolara düşmektedir (Unay, 2001: 68).

1933 yılında ABD'deki işsiz sayısı 14 milyona ulaşmaktadır. Bunalımın tüm dünyaya yayılması ile sanayileşmiş ülkelerin tamamında 30 milyon civarında kişi işsiz kalmaktadır. Bu bunalımı aşmak için klasik kuramın tek reçetesi beklemektir. Devlet kesinlikle piyasaya müdahale etmeyerek, piyasanın kendiliğinde canlanması ve toparlanmasını beklemektedir. Ne kadar süreceği belli olmayan bu bekleyiş, her geçen gün maliyetini biraz daha artırmaktadır. İşte tamda bu dönemde birçok ülke piyasaya müdahalede bulunmaktadır. Müdahaleci politikaların iki örneği olarak: ABD de *New Deal*² (*Yeni anlaşma*) ve Almanya'daki *Nasyonal Sosyalizm* uygulanmaları görülmektedir (Ölmezoğulları, 2008: 73).

Amerikan mali düzeni; özellikle 1930 ile 1933 arasında zorlu bir dönemden geçmektedir. Mart 1933 tarihi, ABD bankacılık düzeni için, başarısızlıkların en hat safhaya ulaştığı bir dönem haline gelmektedir. Büyük bunalım dalgasının yol açtığı mali olumsuzluklar, söz konusu dönemde, yalnızca Amerikan'da değil, aynı zamanda Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkenin bankacılık düzeninde kriz boyutunda ciddi aksaklıklar meydana gelmektedir (Orhan ve ark. 2009: 36).

² New Deal (Yeni anlaşma): ABD'nin iktisadi krizi yenmek amacıyla izlediği politikadır.

Keynesçi Politikaların Doğuşu ve Çözüm Politikaları: 1929 Krizi sonrası uygulamaya konan politikaların Keynesçiliğin 1930'ların sonları ile birlikte genel bir dünya siyaseti haline gelmesinde etkili olduğunu belirtirken dönemin siyasal ve ekonomik şartları göz ardı edilmemelidir. Klasik iktisadın, “devleti ekonomik hayatın dışında bırakan” söylemlerinin göz ardı edilmesinin ardından, kriz dönemleri dışında da geçerli olacak olan “müdahaleci düzen”e geçilmesi siyasal ve ekonomik koşullardan ayrı düşünülemez.

1929 Büyük Krizi sonrasında Batı'nın sanayi ülkelerinde para politikası ile krizden çıkılamayacağı inancı yaygınlaşmıştı. Para politikasının fiyat artışlarını durdurmada etkili olduğu, fakat işsizlik halinde ucuz para arzının (düşük faizin) ekonomiyi canlandıramadığı görüşü rağbet görmeye başladı. Bu dönemde Avrupa ülkeleri ve ABD kamu yatırımlarını arttırarak işsizliği azaltma politikaları uygulamışlardır (Bulutoğlu, 2008: 481).

Büyük kriz ile birlikte başlayan yeni ekonomik yapıda devletin ekonominin merkezine taşındığı şeklindeki görüşün özetidir. Buradan hareketle, önemli olan, Keynes'in fikirlerinin tamamının ya da bir kısmının “New Deal” sürecinde uygulanıp uygulanmadığı ya da başarılı olup olmadığı tartışmaları bir tarafa ve bundan daha önemli olarak devletin “Altın Standardı” devrinden farklı olarak, artık para politikaları yanında maliye politikaları da uygulayarak ekonominin ana aktörü haline gelmesidir. Altın Standardı çağında, uluslararası ekonomik düzenin korunmasını sağlayacak koşullara çok önem veriliyordu. Keynes, 1930'lu yıllarda bu mantığı tersine çevirerek, devletin görevinin önce ulusal ekonominin başarıya ulaşmasıyla ilgilenmek olduğunu ve uluslararası işbirliğinin dünya ekonomik düzenini nasıl geliştireceği konusunu ancak bundan sonra dikkate almak gerektiğini öne sürmüştür.

“New Deal”ın ilk yıllarında “Altın Standardı” düzeninin terk edilmesini, ekonomide korumacı tedbirler alınmasını, ithalat-ihracat ilişkisi düşünülmeden ücret artışlarını sağlamaya dönük politikalar uygulanmasını ve iş âleminin uygulamalara destek vermeye çağrılmasını “ulusal çıkarların her şeyin üstünde tutulduğu” şeklinde değerlendirmek mümkündür. “New Deal” uygulamaları ABD'nin kamu istihdam ve yatırımlarını kullanarak, bundan daha önemlisi “parayı da denetleyerek” sınıflar arası bir uzlaşma yoluyla kitlesel üretimi toplumsal bir üretime çevirme amacına dayandığını,

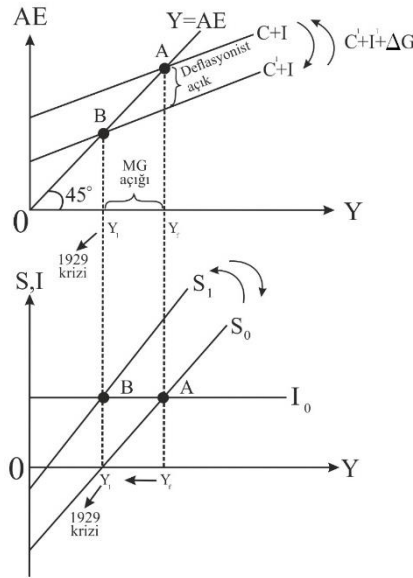
dolayısıyla ekonomiyi genel bir işbirliği yoluyla uluslaştırma amacı taşımaktadır (Köse ve Öncü, 2004: 120-121).

Bu süreç kimi zaman devlet eliyle ve zengin sınıfın aleyhine bir zorlama ile gerçekleşmektedir. Bu “yeni tür” kapitalizm, dünyaya ulusal ve uluslararası işbirliği anlayışı ile sunulan bir kapitalizmdir. Dolayısıyla serbest düzenin kuruluşunda rol oynayan dinamikler bu kez de Keynesçi ekonomi için tekrar çalışmaya başlıyordu, tek fark Klasik iktisatın İngiltere’nin hegemonya döneminde ve fakat özel kesimin öncülüğünde kurgulanan bir ekonomik düzen olmasıyken, Keynesçi dönemin ABD’nin “öncelikle” siyasal projesinin bir ürünü olmasıdır. Keynesçilik emek ve sermaye arasında ve emeğin sermayenin içinde, ona karşı varlığının gücünü kuramsal bir şekilde ortaya çıkaran, aynı zamanda gücünü 1929 sonrasında bozulan ekonomik ortamdan, devamında da “New Deal”dan alan “yeni bir ilişki modeli” olarak tanımlanmaktadır (Krugman, 2009: 35-49).

Bu satırlardan da anlaşılabilceği gibi, müdahaleci kapitalizm o dönemde her şeyden önce ulusalcı bir yapılanmayı gerektirmekteydi, çünkü dünya siyasal düzeni de bir tür ulusalcılığa ve bundan beslenen iki kutupluluğa evrilmekteydi. Bu noktada, komünizmin belirgin ve gözle görülür bir alternatif olmasından hareketle, kapitalizmin yeni bir açılım yapmasının gerektiğine, ABD de kapitalist dünyanın patronu olmanın sorumluluğuyla Keynes’in görüşlerine sarılmış, hatta bu aşamada Amerikalı küçük bir komünist grubun da “New Deal” politikalarının oluşumunda etkin olmuştur (Galbraith, 1995: 92).

Büyük kriz dönemindeki “New Deal” uygulamalarının yalnızca talebi uyarıcı yönlü nitelikleri göz önüne alındığında Keynesçi tedbirler olarak değerlendirilebileceği açıktır. Diğer yandan, uygulamaların bugün çağrıştırdığı şekliyle bütçe hedeflerini temel alan maliye politikası araçları ile birebir örtüşüp örtüşmediği ayrıca tartışılabilir. Yukarıda belirtildiği gibi bu tedbirler, bir takım kamu yatırımları, vergi politikaları, sosyal güvenlik harcamaları gibi önlemleri içerdiğinden maliye politikası araçlarını içermektedir. Mali tedbirlerin yanı sıra kurumsallaşma, piyasanın kontrolü, bankacılık ve finans kesiminin düzenlenmesi gibi önlemler dikkate alındığında, bunların maliye politikası araçlarını da kapsayan ama daha başka unsurların da kullanıldığı araçlar bütünü olduğu görülmektedir. Savaş sonrası ise, başarılı görülen uygulamalar devletin ana siyaseti haline gelmiştir.

Sonuç olarak, Keynesçi maliye politikalarının yeni bir araç olarak iktisat politikasının unsuru haline gelip gelmediğini tek başına değerlendirmek yerine, yapılanların devletin siyasi bir projesi olması anlamında, Keynes'in bugün anladığımız şekliyle "genişletici" (ya da daraltıcı) klasik maliye politikası araçları (vergi, harcama, bütçe denklığı vb.) dışındaki önerilerinin de hayat bulması olduğunu söylemek daha doğrudur. Dolayısıyla, krizden çıkışı sağlayan, esas olarak Keynes'in müdahaleci anlayışının hâkim olmasıdır, maliye politikası da özellikle beklentileri yönetmek işleviyle, bütün bunların önemli bir parçası olarak krizden çıkışın önemli bir etkenidir, denilebilir. Artık Keynesçi ve onun önemli unsuru olan maliye politikası iktisadın merkezindedir ve 1960'ların ortalarına kadar öyle kalacaktır. 1929 krizini ve krizden çıkış yöntemlerini toplam harcama-toplam gelir dengesi ve tasarruf-yatırım dengesinin bir arada gösterildiği iki şekil yardımı ile ele alalım.

Şekil 5. Toplam Harcama – Toplam Gelir ve Tasarruf – Yatırım

Şekilde denge noktamız A noktasıdır. A noktasında toplam talep ile toplam harcamalar eşittir. Bu noktadaki gelir düzeyi Y_f tam istihdam gelir düzeyini gösterir. Alt şekilde yer alan A noktası da tasarrufların yatırıma eşit olduğu kısmı ifade eder. Her hangi bir neden ile özel kesimin tüketim ve yatırımında azalma olduğunu varsayalım. Bu durumda üst şekilde toplam harcama eğrisi aşağıya doğru kayacak ve yeni denge noktamız B, gelir düzeyimiz Y_1 olacaktır. Y_1 tam istihdam denge milli gelir düzeyinin altında olduğu için eksik istihdam dengesini temsil eder. Özel kesim harcamalarının

azalması, tasarrufların (gömülemeye giden miktarının) artması demektir. Harcanabilir gelir tüketim ve tasarrufun toplamına eşittir. ($YD=C+S$) Bu eşitlikte tüketim harcamalarında meydana gelen bir azalış tasarrufların arttığını gösterir. Bu durumu şekilde S0 tasarruf eğrisinin S1 şeklinde yukarı doğru kayması ile gösterebiliriz. Tasarrufların artması ile yeni denge noktası Y1 gelir düzeyinde B noktasında oluşur. Y1 gelir düzeyi tam istihdam denge milli gelir düzeyinin altında olduğu için eksik istihdam dengesini ifade eder.

Keynes bu eksik istihdam dengesinde ekonominin tam istihdam dengesine dönebilmesi için devletin ekonomiye müdahale etmesini savunmuştur. Bu da genişletici para ve maliye politikası uygulanarak olur.

3.2. 1973 OPEC Krizi ve Keynesçi Politikalar

Dünya doğal gaz ve petrol arzı bakımından önemli bir konumda yer alan Ortadoğu ve Orta Asya-Hazar ülkeleri bu yerlerini senelerce koruyacak durumdadırlar. Doğal gaz ve petrol arama, üretim ve uluslararası pazarlara taşınmasında yerel, ulusal ve güç çekişmelerinin yaşandığı, büyük bir mücadeleye sahne olmaktadır. Yaşanan bu çekişme ve rekabette büyük ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin yanı sıra IEA, OPEC gibi kuruluşlar ile çeşitli uluslararası mali kuruluşlar da belirleyici ve etkileyici roller oynamaktadırlar (Bayraç, 2009: 136-135).

Ham petrol fiyatlarındaki düşüşü önlemek amacıyla, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kurulmuştur; 16 Eylül 1960'da, petrol üretiminde başrol oynayan beş ülke; Suudi Arabistan, Irak, Venezüella, Kuveyt ve İran tarafından kurulmuştur. Günümüzde 12 üyeden oluşan OPEC'e Cezayir, Angola, Ekvator, Libya, Nijerya, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri ise sonradan dahil olmuşlardır. Kuruluşu sürecinde pek fazla önemsenmeyen OPEC, etkisini ve hegemonyasını gün geçtikçe arttırmıştır. Dünya petrol rezervlerinin %60'ından fazlasını ve Dünya petrol üretiminin %40'ından fazlasını elinde bulunduran OPEC, dünya enerji piyasasının şekillenmesinde ve dolayısıyla dünya ekonomisi ve politikasını yönlendirmesi bakımından azımsanmayacak kadar büyük bir role sahiptir (Demir, 2008: 232).

OPEC'in 1973 yılındaki petrol ambargosunun ardından petrol arzını daraltması, Alaska'da, Kanada'daki Kuzey Denizinde ve Meksika Körfezinde zengin petrol yataklarının keşfedilmesine neden olmuştur. Bu durum OPEC'in enerji piyasaları üzerindeki etkisini azaltmış olmasına karşın, OPEC'e enerji fiyatlarını belirleme rolünü

kaybettirmemiştir. Günümüze bakıldığında ise OPEC ülkeleri halen dünya petrol rezervlerinin üçte ikisine sahiptirler ve günlük petrol üretiminin de üçte birini karşılamaktadırlar (Yeğin, 2010: 25).

İnsanoğlunun hayatında göz ardı edemeyeceği kadar önem taşıyan ve endüstrileşmenin temel bileşenlerinden biri olan enerjinin, önemi tartışılmayacak boyutlara ulaşmıştır. Enerji kaynaklarının bölgesel olarak dengesiz bir şekilde dağılımı, bazı devletleri enerji ithalatına bağımlı hale getirmekteyken, devlet ekonomilerinin de enerji fiyatlarındaki artışlardan olumsuz bir şekilde etkilenmelerine neden olmaktadır. Birincil enerji kaynakları içerisinde önemli bir yere sahip olan petrole bağımlılığın hızla artış göstermesine koşut olarak dünya ekonomisi yaşanan petrol krizlerinden etkilenerek ağır hasarlara uğramıştır. Bu noktada, ekonomik gelişimlerini devam ettirmek ve endüstrileşme hedeflerine ulaşmak için çalışan ülkelerin enerji tüketimlerine her zaman muhtaç olmaları başrol oynamaktadır. Enerji maliyetlerindeki artışlar ise ülkelerin iktisadi büyümelerini sekteye uğratmıştır (Öksüzler ve İpek, 2011: 16).

Petrol endüstrisinin çalışma sahası karmaşık ve dinamiktir. Bu karmaşıklığın sebebi birbirinden bağımsız veya birbirini tetikleyen fazla sayıda ve özellikte politik veya iktisadî baskıya maruz kalınmasıdır. Petrol endüstrisi, devletlerin Gayri Safi Millî Hasılasına hem direkt gelir üreterek hem de dolaylı yollardan (diğer sanayilere girdi kısıtlaması getirerek) etki eden enerji sektörünün çok önemli bir parçasıdır. Devam ettirilebilir iktisadi kalkınma için kesintisiz olarak bir enerji arzı gerekmektedir. Bu sebeptendir ki birçok devlet petrol kaynaklarına sahip olmayı ya da bu kaynaklara ulaşarak kontrol altına almayı arzu eder. Bu durum, petrol endüstrisinin siyasi bir merhale kazanmasına neden olmuştur. İktisadi konular eğer ulusal çıkarlar ve değerler için yeterli düzeyde önem teşkil ediyorsa, bu sefer de güvenlik ve askerî konu durumuna dönüşebilir. Petrol rezervlerine hâkim olabilmek için askerî gücün kullanıldığı, işgallerin yapıldığı ve birçok çatışma ile savaşın çıktığı geçmişte ve günümüzde görülmektedir (Ürün, 2003: 96). Petrol fiyatlarındaki iniş çıkışların şüphesiz ki birincil sebebi üretim seviyelerindeki dalgalanmalardır. Petrol fiyatlarındaki iniş çıkışların öteki önemli sebeplerinden birkaçı ise rafineri problemleri, yığılım miktarı (özellikle kısa vadede), arz kanallarındaki problemler, jeopolitik gerginlikler, iklim şartlarındaki ani değişimler, spekülâtörlerin davranışları, petrol ticaretinin önemli oranda gerçekleştirildiği para birimlerinin

değerlerindeki dalgalanmalar ve küresel ekonominin performansdır (Öztürkler, 2009: 72).

Ortadoğu bölgesinin stratejik petrol üretim bölgesi olması sebebiyle bölgede gerçekleşen karışıklıklar petrolde stratejik bir rol oynamış ve oluşan her kriz ortamı petrol fiyatlarının yükselmesine zemin hazırlamıştır. Süveyş Krizi, Körfez Savaşı, Arap-İsrail savaşları, İran-Irak Savaşı gibi bölgede çıkan karışıklıklar neticesinde petrol fiyatları hızlı bir şekilde artmıştır. 1967 Arap İsrail Savaşı'nda, Süveyş Kanalı kapatılmış ve Körfez petrolü Ümit Burnunu dolaşarak pazara ulaştırılmıştır. 1973 Arap ambargosu ise günümüze kadar gerçekleşmiş petrol krizleri içerisinde en derini ve en ağırıdır. Bu kriz dünya petrol fiyatlarının üç kata kadar artmasına neden olmuştur. Şunu belirtmek gerekir ki 1973 krizinden sonra dünyada birçok devlet beklenmedik durumlar için büyük oranlarda petrol stokları oluşturmaya başlamıştır (Gürbüz, 2003: 136). 1972'de 3.00 \$/varil seviyelerinde olan ham petrolün fiyatı 1974 sonunda 12.00 \$/varil olmuştur. Suriye ve Mısır'ın 5 Ekim 1973'te İsrail'e savaş açmasıyla başlayan Arap-İsrail savaşında ABD ve birçok batılı ülkenin bu savaşta İsrail'e destek vermesi üzerine Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri üretimi günde 5 milyon varil azaltarak İsrail'i destekleyen ülkelere ambargo uygulamıştır (Özhan, 2005: 32).

1973 Arap-İsrail savaşında Hollanda İsrail'e silah desteğinden bulunmuş, ABD'nin de İsrail'e destek yardımlarını ulaştırması için havaalanlarını ABD'ye açmıştır. Bunların dışında İngiltere ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri de bu savaşta İsrail'e destek vermişlerdir. İsrail destekçisi ABD ve diğer ülkelere tepki olarak OPEC petrol ambargosu uygulamıştır. OPEC tarafından üç kategoriye ayrılmış olan tüketici ülkeler içerisinde bu ülkeler, ambargo uygulanan ülkeler kategorisinde yer almışlardır. İsrail destekçisi ülkelere petrol ihraç etmeyeceğini ilan eden OPEC bu durumu da fırsat bilerek petrol fiyatlarını yükseltmiş ve girdileri arttırmayı da hedeflemiştir. Petrol arzının daraltılması ve fiyatların yükselmesi gelişmekte olan ülkeleri olumsuz yönde etkilemiştir. 1973 yılındaki petrol fiyatlarında yaşanan artış ve 1973 yılının dördüncü çeyreğindeki borsa çöküşü, 1929 krizinden sonra yaşanan en büyük krizlerden bir tanesi olmuştur ve uzun dönem etkisini hissettirmiştir (Pala, 1993: 73-76).

OPEC, petrol ambargosu sırasında ham petrol fiyatlarının kontrol gücünün el değiştirep ABD'den OPEC'e geçtiğine dair kaygılar ortadan kalkmış, altı ay gibi kısa bir süre içerisinde fiyatlar % 400 artış göstermiştir. Petrol fiyatlarındaki bu ani ve ciddi artış

arddaki açığa karşı aşırı hassasiyeti doğurmuştur. 1973 Arap-İsrail savaşının akabinde yapılan Arap-İsrail ateşkes görüşmelerinde petrol ambargosu da müzakere edilmiş ve müzakereler sonucunda Arap ülkelerinin petrol konusundaki politikaları yumuşamış olup, ABD'ye yapılan petrol ambargosu kaldırılmıştır. Bu bağlamda 1974'ten 1978'e kadar ham petrol fiyatları 12.21 \$/varil ile 13.55 \$/varil arasında durgun bir seyir izlemiştir. Sonrasındaki İran devriminin faturası ağır olmuş ve Kasım 1978 ile Haziran 1979 tarihleri arasında yaklaşık olarak günlük 2 ile 2.5 milyon varil petrol kaybıyla sonuçlanmıştır. Irak'ın Eylül 1980'de İran'ı işgal etmesi sonucu her iki devletin toplam petrol üretim miktarı günlük 6.5 milyondan Kasım ayında 1 milyon varil seviyelerine gerilemiştir. Dünya ham petrol üretiminde ise 1979'dan 1980'e kadar %10'luk bir düşüş gerçekleşmiştir. Sonuç olarak İran devrimi ve İran Irak Savaşı'nın etkisiyle 1978'de 14 \$/varil olan ham petrol fiyatları 1981'de 35 \$/varil seviyelerine tırmanmıştır (Özhan, 2005: 32).

1973 yılından sonra, OPEC atağa geçerek petrol piyasasına hâkim olmuş ve bu hâkimiyetini 1986 yılına kadar sürdürmüştür. 1986 yılında piyasa mekanizmasına geçilmesiyle birlikte OPEC hakimiyetini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. 1986 yılı itibari ile OPEC ve uluslararası büyük petrol şirketlerinin fiyatları belirleme gücünün kırılarak petrol piyasasını daha rekabetçi hale getirmek için serbest piyasa mekanizmasına geçilmiştir. Bu geçiş 1988 yılına kadar devam etmiş ve bu yılda tamamlanmıştır. Günümüze kadar ulaşan bu serbest piyasa mekanizması, halen devam etmekte olan ve nispeten tüketici devletlerin, piyasalar üzerindeki gücünün arttığı ve OPEC'in gücünün zayıfladığı bu zamanda, petrol fiyatları, uluslararası piyasalarda kendiliğinden oluşmuştur ve oluşmaktadır. Petrol, 1986 yılından beri hem spot hem de müstak (türev) piyasalarda işlem görmesinin yanı sıra yatırım yapmak maksadıyla da kullanılmaktadır (Solak, 2012: 119-112).

Keynesçi Politikaların Çöküşü ve Sonuçları: 1929 krizi ve 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Keynesçi politikaların egemen güç ABD'nin öncülüğünde dünya ekonomik siyaseti haline geldiği anlaşılmaktadır. Keynesçi görüşün hâkim iktisadi görüş haline gelişi dünya siyasetinden ayrı değerlendirilemeyeceği gibi, Keynesçi kuram 1960'ların sonunda başlayan ve 1970'lerle devam eden etkinlik kaybının dünyanın yeni iktisat kuramı yapılanmasından bağımsız düşünülemeyeceği de açıktır. 1970'ler uluslararası iktisadi ilişkiler açısından bir takım değişikliklerin gündeme geldiği bir

dönemdir. Yeni dönem, parasal politikaların yeniden öncelik kazandığı, enflasyonist kaygıların arttığı ve üretken sermaye yerine mali sermayenin başat hale geldiği bir dönemdir. Bu olgular, Keynesçi iktisadın gözden düşmeye başlamasında önemli göstergeler olduğu kadar aynı zamanda iktisadi politikalarındaki değişimin de tetikleyicisidirler. “Post-Fordist döneme geçiş” olarak değerlendirdiği bu dönemde, “Bretton-Woods³” kurumları ve kuralları aşınmaya başlamıştır (Işık, 2010: 239).

Bu bağlamda, reel büyüme oranları düşmeye başlarken, firmalar üretim yerine “hedge” faaliyetlere yönelmiş, merkez bankalarının rezervleri dahi artan mali akımlar karşısında yetersiz ve riskli duruma düşmüş, faiz oranları istikrarsızlaşmış ve Bretton-Woods kurumları da işlev değiştirerek gelişmekte olan ülkeleri sıkı para ve maliye politikalarına zorlayan kurumlara dönüşmüştür. Bu zorlayıcılığın arka planında da 1970’lerle birlikte başlayan “enflasyonist kaygılar” yatmaktadır. Enflasyonist kaygıların artmasının en önemli sonucu, hükümetlerin talebi uyarma ve yeni yatırım yapma anlamında maliye politikası açısından bir “darboğaza” girmeleri olmuştur. Keynesçi iktisadın en önemli dayanağının büyümeyi sağlamak amacıyla bu iki politikanın eşgüdümlü olarak kullanılması olduğu bilindiğine göre, bu durum Keynesçiliğin etkisini kaybettiğinin en somut kanıtıdır, denilebilir. Bu dönemin hâkim iktisadi düşüncesi Milton Friedman’ın öncüsü olduğu “parasalcı iktisat” ve bu görüşün Keynesçiliğe saldırısı özellikle maliye politikası üzerinden olmuştur (Friedman, 1988: 127–142).

Hegemonyanın siyasetini “kabullenilme” üzerine kurgulaması borçluluk ilişkilerine zamanla yeni bir boyut getirmiştir. “Bretton-Woods” düzeni altında ülkeler arası borçluluk ilişkileri de yeni bir boyut kazanmıştı. Bu borçluluk ilişkileri zamanla, “yöneten-yönetilen” ilişkisi haline dönüşecekti ve az gelişmiş ülkelere yol gösterme işlevi olan IMF, DB gibi kurumlar bunların içişlerine karışma hakkını kendilerinde gören kurumlara evrildi. Bu ilişki zamanla doların dünya parası haline gelmesine ve gelişmekte olan ülkelerin bağımsız ekonomik politikalar uygulamasını engelleyen bir dünya ekonomik yapılanmasına yol açacaktır (Şenses, 2009: 85).

³ Bretton-Woods: İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1944 yılı Temmuz ayında Amerika Birleşik Devletleri’nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin katılımı ile gerçekleştirilen konferans ile dünya ticaretini geliştirici finansal sistem üzerinde görüşmeler sağlanarak anlaşma imzalanmıştır. "Uluslararası Para Anlaşması" ile uluslararası ödemelerde kullanılacak yeni bir sistem geliştirilmiştir (<https://www.investaz.com.tr>).

Artan dolarlaşma ve ABD'nin hegemonik gücünü koruma çabaları artık “piyasaların devletlere tabi olduğu” dönemin bitmesine ve “devletlerin piyasalara tabi olduğu” bir döneme girilmesine yol açmıştır (Köse ve Öncü, 2006: 30). Diğer yandan, düzenin işleyişi açısından öncü, koruyucu, bekçi ve denetleyici olması beklenen ve düzen tıkandığı anlarda bu tıkanıklığı aşması gereken devlet olan ABD'nin yeni dönemde gücünü dünyayı dolarize etme ve bunu çeşitli türev araçlar yoluyla örgütleme davranışı yeni tür bir egemenlik kurma anlayışı yaratmıştır. Bu tâbiyet ise az gelişmiş ülkeler açısından daha büyük olumsuzluğa yol açmış ve bu ülkelerin dünya ekonomisindeki söz hakları da önceki döneme göre azalmıştır (Yeldan, 2006: 17).

Dolayısıyla, Keynesçi kalkınma ve uluslararası işbirliği döneminin sonu, az gelişmiş ülkeler açısından fazladan bir takım olumsuzluklar da getirmiş ve 1990'lar sonrası bu ülkelerin giderek sıklaşarak gerçekleşen krizlerine sahne olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan yerel krizlerde, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler, çoğunlukla, (bilhassa IMF gibi uluslararası kuruluşlar tarafından) “mevcut duruma uygun politikalar uygulamadıkları için krizlerle karşı karşıya kaldıkları” şeklinde eleştirilmişlerdir (Yeldan, 2006: 17).

Özetle; 1970'lere gelindiğinde düzenin başka bir yapıya evrildiği ve artan borçluluk ilişkileri sonucunda mali sermayenin önem kazandığı, enflasyonist kaygıların artması nedeniyle genişletici maliye politikalarının (dolayısıyla kalkınma, sanayileşme temelli devletçi politikaların) gündemden düşmeye başladığı bir dönem yaşanmıştır. Bu çalışmada ayrıntılı olarak üzerinde durulması mümkün olmasa da, neredeyse her 10 yılda bir malileşme ve serbestleşmenin arttığı bir dönem yaşanmıştır. Süreçle birlikte, para ve maliye politikalarının amaç öncelikleri değişmiş ve devletin ekonomi politikasındaki işlevi farklılaşmıştır. Mali sermayenin doğurduğu yeni borçluluk ilişkileri ortamının enflasyonu istenmeyen bir durum olarak öne çıkarması da burada yinelenmesi gereken bir husustur. Borç verenlerin menfaatine ters bir durum yaratan ve verilen borçların değerini azaltan bir olgu olan enflasyonun dizginlenmesi gerekliliği de aslında mali sermayenin istediği bir politika önermesidir (Vicarelli, 1984: 38).

Dolayısıyla devlet politikalarının “anti-enflasyon” söylemine dayanması da, bunların şekillenmesi sürecinde mali sermayenin reel sermayeye nazaran daha baskın hale gelmesi bağlamında düşünülebilir. Oysa Keynes'e göre, kabul edilebilir bir enflasyon oranı, yoğun borçluluk ilişkilerinden, üretim ve yatırıma dayanan reel

kesimin işlerliğinin sürdüğü bir ekonomik yapıda çok büyük bir sorun olarak görülmez. Enflasyona karşı uygulanan, yüksek faiz oranına dayalı, sıkı bir para politikasının işlevi de reel ve mali kesimler arasındaki kaynak dağılımı ve hükümetlerin bunlardan hangisine öncelik vereceği bağlamında değerlendirilmelidir. Özellikle “Washington Mutabakatı” sonrasında devletlere önerilen, mali serbestleşme, maliye politikasında sıkılık gibi kavramları içeren “10 emir”, 1980 sonrası malileşme sürecinin başat unsuru olmuştur. Maliye politikasının faiz ödemelerine odaklanması ve borçların çevrilebilirliği açısından birincil “bütçe açığının/fazlasının” önem kazanmasının temellerinde bu süreç vardır. Bundan sonra hükümetlerin elinde iki tür iktisat politikası aracı kalmıştır; maliye politikası aracı olarak “birincil bütçe dengesi” ve para politikası aracı olarak “kısa vadeli faiz oranları”. Devletin kontrolünün bu derece azalması, malileşmenin de hızlanması paralelinde, süreci destekleyen bir unsurdur.

3.3. 2008 Küresel Mali Krizi ve Keynesçi Politikalar

2008 krizi öncesinde ABD’de yaşanmış olan iki dönem krizin incelenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu dönemlerden ilki 1990-1997 arasındaki canlanma (boom) dönemidir. Bu dönemde ABD ekonomisi, ılımlı bir büyüme, düşük enflasyon ve düşük işsizlik oranları altında olumlu bir seyir izlemiştir. Dönemin belirleyici özelliği, elektronik sektöründe yaşanan gelişmelere koşut olarak işgücü verimliliğinde yaşanan artışlardır. Buna karşın verimlilik artışları bütüncül bir nitelikte olmayıp, elektronik sektörüne yapılan yatırımlarının azalmasına bağlı olarak 1990lı yılların ortalarından itibaren azalmaya başlamıştır. İkinci önemli dönem ise, 2001 yılında görülen küresel yavaşlamayı takiben uygulamaya konan bir takım uygulamalar sonucu yaşanan Büyük Moderasyon dönemidir. 2001-2006 arasındaki bu dönemde, dünya hâsılası büyürken, enflasyon ılımlı bir seyir izlemiş, faiz oranlarındaki düşüşe koşut olarak likidite bolluğu görülmüş ve iç kredilendirme hacminde ciddi artışlar yaşanmıştır. 2008 krizini hazırlayan etkenlerin başında gelen kontrolsüz kredi genişlemesi ikinci dönemde yaşanan gelişmelerle yakından ilgilidir. 1998 yılında özellikle Güneydoğu Asya ve Rusya’da yıkıcı bir etki yaratan mali krizi takiben Long Term Capital Management’in iflası gerçekleşmiş, Batı ülkelerinde bir durgunluk tehlikesinin baş gösterme ihtimali olduğunu anlaşılmıştır. Bu durum karşısında merkez bankalarının uyguladığı politika önlemi ise, faiz oranlarını düşürerek likiditede artış yaratmak şeklinde olmuştur. ABD Merkez Bankası (FED) 2001 yılının başında % 6 seviyesinde olan faiz oranlarını 2003 yılı yazına

kadar arđı ardına yapılan 11 indirimin ardından % 1 seviyesine kadar indirmiştir. Bu dönemde FED başkanı olan Alan Greenspan, ekonomide ciddi bir deflasyon tehdidi olduğunu öne sürmüş ve küresel tasarruf fazlası nedeniyle düşük faiz uygulamasının kaçınılmaz olduğunu savunmuştur (Akman, 2010: 228).

2001-2006 döneminde FED'in faiz oranlarını düşürmesi, ABD'de kolay borçlanmayı mümkün kılar hale getirmiş ve tüketici kredilerinde oluşacak olan patlamanın başlangıcı da böylece verilmiştir. Düşük faiz uygulamasıyla amaçlananlar; özellikle konut ve otomotiv sektöründe tüketim ve yatırım harcamalarını arttırarak toplam talep artışını sağlamak, bu şekilde resesyonu ötelemek; reel sektördeki kâr sıkışıklığı aşarak sermayenin finans sektörü üzerinden yeniden değerlendirilmesini sağlamak ve gitgide özerkleşmiş olan mali sermayenin aşırı kâr hırsını gidermek şeklinde özetlenebilir. FED 2002-2005 arasında negatif faiz oranları uygulayarak, yeni bir köpük yaratımına adeta davetiye çıkarmıştır (Durmuş, 2011: 115).

Merkez Bankası eliyle yaratılan ucuz ve erişilmesi kolay para, bir süre sonra baş gösterecek olan sorunların merkezinde yer alacaktır. Kolay kredi imkânlarından ilk önce yararlananlar, elde ettikleri sürekli gelirler nedeniyle kredi geri ödemelerini yapma olanakları bulunan, dolayısıyla daha az riskli grup olarak nitelenen kişi ve şirketler (prime) olmuştur. Bununla beraber kredi yaratım sürecinin gitgide genişlemesi, normal koşullar altında ödeme zorluğu çekecek olan, eşik altı (sub-prime) kişilere sağlanan kredi dilimlerinin artışına yol açmıştır. Yeterli inceleme yapılmaksızın, kişilere düşük faiz oranları altında verilen krediler, faiz oranlarında yaşanan artışla beraber ödenemez hale gelmiştir. Eşik altı ipotek kredisi borçluları yüksek risk içermektedir, çünkü bu borçlular ancak konutlarının fiyatları artış gösterirse ödeme yapabilecek konumdadırlar. Dolayısıyla bu tür krediler aşağıda açıklanacak şekilde bazı kendine has özellikler içermektedirler. Öncelikle bu tür ipotekli krediler, ayarlanabilir faiz oranlıdır. Genellikle 2-28 veya 3-27 şeklinde olan ve 30 yıl süreli kredilerin, ilk "2 veya 3" rakamı faiz oranlarının sabit olduğu yılları gösterirken, "27 veya 28" rakamı ise faiz oranlarının değişken olduğu yılları ifade etmektedir. Bu özellikten dolayı, faiz oranlarında yaşanan artışlar, borçluların faiz ödemelerine de yansımıştır. Bir diğer özellik, eşik altı ipotek kredilerinin hem borçluların hem de borç verenlerin konut fiyatlarında kısa vadede ortaya çıkması muhtemel olan artışlardan karışıklı faydalanmalarını sağlayacak şekilde oluşturulmuş olmalarıdır. Yeniden finansman (refinancing) olarak nitelenen bu yöntemle,

konut fiyatlarındaki artışa bağlı olarak ipotek kredisi, kısa vadeli bir başka ipoteğe dönüştürülebilmiştir. Bu şekilde evin değerinde yaşanan bir artış, ev sahiplerine her iki-üç yılda bir yeniden evlerini finanse edilebilme imkânı sağlamıştır. 2000 yılının ardından, krizin ortaya çıktığı zamana kadar ipotekli krediler bu yöntemle ilk beş yılda %50-80 oranında tekrar finanse edilmiş ve bu yöntemle ev sahiplerinin düzende kalması sağlanarak, bazılarında ikinci bir ev alma imkânına dâhi sağlanmıştır (Günay, 2009: 293).

Gelirlerinde bir artış olmamasına rağmen ev sahipleri bu dönemde evlerinin değerinde bir artış yaşanması nedeniyle servetlerinin arttığına inanarak gitgide daha fazla oranda borçlanma ve tüketime yönelmiştir. Tüketimde karşılıksız olarak yaşanan bu artış, ekonominin büyümesini sağlıklı bir zemine doğru kaydırmıştır. Bununla beraber sanılanın aksine ipotekli ev kredilerinin artışı sadece 2003- 2007 dönemine ait bir özellik değildir. 1959 yılından bu yana ABD’de toplam ipotekli ev kredisi borcu 75 kat artmıştır. Borç miktarı 50 yıl öncesinin ABD GSYH’nin % 38’ine tekabül ederken, bu oran 2006’da % 99 mertebesine erişmiştir. Borçlanmada yaşanan bu artış konut yatırımlarındaki şişmeyi finanse etmiştir. Bu şekilde, konut sektöründeki varlıkların fiyatları ile ekonomik çevrim arasında bir bağ kurulmuş ve ekonomik canlanmayı yeni konut yatırımları tetikler hale gelmiştir (Akman, 2010: 238).

Eşik altı ipotek kredilerinin en önemli özelliklerinin biri ise, bu kredilerin mali kuruluşlar tarafından menkul kıymetleştirilmesidir. Bu yöntem düzenin en önemli finansman kaynağı olmuştur. Menkul kıymetleştirme ile bankalar ve diğer kredi sağlayıcılar, ipotek kredilerinin değerine bağlı olarak kıymetli kâğıtlar (mortgage senedi-bonosu, banka tahvili vb.) yaratarak bunları yaygın bir şekilde dünyadaki tüm mali piyasalara ihraç ettiler. 2005 ve 2006 yıllarında toplam ipotekli konut kredisi tutarı yaklaşık olarak 1,2 trilyon ABD doları düzeyinde iken, bu tutarın % 20’si eşik altı kredi nitelediğindedir ve bunun da % 80’i menkul kıymetleştirilmiştir. Buna karşın Tablo 2’den de görüldüğü üzere, eşik altı ipotekli kredilerin menkul kıymetleştirilme oranı 2001 yılında % 50 düzeyindedir. Bir başka ifade ile mali sektör giderek eşik altı ipotekli konut kredileri ağırlıklı olmak üzere ipotekli kredilerin menkul kıymetleştirilmesine yönelmiştir. Menkul kıymetleştirilen bu krediler, mali düzen içerisinde teminatlı borç yükümlülükleri ve kredi riski swapları gibi araçlar yaratılarak tüm dünyaya satılmış ve böylece eşik altı ipotek kredilerin riski küresel bazda geniş bir şekilde yayılmıştır. “Yarat-

Paketle-Dağıt” olarak nitelenen bu transfer sürecinde yatırım fonları, hedge fonları ve sigorta şirketleri önemli roller üstlenmiştir (Durmuş: 2011: 120).

Mali piyasalarda yaşanan bu asimetrik genişleme, FED başkanı Ben Bernanke'nin enflasyon ile mücadele etmek adına faiz oranlarını arttırmaya başlamasına kadar sürmüştür. Bernanke'ye göre, yaşanan dönemde ABD ekonomisinin en önemli sorunu enflasyondur ve mutlaka kontrol altına alınmasını gerekmektedir. Bu politika anlayışına ve FED'in 2004 yılından itibaren faiz oranlarını arttırmasına rağmen bir süre daha kredilerdeki genişleme devam etmiştir. Bu genişlemenin arkasında ABD'ye yabancı ülkelerden gelen likidite fazlası yatmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke 2000lerin ortalarından itibaren büyük ticaret fazlalarıyla karşı karşıya kalmıştır (Vural, 2013: 3).

Ticaret fazlası veren bu ülkeler, bir kriz anında döviz kurlarını savunmak ve sermaye akımlarının aniden yön değiştirmesi karşısında korunmak amacıyla, adeta dünya parası konumuna sahip olan dolar rezervlerini biriktirmeye başlamıştır. Rezerv biriktirme, merkez bankalarının Amerikan devlet tahvilleri satın alması anlamına gelmektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin da tüm ülkelere dayatmaya çalıştığı bu strateji ile Afrika ülkeleri dahi rezerv olarak dolar tutmaya başlamıştır. Sonuç olarak, FED'in faiz oranlarını yükselterek kredileri kısma çalıştığı 2004-2006 yıllarında ticaret fazlası veren ülkelerin ABD'ye sağladığı ödünç verilebilir sermaye miktarı, krediler üzerinde FED'in istediği sınırlayıcı etkiyi yaratmayı engellemiştir (Akman, 2010: 240).

Krizin Ortaya Çıkışı: Mali piyasalarda ortaya çıkan kriz, ABD'de oluşan konut balonunun 2006'da tamamen tükenmesinin ardından ortaya çıkmıştır. Konut fiyatlarında beklenen artışın olmaması karşısında, öncelikle menkul kıymet yaratımı sekteye uğramış, ardından piyasaların ipotekli krediler hakkında sahip oldukları bilgi eksikliğine koşut olarak tüm küresel piyasalarda büyük bir panik başlamış ve çöküş kaçınılmaz olmuştur. ABD'de konut fiyatlarının değerindeki değişimleri incelemek için kullanılan Case Schiller Endeksi, 2007 Haziran ayına kadar yılda ortalama % 7,5 civarında bir artışa işaret etmektedir; fakat 2007 Ağustos ve Eylül aylarında sabit kalan endeks, daha sonraki aylardan itibaren negatif bir seyir izlemeye başlamıştır. 2006 yılının üçüncü çeyreğine göre 2007 yılının üçüncü çeyreğinde endeks, % 4,5 bir gerileme göstererek 1988 yılından bu yana en hızlı düşüşü yaşamıştır. Konut fiyatlarındaki bu düşüşe neden olan temel etmen, ABD dolarının diğer sağlam paralar karşısında gitgide daha fazla değer

kaybetmesi ve artış gösteren enflasyon oranlarını önlemek amacıyla faiz oranlarının yükseltilmesidir. 2001 yılında %1,75 olan faiz oranı, 2004'te % 2,25'e, 2006 Aralık ayında ise %5,25'e yükselmiştir (Durmuş, 2011: 127).

Faiz oranlarında yaşanan bu artış ile birlikte eşik altı olarak nitelenen borçların faizleri zamanla ödenemez bir hale gelmiştir. ABD'de gerçekleşen borçlara ilişkin faiz ödemelerini zamanında yapamayan toplumsal kesimler göz önüne alındığında, en yoksul kesim olarak tanımlanan birinci yüzde yirmilik dilim başta olmak üzere, 2001 sonrası büyük oranda artışlar yaşandığı görülmektedir. Faiz oranlarının artışına koşut olarak, ayarlanmış faiz oranı ile ipotekli konut kredisi alan tüketicilerin ödeme yapması gitgide zorlaşmıştır. Özellikle eşik altı kredi kullanıcılarının ödeme güçlüğüne düşmesi kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu durumun sonucunda bankaların kredilerinin karşılıksız kalması bankacılık sektöründe bir krize yol açarken, aynı zamanda konut fiyatlarının düşüşü ile birlikte ABD ekonomisinde deflasyon tehlikesi de baş göstermeye başlamıştır. ABD bankacılık sektöründe kriz ilk olarak Ağustos 2007 itibari ile ödenmemiş türev araçları olarak 12,1 trilyon dolarlık itibari ile dev bir yatırım bankası olan Bear Sterns'in, ipoteğe dayalı varlıkları yüzünden borçlarını ödeyememesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Akman, 2010: 251).

Herhangi bir borç verici bulamayan Bear Sterns, ABD Hazinesi ile birlikte hareket eden FED'in, bankanın JP Morgan tarafından devralınmasının sağlanması sonucunda kontrollü bir çöküş süreci yaşamıştır. Buna karşın, ABD devleti, banka iflasının yarattığı şok etkisini yatıştırmayı başarsa da, mali piyasasının daha derinde yatan başarısız mekanizmalarını önleyememiştir. Aralık 2007'de 13.300 düzeyinde olan Dow Jones endeksi Ağustos 2008'de 11.300'e gerilemiş ve hızla değer kaybeden banka hisse senetleri, ipoteğe dayalı ve diğer menkul kıymetlerden kaynaklanan kayıplarını önleyecek özel sermaye destekleri bulmakta gitgide zorlanmaya başlamıştır. Sonuçta likidite ve ödeme sorunları bankalar açısından ölümcül derecede sonuçlar doğurur bir hale gelmiştir. Eylül 2008'de ikinci bir iflas şoku ortaya çıkmıştır. ABD'nin bir diğer dev yatırım bankası olan Lehman Brothers, Bear Sterns'inkine benzer bir duruma düşmüştür; ancak bu durum karşısında FED, bankayı kurtarmak yerine iflasına izin vermiş ve hem hissedarlar hem de alacaklılar tüm paralarını kaybetmiştir. FED'in aldığı bu karar, bankacılık düzeninde kalan son güven kırıntılarını da tamamen yok etmekle kalmayıp, likiditeyi de tamamen bulunamaz hale getirmiştir. Lehman Brothers'ın iflasını, Merrill Lynch, Goldman Sachs

ve Morgan Stanley'in bağımsız kurum varlıklarının sona ermesi izlemiştir (Taşdemir, 2013: 49).

ABD yatırım bankalarının çıkarmış olduğu türev ürünlerin % 60'ı hali hazırda diğer kapitalist metropollere ve dünya piyasalarına satılmış olması, mali krizin tüm dünyaya yayılması ile sonuçlanmıştır. ABD'nin en büyük konut kredisi sağlayan bankalarından olan Amerikan Home Mortgage iflas ettiğini duyurduğu günlerde, Fransız bankası BNP Paribas kredi piyasasının koşullarının artık mevcut bulunmadığını ilan ederek 2 milyar euro değerindeki üç fonunu dondurma kararı alırken, Alman Sachsen LB Bank iflas noktasına gelmiştir. Amerika'dan Avrupa'ya, Avrupa'dan Çin'e kadar eşik altı ipotekli krediler piyasası ile ilişkisi bulunan pek çok banka büyük zararlar ile karşılaşmıştır. Bu durum, daha yüksek kalitede ve daha güvenli düzeyde para tutma şekillerine yönelmeye ile sonuçlanmıştır. Yatırımcılar paraları dolaşımdan çekerek, bankalarda tutmaya karar vermişler ve bu da hisse senetlerinin ve karmaşık türev araçların nakde dönüştürülmesini hızlandıran bir etkiye yol açmıştır. Küresel finans sektöründe yaşanan iflas ve daralmalar, ABD ve Avrupa başta olmak üzere banka kurtarma ve devralma operasyonlarını başlatmıştır. Ekonomide gitgide bir felaketle baş başa kalan FED, hızla para politikası tutumunu değiştirerek bankaların iflasını önleme amaçlı likidite yaratıcı politikalar izlemeye girişmiştir. Likidite kıtlığına karşı uygulanan gevşek para politikaları ise soruna çare olmaktan uzak kalmıştır; çünkü hiçbir banka, diğer bankaların hangi durumunda olduğundan emin olamadığı ve mortgage riskine ne ölçüde maruz kaldığını bilemediğinden borç verme konusunda istekli olmamıştır (Durmuş, 2011: 133).

Dünya ölçeğinde merkez bankalarının piyasalara likidite enjekte etmesine karşın, likidite adeta buharlaşıp yok olmaktadır. Bu sonuçtan sadece bankalar değil, borç bulmakta zorlanan reel kesimde olumsuz etkilenmiştir. Bankaların ve piyasaların sağladığı kredilerde yaşanan daralma ile birlikte, işletmelerin üretimi ve istihdam düzeyi azalmaya başlamıştır. Tüketim miktarında daralma ortaya çıkmış ve aşırı derecede borçlanmış olan işçiler harcamalarını yeniden düzenlemek zorunda kalmışlardır. Başta otomobil ve elektronik olmak üzere ihracat pazarlarında çöküş yaşanmıştır. Acil borçlanma ihtiyacı ortaya çıkmış ve mali bir şok olarak başlayan kriz, küresel bir resesyona evrilmiştir. Dünya için ABD'nin önemli bir talep kaynağı olması, krizi sadece ABD ile sınırlı kalmayarak küresel bir reel sektör krizine dönüştürmesine neden olmuştur. Dünya ekonomisinde, 2008 yılından itibaren başlayarak reel GSYH oranlarında düşüşler

meydana gelmeye başlamıştır. Küresel düzenin merkezinde bulunan ABD, Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa'da 2008 yılında yavaşlamaya başlayan ekonomi, 2009'da yüksek oranlarda çöküşler yaşamıştır. Dünya'daki birkaç gelişmekte olan ülke dışında neredeyse tüm ülkeler reel sektörde resesyona ve kriz ile karşı karşıya kalmıştır (Akman, 2010: 251).

2008 Krizinin Avrupa'ya Yayılması: 2008 krizinin ABD'den sonra olumsuz yönde etkilediği en önemli bölge kuşkusuz Avrupa kıtası olmuştur. Avrupa Birliği (AB)'ni etkisi altına alan borç krizini, 2008 krizi tetiklemiştir. Gün geçtikçe yayılan Avrupa borç krizinin temelinde iki neden yatmaktadır. Bunlardan ilki; küresel kriz ile birlikte oluşan resesyondan çıkmak ve bankalar ile büyük tekelleri kurtarmak için uygulanan kamu mali teşvik ve destekleridir. İkinci ve belki de daha önemli olan neden ise birlik içerisindeki merkez – çevre farklılaşmasına dayalı çarpık genişlemedir (Durmuş, 2011: 253).

Bu farklılaşma çevre ülkelerin, merkez ülkelere siyasi ve ekonomik olarak bağlı olması anlamına gelmektedir. 2008 krizinde önemli bir rol oynayan ABD eşik altı ipotek kredilerinin menkul kıymetleştirilip satılması sırasında büyük Avrupa bankaları etkin bir şekilde yer almıştır. Bununla birlikte, ABD konut balonunun patlaması ile birlikte karşılıksız kalan menkul kıymetler, Avrupa bankalarını iflasın eşiğine getirmiştir. Mali piyasadaki krize bir de küresel reel piyasa durgunluğu eklenince, hükümetler ve merkez bankaları büyük mali teşvik ve destekleri uygulamaya koymaya başlamıştır. Bu durum sonucunda Avrupa ülkelerinde gitgide artan bir kamu borç stoku sorunu baş göstermiştir. Mali piyasalarda ilk karışıklıkların ortaya çıkmaya başladığı dönem olan Ağustos 2007'de Avrupa Merkez Bankası (AMB) büyük miktarlarda likidite sunan yönelen merkez bankalarından biri olmuş ve bankaların kredi faaliyetlerini finanse edebilmeleri amacıyla ilave ve özel likidite operasyonları yürütmüştür. Ekim 2008'de Lehman Brothers'ın iflasından sonra başlayan genişletilmiş kredi yardımı ve 2010 yılında krizin kamu borç krizine dönüşmesi sonrası uygulamaya konan bir dizi sıra dışı menkul kıymet piyasası politikaları likidite enjeksiyonlarını izlemiştir (Kılıcı, 2012: 167).

2008 krizine gelinceye kadar monetarist bir anlayış içerisinde, kendisine en önemli hedef olarak fiyat istikrarını benimsemiş olan AMB, kriz sonrası politika uygulamalarında büyük bir değişim göstermiştir. Yaşanan iktisat politikası değişiklikleri şu şekilde özetlenebilir: AMB sorunlu bankalara karşı nihai kredi verme mercii rolünü

üstelenmenin yanı sıra, ikincil piyasalardan devlet tahvillerinin satın alınması yoluyla ülkelere likidite sağlamış; Lehman Brothers'ın iflasını takip eden yedi aylık dönemde refinansman oranını %4,25'ten %1'e düşürerek faiz oranlarında indirime gitmiş; teminatlolu bono alım programını ve menkul kıymet piyasaları programlarını başlatarak para aktarım mekanizmalarını korumaya çalışmıştır. Bu önlemlere karşın, 2011 yılında yüksek belirsizlikle beraber ülke borç piyasalarında stresin artması sonucunda, AMB uzun vadeli refinansman operasyonlarını başlamıştır. Bu operasyonlardan birincisi 21 Aralık 2011'de uygulanmış ve 523 kredi kuruluşuna 489,2 milyar euro değerinde likidite sağlanmıştır. 29 Şubat 2012'de gerçekleştirilen ikinci operasyon ile 800 kredi kurumuna 529,5 milyar euro tahsis edilmiştir (Kılıcı, 2012: 168).

AMB'nin para otoritesi olarak uyguladığı bu politikaların yanı sıra, birlik üyesi ülkeler kriz sonrası aldıkları mali politika önlemlerini vakit kaybetmeden uygulamaya koymaya başlamışlardır. Uygulanan bu müdahalelerin sonucunda ülkelerin bütçe açıkları ve kamu borç stokları hızla artmış ve özel sektör borçları kamulaştırılarak, özel sektör riski ve zararı sosyalleştirilmiştir. IMF, AMB ve uluslararası mali sermaye kurumları borçlu devletlere yeni borç vermenin karşılığında, bu ülkelere yoğun kemer sıkma politikaları dayatmışlardır (Durmuş, 2011: 254).

Avrupa'da baş gösteren krizin ikinci en önemli nedeni ise, birlik içerisinde ekonomik gelişmişlik düzeyi diğer üyelere göre daha fazla olan ve başını Almanya ile Fransa'nın çektiği merkez ülkeler ile ekonomileri teknik üstünlükten ziyade hizmetler sektöründe yoğunlaşmış olan çevre ülkeler arasında gerçekleşen ekonomik farklılaşmadır. Farklılaşmanın temelinde, kapitalist üretim tarzındaki eşitsiz gelişim ve yapısal çarpıklıklar yatmaktadır. 1999 yılında ortak para birimine geçişin kararlaştırılmasının ardından, Euro bölgesinde düzenli hale gelmiş makroekonomik dengesizlikler ortaya çıkmaya başlamıştır. İşgücü maliyetlerini baskılayarak ihracat konusunda ciddi rekabet üstünlükleri sağlayan merkez ülkelere karşın, rekabet gücünü yitiren çevre ülkeleri cari açıklarla karşı karşıya kalmışlar ve ekonomik büyümelerini merkezin fazla sahibi ülkelerinden yaptıkları ithalat ve sağladıkları sıcak para ile sürdürme yolunu seçmişlerdir. Cari açıkların giderek artması sonucunda Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve İspanya gibi çevre ülkelerde hem kamu hem de özel sektör borç stokları sürdürülemez boyutlara erişmiştir. Bu dönemde Almanya'da işçi verimliliklerinde sürekli bir artış sağlanırken, reel ücretler 2000'li yıllarda % 4'lük net bir

azalış yaşamış ve ülke içerisinde tüketilemeyen mallar çevre ülkelere ihraç edilemeye başlanmıştır. Alman bankalarının çevre ülke çalışanlarına sağladığı ucuz krediler ise bu ihracatlarına gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu durum ciddi bir tüketim ve kredi balonunun şişirilmesine yol açmıştır (Durmuş, 2011: 255).

Avrupa ülkelerini sarsan borçlanma sorunu, sadece kamu borç stokundaki yüksek oranlarla ilişkili bir problem olarak ortaya çıkmamıştır. Euro bölgesindeki borç krizinin asıl sürükleyicisi özel sektör borçları olmuştur. İspanya ve Portekiz’de toplam borcun yaklaşık beşte dördü, Yunanistan’da ise yaklaşık % 60’ı özel sektör borcudur ve bu borçlar içerisinde en hızlı büyüyen ise bireysel yani hanehalkı borçları olmuştur. Avrupa’nın düşük gelirli ülkelerinde 2008 krizi öncesi şişirilen özel sektör borç balonu ve dış borç balonuna, kriz sonrasında kamu borcu balonu da eklenmiştir. Bu balonların şişirilmesini sağlayan en önemli etken bölgede kriz öncesi var olan faizlerin düşüklüğüdür. Kriz sonrasında Avrupa devletlerin yaptığı ise borç batağında olan özel sektörü kurtarmak adına, özel sektör borcunun tüm toplum nezdinde sosyalleştirmesidir. Hükümetler, bu yöntemle bankaları kurtarıırken onların değersiz menkul kâğıtlarını satın almışlar veya bankalara çok düşük faiz oranları ile kredi sağlayarak bu varlıkları teminat olarak kabul etmişlerdir. Sonuçta, özel sektörün elinde bulunan değersiz ve atıl durumdaki kâğıtlar kamu bilançosu içerisine dâhil olmuşlardır (Durmuş, 2011: 262).

Bu noktada yapılan tartışmaların odak noktasında, belirli bir zümrenin uyguladığı politikaların sonucunda ortaya çıkan küresel krizin bedelinin, toplumda en az gelire sahip olan ve geniş halk kitlelerini oluşturan kesimlere ödettilmesi çabası bulunmaktadır. Bu tartışmalar sonucunda, ABD başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde büyük muhalefet gösterileri gerçekleştirilmiştir. Avrupa borç krizinin çözümü konusunda iktisatçılar tarafından birçok ve farklılaşmış öneriler ortaya atılmaktadır. Bu önerilerden bazıları, AB’nin günümüzde sağlamış olduğu parasal birlikte değişiklik de dâhil olmak üzere bir dizi siyasal sonucu da içinde barındırmaktadır. Tartışılan ve bazıları hayata da geçirilmiş olan bu önerileri: kamu kesiminin kronikleşen birikmiş aşırı borçlarını sürdürülebilir boyuta taşımayı amaçlayan kemer sıkma politikaları, düşük faiz karşılığı likidite sağlama amaçlı AMB müdahaleleri, yüksek miktarda borçlu ülkelere sağlanacak kurtarma paketleri, Euro’dan çıkış ve ulusal para devalüasyonu, borçlu ülkelerin borcunun yeniden yapılandırılması ve daha etkin maliye politikaları uygulamak adına mali bütünleşmenin sağlanmasıdır (Kibritçioğlu, 2011: 13).

Yeniden Keynesçi Politikalar ve Sonuçları: Küresel Krizden çıkış yolu olarak maliye politikasının gerekliliği ile ilgili belki de ilk ciddi çağrışı IMF yapmıştır. Spilimbergo, Symansky, Blanchard ve Cottarelli tarafından hazırlanan 29 Aralık 2008 tarihli “Fiscal Policy for the Crisis” isimli çalışmada yazarlar, ülkelerin toplam talebi desteklemek için kullandıkları iki geleneksel politikanın küresel kriz ortamında daha az etkin olduğunu belirtmektedirler. Bu politikalardan birincisi olan her ülkenin kendi başına hareket edeceği, ihracat öncülüğünde ekonomik iyileşme seçeneği, tüm dünyanın ekonomik yavaşlama yaşadığı ve tüm dünyanın dış ticaret hacminin gerilediği böyle bir dönemde çözüm olmaktan uzaktır. İkinci politika para politikasıdır. Fakat mali krizlerin doğal yapısı, parasal aktarım mekanizmasını zayıflatmaktadır. Ayrıca birçok ülkede parasal genişleme zaten kullanılmış ve merkez bankalarının politika faiz indirimleri açısından hareket alanları oldukça daralmıştır. Bu koşullarda IMF’in, küresel seviyede etkili bir mali tepki çağrısında bulunduğunu belirtmektedirler. Bununla birlikte bu mali tepkiyi verecek ülkeler, mümkün olduğunca mali genişlemenin mali finansman dengesini tehdit etmeyeceği ülkeler olmalıdır (Pınar, 2019: 3).

Çalışma, bu tarz bir mali genişlemenin büyüklüğü ve ülkeler arasında dağılımından ziyade, uygulanacak bir maliye politikasının ne tür özelliklere sahip olması gerektiği üzerine odaklanmaktadır: “Küresel düzeyde uygulanacak mali genişleme; eylem için acil ihtiyaç olduğundan zamanında, talepteki düşüşün büyük olması nedeniyle büyük ölçekli, muhtemelen krizin uzun sürmesi beklendiğinden uzun soluklu, hangi tedbirin en etkin olacağı konusunda belirsizlik bulunduğu çeşitlendirilmiş, gereğinde daha ileri adım atılacağını göstermek için birbirini izleyen, daralmanın ciddiyeti ve küresel karakteri veri olmak üzere mali alana sahip bütün ülkeler onu ortak olarak kullanacaklarından ortak ve kısa dönemde ters etkilerden ve uzun dönemde borç patlamasından kaçınmak için sürdürülebilir olma özelliklerini taşımalıdır. Burada temel sorun, zaman içinde birbiriyle çatışan hedefler arasındaki doğru dengeyi sağlamaktır”. IMF’den mali krize bağlı olarak ortaya çıkan güven kaybının toplam talepte şiddetli bir daralmayı beraberinde getirdiğini ve bu durumun küresel ekonomi üzerinde önemli bir deflasyonist etki doğurduğunu belirtmektedirler. Küresel kriz boyunca hükümetler ve merkez bankaları mali kurumların likidite ve iflas problemlerine karşı birçok önlemi uygulamaya koymuşlardır. Bunun yanı sıra merkez bankaları, toplam talebi desteklemek ve özel sektörün artan risk primini dengelemek için faiz oranlarını benzeri görülmemiş biçimde indirmişlerdir. Bu çabalara rağmen, kredi koşulları çok sıkı kalmış; birçok ülkede

toplam talep ve istihdam gerilemiştir. Zayıflayan ülke ekonomilerinin diğer ülkeleri olumsuz etkilemesiyle birlikte, dünya ekonomisinin derin ve uzun süreli bir resesyona girebileceği yönündeki kaygılar artmıştır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 77).

Politikası yoluyla ekstra bir genişlemenin yaratılması yönündeki faaliyet alanı daraldıkça, dikkatlerin maliye politikasına çevrildiğini belirtmektedirler. Nihayetinde 2009 Nisanında Londra’da gerçekleştirilen G-20 zirvesi ile ülke liderleri krizden çıkış için genişletici maliye politikası üzerinde anlaşmışlardır. Zirvede, IMF kaynaklarının 1.1 trilyon ABD doları artırılmasına karar verilmiş ve katılımcı ülkelerin toplam olarak 5 trilyon ABD doları civarında bir mali teşvik programı uygulamaları öngörülmüştür. Ayrıca kriz sonrası mali düzenin sağlığının yeniden tesisi ve bunun sürdürülebilmesi için çeşitli önlemler alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte tartışma bitmiş değildir. Aksine yeni başladığı söylenebilir. Bundan sonraki süreç, maliye politikasının etkinliğinin sorgulanması olacaktır. Nitekim mali denge ve ekonomik faaliyetler arasındaki ilişki ile ilgili yazında bir anlayış birliğinin bulunmadığı açıktır. ABD ekonomisi için GSYH’nın % 1’ine denk gelen bir mali genişlemenin GSYH üzerinde % 1’e yakın bir etkiye sahip olacağını, sonraki birkaç yıl içinde ise bu etkinin GSYH’nın % 2-3’üne çıkacağını belirtmektedirler (Kaş, 2019: 37).

Öte yandan, Avrupa ekonomileri için yaptığı çalışmada hükümet harcamalarının ve vergi indirimlerinin, GSYH üzerinde çok zayıf bir etki yaptığını, özellikle özel sektör üzerinde çoğunlukla negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Yatay kesit çalışmalarda ise genelde küçük mali çarpan değerlerine ulaşılmakta, kimi durumlarda ise mali çarpan değeri negatif işaretli bile olabilmektedir. Bununla birlikte, mali genişlemenin etkinliğini artırmanın bir yolu, yüksek marjinal tüketim eğilimine sahip düşük gelirli ve likidite kısıtına sahip tüketicileri hedeflemek olabilir (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 78).

Nitekim bu tarz bir mali genişlemenin çarpan değeri 1.36 olacaktır. Para politikası ile desteklenmiş küresel bir mali genişleme durumunda, kamu yatırımı şeklinde harcanan her bir doların GSYH’da yaklaşık 3 \$’lık bir artışa neden olacağını, buna karşın belirli kesimleri hedef alan transfer ödemeleri için harcanan her bir doların yaklaşık 1 \$’lık bir artışa yol açabileceğini belirtmektedirler. Özellikle mali hareket alanı sınırlı olan ülkeler için bu ayırım önemlidir. Belirli kesimleri hedef alan transfer ödemeleri, kolay ve hızlı uygulanmalarına karşın ekonomi canlanmaya geçerken yeterli desteği

sağlayamayabilirler. Buna karşın kamu yatırım harcamaları, projeye olan bağımlılıkları nedeniyle daha uzun vadeli olabilmektedirler. Buna karşın, ekonomik zayıflığın 2010'a kadar süreceği tahmin edildiğinden, kamu yatırım harcamaları daha güçlü bir ekonomik büyüme sağlayabilir (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 79).

2009 yılında krizin merkezini oluşturan gelişmiş ülkelerde kamu açığı/GSYH oranının % 6, gelişmekte olan ülkelerde ise % 3 düzeyinde olacağı, dünya genelinde ise % 5'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. Büyük Bunalım ve Küresel Krize karşı verilen mali genişleme tepkilerine bakıldığında, günümüzdeki Küresel Krizde mali genişlemenin daha hızlı ve daha büyük miktarlarda gerçekleştirildiği görülmektedir. Diğer bir deyişle, krizin çözümü 1929 Büyük Bunalımına benzer biçimde kamunun ekonomideki ağırlığını radikal biçimde artırıcı düzenlemeler ve uygulamalara başvurmakta aranmamalıdır. Bugünkü kriz, devletin ekonominin içinde istikrarlaştırmacı bir unsur olarak bulunduğu bir altyapıda gerçekleşmiştir. Keynes krizin nedeni ve çözümü aşamalarında “kamu harcamalarına” önemli bir rol vermektedir; halbuki Küresel Krizin nedenleri arasında kamu harcamalarının düzende etkin biçimde yer almaması bulunmamaktadır (Sancak ve Demirci, 2012: 160).

SONUÇ

İktisadi hayat, kuramı, pratiği, sınırları ve düzenini içeren çerçevesiyle beraber insanların ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlerin üretimi için kaynakların araştırılması, mal ve hizmetlerin üretimi, taşınması, korunması, mübadele edilmesi, bölüşülmesi ve tüketilmesi gibi faaliyetlerin tamamını kapsayan bir süreçtir. Genel hatları ile ekonomik krizler de bu süreçteki bozulmalar şeklinde tanımlanabilir. Krizler farklı yerlerde ortaya çıkabilirler, fakat özellikle küreselleşmenin bir sonucu olarak krizin çıkmış olduğu ülkenin sınırlarını aşarak doğrudan veya dolaylı olarak birçok ülkede hissedilmektedir. Ekonomik krizlerin etki alanı, sadece iktisadi hayatın sekteye uğratması ile sınırlı olmayıp aynı zamanda insanların ve ülkelerin kazanımlarını yok etme boyutlarına kadar ulaştığını da tarihi örneklerden görülebilir. Bu da ekonomik krizlerin nedenlerinin bilinmesi ve gerekli aksiyonlarının alınması noktasında konunun önemini artırmaktadır.

Tarihsel süreçte, ekonomik krizlerin akabinde geliştirilen, krizleri anlamaya yönelik kurulan modellerde ve diğer tüm ilmi ve fiili çalışmalarda bu düzenin esas yapı taşı olan faizin ekonomik krizleri derinleştirdiğinden bahsedilse de, bir bütün olarak faize dayalı bu düzende bizzat faizin ekonomik krizleri tetikleyebileceği söz konusu edilmemiştir. Küresel kapitalist ekonomide zaman içerisinde gerçekleşen büyük krizler bir takım özellikleri nedeniyle iktisat yazınında önemli bir yer işgal etmektedirler. Küresel ekonomik krizlerin başta gelen en önemli özelliklerinden biri, dünya çapında yarattıkları iktisadi düzen değişiklikleridir. Genel hatlarıyla reel sektör krizi, mali kriz para krizi, bankacılık krizi, dış borç krizi ve düzenli mali krizler olarak ortaya çıkan ekonomik krizler ani ve belirsiz bir şekilde görülmektedir. Bundan dolayı ekonomik krizler karşısında ani karar vermek gerekmektedir. Ekonomik krizlerin en önemli nedenleri arasında mali serbestleşme, serbest döviz kuru uygulamaları, makroekonomik politikaların başarısızlığı ve güvensizlik ortamı gibi nedenler bulunmaktadır. İktisat politikaları amacı ekonomik krizlere neden olan bu gibi durumların yaşanmasını önlemek, yaşanmışsa da etkilerini en aza indirerek yok olmasını sağlamaktır.

İktisat kuramının en önemli dönüm noktalarından bir tanesi 1929 Dünya Ekonomik Krizidir. 1929 krizine bu denli önem atfedilmesinin nedeni krizin yapısal paradigmayı değiştiren sonuçlar doğurmuş olmasından kaynaklanmaktadır. 1929 yılında Amerika'da başlayan krizi öncesinde aslında Amerika'da ekonomik anlamda işler iyi gidiyordu, ülkede üretim ve istihdam rakamları sürekli artış eğilimindeydi. Fakat

Almanya Fransa gibi ülkelerde durum aynı değildi. I. Dünya Savaşından yenik çıkan Almanya yüksek enflasyonla mücadele etmek zorunda kalmaktaydı. Buna karşılık İngiltere Amerika'nın en önemli rakibi konumundaydı. Bu yüzden durgunluk yaşanmaya başlamıştı. I. Dünya Savaşından sonra savaşa katılan ülkelere baş gösteren tarımsal ürün ihtiyacı, Amerika'nın tarımsal üretimini hızlandırmış olmasına karşılık İngiliz sterlininin değeri savaş önceki değeri esas alınarak saptanmıştı ve bu yüzden ihracat frenleniyordu. 1929 yılının 29 Ekiminde New York Borsasında hisse senetlerinin değeri hızla düşmeye başlamış bu da krizin başlamasına sebep olmuştur. O dönemde iktisat kuramının egemen iktisadi anlayışı olan Ortodoks iktisat, bu krizin ardından sorgulanmış ve yeni ekonomi kuramları ortaya çıkmaya başlamıştır. 1929 Dünya Ekonomik Krizi, öncelikle Amerika'da ortaya çıkan daha sonra bütün Avrupa ülkelerini ve Türkiye'yi saran yıkıcı bir kriz olmuştur. Sanayi Devrimi, Birinci Dünya Savaşı gibi etmenlerin de etkisinin göz ardı edilemeyeceği bu büyük kriz, klasik iktisat kuramını temelden değiştirerek Keynes'in ortaya koyduğu yeni bir kuramın iktisada kazandırılması sonucunu doğurmuştur.

1973 yılı öncesinde doğalgaz ve petrol arama, üretim ve taşınmasında üreten ülkelerin iç ve dış piyasalarında güç çatışmaları başlamış, petrol fiyatlarındaki düşüşü önlemek amacıyla, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü kurulmuştur. 1973 yılındaki petrol ambargosunun ardından OPEC petrol arzını arttırmış, Alaska, Kanada, Meksika ve Kuzey denizinde yeni petrol kaynakları bulunmuş, fakat OPEC ülkelerinin hakim olduğu petrol rezervlerinin çoğunluğundan dolayı petrol fiyatlarını belirleme rolü devam etmiştir. Ülkelerin ekonomik gelişmişlikleri için önemli bir etken olan petrol maliyetindeki artışlar ülke ekonomilerine olumsuz olarak yansımıştır. Ayrıca Ortadoğu bölgesinde petrol üretiminin fazla olmasından dolayı bu bölgede yaşanan Arap-İsrail savaşları, Süveyş krizi gibi karışıklıkların da etkisi ile o güne kadar görülmemiş boyutta bir petrol krizinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1972 yılında varili 3 dolar olan ham petrolün fiyatı, 1974 yılı sonunda 12 dolara kadar çıkmıştır. Fiyatlardaki bu ani artış, arzdaki açığa karşı aşırı hassasiyeti doğurmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda 1970'li yılların uluslararası iktisatta farklılıkların yaşandığını söylemek mümkündür. Bu dönemde parasal politikalar yeniden önem kazanmış, mali sermaye ön plana çıkmış ve enflasyon kaygısı baş göstermiştir. Çünkü genişleyici mali politikaların uygulama alanı zayıflamıştır. Bu gelişmeler 1929 buhranına çözüm olan Keynesçi modelin sorgulanmasına sebep olmuş ve politika değişikliklerini gerekli kılmıştır. Çünkü krizin yapısı 1929'daki yapıdan

farklıdır. Bu sebeple 1973 krizinin Keynesçi politikaların çöküşü olduğunu söylemek mümkündür.

2008 yılından itibaren küresel ekonomilerde baş gösteren krizde yukarıda bahsedilen etkileri zaman içerisinde görülmeye başlanmıştır. 2008 küresel krizi, dünya ekonomisinin merkezi olan ABD’de bir kredi ve bankacılık krizi olarak başlamış ve zamanla diğer büyük kapitalist merkez ekonomilere de hızla etki etmiştir. 2008 krizinin merkez ekonomiler üzerinde gösterdiği ilk etkiler mali piyasalar odaklı bir konumda iken, kriz ardından reel sektörleri de etkisi altına almıştır. Çevre ekonomilerin krizden etkilenmeleri de daha çok küresel reel ekonomik daralma sonucunda gerçekleşmiştir. 2008 ve 2009 yıllarında kriz dünya ekonomisini önce yavaşlatmış, ardından da büyük bir küçülmeye maruz bırakmıştır. Bu yıllarda ekonomik büyümenin tersine dönmesi, dünya çapında ülke ekonomilerde istihdamın azalması ve işsizlik rekorlarının kırılması ile sonuçlanmıştır.

İnceleme sonucunda 1929 mali krizi ile 2008 mali krizinin benzer özellikler gösterdiği tespit edilmiş, 1973 krizinde ise arz yönlü iktisat kuramlarının da uygulanması gerektiği, 1973 krizinde görülen stagflasyonla sadece talep yönünün yeterli olmayacağı, arz yönlü kuramların da uygulanması gerektiği anlaşılmıştır. Keynesçi politikaların mali krizlerde talep yönlü kuramların uygun çözüm yolu olduğu belirlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında 1973 yılındaki krizde işsizlik ve enflasyonun bir arada yaşanmasından dolayı krize çözüm olma konusunda Keynesçi iktisat kuramlarını yetersiz kıldığını söylemek mümkündür. Buna karşılık 2008 mali krizinde ise 1929 mali krizine benzer şekilde Keynesçi iktisat anlayışıyla devletin piyasalara müdahalesinin krize çözüm olacağı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Afşar, B. (2007). *Türk Bankacılık Sektöründe Krizler. Araştırma Raporu*. Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, Konya.
- Akman, C. (2010). *Marksist Kriz Teorileri Işığında Küresel Kriz*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Aktan, C. C. H. Şen (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz*, Özel Sayısı, 2(42), 1-9.
- Aydın, Y. (2015). Keynes'in Parasal Faiz Teorisi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 207-224
- Aydemir, C. Güneş, H. H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 136-158,
- Baş Dinar, G. (2012). Finansal Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme: Bir Literatür Çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8(8), 109-135.
- Bayraç, H. N. (2009). Küresel enerji politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz kaynakları açısından bir karşılaştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 115-142.
- Berber, M. 20.y.y. Yeni Klasikler http://www.metinberber.com/kullanici_dosvalari/file/vklasik.ppt. (12.11.2018).
- Bocutoğlu, E. Ekinci, A. (2009). Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası, *Maliye Dergisi*, 156, 66-82.
- Bulutoğlu, K. (2008), Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Çalışkan, Ö. V. (2003). Uluslararası Finansal Krizler. *Ekonomik Yaklaşım*. 14.44-46, 225-240.
- Çapraz N. (2001), *Ekonomik Bunalımların Dünya'da ve Türkiye'de Yansımaları*, Der Yayınları, İstanbul.
- Delice, G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel bir Perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 20, 57-81.

- Demir, İ. (2008). OPEC: güçlü bir kartel?. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*,18, 231-246.
- Demir, O. (1997), *Ekonomide Devlet*, SPK Yayın No:71, İstanbul.
- Duman, K. (2002). Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. 4, 132-145.
- Durmuş, M. (2011). *Kapitalizmin Krizi: Küresel Krizin Eleştirel Bir Çözümlemesi*, Tan Kitabevi Yayınları: Ankara, 3. Baskı, 2011.
- Erim, N. (2007), *İktisadi Düşünce Tarihi*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Ersoy, A. (2008), *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Friedman, M. (1988), *Kapitalizm ve Özgürlük*, Altın Yayınları, İstanbul
- Fuller, E.W., (2013). The Marginal Efficiency Of Capital, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 4(16), 379-400.
- Galbraith, J.K. (1995), *The World Economy Since The Wars*, Mandarin, London.
- Günay, S. G. (2009). Türkiye'deki Orta Gelir Grubu Hane Halkı İçin Yeni Bir Konut Finansman Modeli. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 291-306
- Gürsoy M. (1989). *Dünyadaki Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Melis Yayıncılık, İstanbul.
- Işık, S. (2010), *Para, Finans ve Kriz: Post-Keynesyen Yaklaşım*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Kansu, A. (2010). *Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri*. 3. Baskı, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Karaçor, Z. ve V. Alptekin. (2006). Finansal Krizlerin Önceden Tahmin Yoluyla Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi*. 13(2), 237-256.
- Kaş, G. (2019). Angola Petrol Gelirlerinin ve Kurumsal Kalitesinin, Ekonomik ve Sosyal Yapıları Üzerindeki Etkileri, *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 4(1), 35-65ç
- Kazgan, G. (2006), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

- Keynes, J.M. (2008). *Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, Çev. Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon, İstanbul
- Kazgan, G. (2004). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kılıcı, Esra N. (2012). Avrupa Merkez Bankası'nın Finansal Krizdeki Rolü, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 163-174.
- Kibritçioğlu, A. (2001), Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/kibritci/ytd-kibritcioglu.pdf> (28.06.2019)
- Kirbitçioğlu, K. Avro Bölgesi Ülkesindeki Güncel Borç Krizi, https://www.researchgate.net/publication/236011596_Avro_Bolgesi_Ulkelerindeki_Guncel_Borc_Krizi_Current_Sovereign_Debt_Crisis_in_Eurozone_Countries (20.06.2019)
- Köse, A.H. ve Öncü, A. (2004), *İktisadın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi*, İçinde, (der.) Köse, A.H., Şenses ve Yeldan, E., İktisat Üzerine Yazılar-I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar-Korkut Boratav'a Armağan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Krugman, P. (2008), *Politika Taşeronları –Azalan Beklentiler Çağında İktisadi Eğilimler- ve Önemsizleşen Refah*, (çev.) Neşenur Domaniç, 3. Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Küçükalay, A. M. (2008), *İktisadi Düşünce Tarihi*, Beta, İstanbul.
- Orhan, O. Z., Dinçer, H. ve Çelik, İ. E. (2009), “Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri, Türkiye Ekonomisine Etkileri ve Çözüm Yolları”, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 22-66.
- Öçal, T. (1981). Keynesgil Anlayışta Faiz Haddi, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 2, 23-28.
- Öksüzler, O. ve İpek, E. (2011). Dünya petrol fiyatlarındaki değişimin büyüme ve enflasyon üzerindeki etkisi: Türkiye Örneği. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 15-34.
- Ölmezoğulları, N. (2008). *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

- Özhan, T. (2005). Petrol Fiyatları: Ekonomi Araştırmaları. Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara
- Özsoylu, A.F. Ünlükaplan, İ. Gedik, M. (2010), Küresel Kriz ve Türkiye, Karahan Kitabevi, Adana.
- Öztürkler, H. (2009). Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Körfez Ülkeleri Ekonomileri Üzerindeki Etkileri. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 1(4), 71-74.
- Pala, C. (1993). Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'nın Kökenleri. *Ekonomik Yaklaşım*, 4(9), 69-87.
- Parasız, İ. (1995). *Kriz Ekonomisi*, Ezgi Yayınları, Bursa.
- Parasız, İ. (2007), Para Teorisi ve Para Politikası, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Parkın, M. (2011), *İktisat*, 9. Baskı, (Ö. Uzun, S. Demir, S. Güneş ve Ş. Sezgin Çev.). Akademi Yayıncılık, İstanbul.
- Paya, M. (1997), *Makro İktisat*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Pınar, A. Küresel Krizin Orta Vadeli Mali Plan Hedefleri Üzerindeki Etkisi, <http://www.maliyesempozyumu.sakarya.edu.tr/sites/maliyesempozyumu/file/1371595105-28.T%C3%BCrkiye.Maliye%20Sempozyumu.pdf.pdf> (15.11.2019)
- Sancak, E. Demirci, N. (2012). Ulusal Tasarruflar ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 159-198
- Savaş, V. F. (2007), *Keynesyen İktisat Yıkılırken*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Savaş, V. (1984). *Keynesyen İktisat Yıkılırken*, Fatih Yayınevi, İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Güzem Can Yayınları, İstanbul
- Seyrek, İ. Mızrak, Z. (2009). Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme, Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22, 383-394.
- Smith, A. (1776, 2006-ç). *Milletlerin Zenginliği*, (çev. H. Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Solak, O. A. (2012). Petrol fiyatlarını belirleyici faktörler. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(2), 117-124.
- Şenses, F. (2009), Borç Krizi Üzerine Bir Deneme, 4. Baskı. Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.
- Tanyeri, İ. (1994). Keynes’de Faiz Oranı Sermayenin Marjinal Etkinliği ve Yatırım Analizi, *Hacettepe Üniversitesi İİBF Fakültesi Dergisi*, 30-45
- Tanyeri, İ. (1998). Keynes’in İstihdam ve Ücret Analizi, *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1-2), 30-41
- Taşdemir, A. (2013). *2008 Ekonomik Krizinin Türkiye’de İstihdama Etkilerinin Sektörel Bazda Ampirik Model İle Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tomanbay, M. (2017). John Maynard Keynes’in Yaşamı ve İktisadi Düşüncesinin Gelişimi, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 7-16.
- Tuncel, C. O. (2010). Finansal Liberalizasyon ve Küresel Krizin Yapısal Nedenleri: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Dersler. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*. 47(545), 93-105.
- Turan, Z. (2011), Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 56-80.
- Turgut, A. (2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. 20(4-5), 35-46.
- Türkkan, E. (2006). *Ekonomik Kriz ve Güven Faktörü*. H. Seyidoğlu ve R. Yıldız (Ed.). Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri içinde. Arıkan Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Uluatam, Ö. (1987). *Makro İktisat*, 6.basım, Savaş Yayınları, Ankara
- Unay C. (2001). *Ekonomik Konjonktür*, Ekin Kitabevi, 6. Baskı, Bursa.
- Ülgener, S. F. (1991). *Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme*. Der Yayınları, Yedinci Basım, İstanbul

- Urgan, A. Okuř, B. İćen, H. Dũnyada ve Tũrkiye’de İktisadi Krizler
https://www.academia.edu/7406227/D%C3%BCnyada_ve_T%C3%BCrkiyede_%C4%B0ktisadi_Krizler (Erişim: 16.10.2019)
- Vıcarelli, F. (1984), *Keynes: The Instability of Capitalism*, Macmillan Press, London
- Vural, U. (2013). *Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Yükselişi*. Uzmanlık Yeterlilik Tez, Tũrkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Mũdũrlũęũ, Ankara.
- Yegin, A. (2013). *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*. 1. Baskı. SETA Yayınları Ankara
- Yeldan, E. (2006), *Kũreselleřme Sũrecinde Tũrkiye Ekonomisi: Bũlũřũm, Birikim ve Bũyũme*, 12. Baskı. İletişim Yayınları, İstanbul.
- İnvestaz, Bretton Woods Sistemi Nedir? <https://www.investaz.com.tr/yatirim/bretton-woods-sistemi-nedir> (28.07.2019)